

การประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้โครงการพัฒนา
ชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนาสังคม
กรกฎาคม 2558
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม(CSR)
ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ”
ของนายพิสาร หมิ่นไกร
ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
(ดร.ศุภสิทธิ์ ตีระนา)

.....ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนตรี กรรพุมมาลย์)

.....กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วสิน ปัญญาวัตรระกุล)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ดร.ชนัญญา กาญจนรังษิณนท์)

อนุมัติ

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เอี่ยมพร หลินเจริญ)
รองคณบดีฝ่ายวิชาการ ปฏิบัติราชการแทน
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

21 ก.ค. 2558

ประกาศคุณูปการ

งานวิจัย "การประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ" ในครั้งนี้ สำเร็จลุล่วง เพราะด้วยความกรุณาของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนตรี กรรพุมมาลย์ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วศิน ปัญญาวุธตระกูล กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ทุ่มเทสละเวลาและกรุณาให้ข้อคิดเห็น คำปรึกษา พร้อมทั้งให้คำแนะนำตลอดระยะเวลาในการทำวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในความกรุณาของอาจารย์ทั้งสองท่านมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการวิทยานิพนธ์อันประกอบไปด้วย ดร.ศุภสิทธิ์ ติะนา ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และดร.ชนิษฐา กาญจนรังสีนนท์ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้อย่างสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้นำ คณะทำงานและสมาชิกชุมชน ทั้ง 6 ตำบล คือ ตำบลนาโบสถ์ อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก ตำบลบ้านน้ำพุ อำเภอศรีเมษาศ จังหวัดสุโขทัย ตำบลเสริมขวา อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง ตำบลถ้ำตอง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ตำบลสันทราย อำเภอพร้าว และตำบลแม่ทา อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ ที่ปรึกษา ผู้อำนวยการโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง และผู้จัดการฝ่ายกิจการเพื่อสังคม บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ตลอดจนเจ้าหน้าที่โครงการฯ ประจำพื้นที่ภาคเหนือ โดยเฉพาะ นางสาวปานเนตร สุขสว่าง ที่ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล และอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดีสำหรับการทำวิจัยในครั้งนี้

สิ่งสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด ขอกราบขอบพระคุณ บิดา มารดาผู้ล่วงลับ และสมาชิกในครอบครัวของผู้วิจัยที่ให้อำนาจใจและให้การสนับสนุนในทุกๆ ด้านอย่างดีที่สุดเสมอมา

คุณประโยชน์อันพึงมี จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอบและอุทิศแด่ผู้มีพระคุณทุกท่าน ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยในครั้งนี้ จักเป็นประโยชน์ นำไปสู่การค้นหารูปแบบในการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรอย่างมีกลยุทธ์และพัฒนา รูปแบบ แนวทางในการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น ส่งผลต่อกระบวนการ การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

พิศาร หมื่นไกร

ชื่อเรื่อง	การประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้ โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ ชุมชนภาคเหนือ
ผู้วิจัย	พิสาร หมั่นไกร
สถานที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนตรี กรรพุมมาลย์
กรรมการที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วศิน ปัญญาภูตระกูล
ประเภทสารนิพนธ์	วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สาขาวิชาพัฒนาศาสตร์, มหาวิทยาลัยยโสธร, 2557
คำสำคัญ	ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง สภาพแวดล้อม ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต ผู้นำ

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามแบบจำลองชิปโมเดล และศึกษารูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นการศึกษาแบบผสมวิธี (Mixed Method) ดังนี้

1. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ในรูปแบบการวิจัยประเมินผล (Evaluation Research) ตามแบบจำลองชิป (CIPP Model) ในด้านสภาพแวดล้อม (Context) ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และผลผลิต (Product) ใช้กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาโดยวิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Random Sampling) ที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มประชากรในพื้นที่ตำบล ทั้ง 6 ตำบลในพื้นที่ดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งภาคเหนือ จำนวน 120 คน และกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) จำนวน 9 คน รวมทั้งสิ้น 129 คน โดยเครื่องมือแบบสอบถาม

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดำเนินการศึกษาด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในพื้นที่โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ในพื้นที่ภาคเหนือ 6 ตำบล จำนวน 18 คน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานโครงการฯ จำนวน 6 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ด้วยการหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพด้วยวิธีวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยผลการวิจัย พบว่า

ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยนำเข้า กระบวนการและผลผลิต ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.72$) และรายด้าน ($\bar{X} = 3.61$, $\bar{X} = 3.51$, $\bar{X} = 3.78$, $\bar{X} = 3.63$) ตามลำดับ โดยมีระดับความพึงพอใจในภาพรวมการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.76$)

ปัจจัยที่นำไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้นำ ด้านการกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมายในการพัฒนาของชุมชน ด้านความสามารถของกลุ่ม/องค์กรชุมชนในการคิด วิเคราะห์ ด้านการจัดการความรู้ ด้านการบริหารจัดการและด้านความร่วมมือกับหน่วยงาน กลุ่มองค์กร ชุมชนภายนอก มีความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

รูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนา บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และองค์กรภาคธุรกิจควรดำเนินการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์และความต้องการในการพัฒนาของชุมชน เน้นการพัฒนาศักยภาพ ความสามารถของผู้นำและสมาชิกในชุมชนเป็นสำคัญ โดยองค์กรควรนำความเชี่ยวชาญของตนเองเป็นกรอบในการดำเนินงาน ในลักษณะความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง โดยยึดเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง (Area-Based Approach) ในลักษณะหุ้นส่วนการพัฒนา โดยมีปัจจัยนำเข้า ระยะเวลา เจ้าหน้าที่ และงบประมาณ ในระดับสังคม ควรมีหน่วยงานหรือองค์กร ที่มีบทบาท ทำหน้าที่ในการประสานการทำงาน สร้างความร่วมมือระหว่างองค์กร ภาครัฐและภาคธุรกิจ นำไปสู่การกำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมและการขับเคลื่อนในระดับนโยบาย ต่อไป

Title THE EVALUATION OF OUTCOME IN CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY UNDER THE COMMUNITY STRENGTH DEVELOPMENT PROJECT OF PTT PUBLIC COMPANY LIMITED WITHIN THE AREA OF NORTHERN REGION COMMUNITIES

Author Pisan Muenkrai

Advisor Assistant Professor Motri Ganphumman, Ph.D.

Co - Advisor Assistant Professor Wasin Panyawuttragoon, Ph.D.

Academic Paper Thesis M.A. in Social Development, Naresuan University, 2014

Keywords Corporate Social Responsibility, Community Strengths Development Project, Context, Input, Process, Product, Leader

ABSTRACT

This research aims to evaluate the outcome of the Community Strength Development project according to the CIPP Model, and study the implementation pattern toward the social responsibility which the mixed method has been used as follows:

1. Quantitative Research in evaluation research according to CIPP model under the circumstance of Context, Input, Process, and Product. The sample group was used in this research by purposive random sampling. This sample group contains 120 people from 6 sub-district area under the Community Strength Development project and 9 representatives from related group or organizations concerning with social responsibility under the Community Strength Development project of PTT public company limited. There were altogether 129 people used the questionnaire as a research tool.

2. Qualitative Research was done by conducting an in-depth interviewing with 18 people from the Key-informant under the Community Strength Development project within 6 sub-districts in the Northern region, and 6 other related people. There were altogether 24 people.

The quantitative analysis was done by finding average value ($\bar{X}$), standard deviation value (S.D.) and the qualitative analysis was done by conducting descriptive analysis. The research finding found that:

The project outcome of community strength development in environment, input, process and product, are overall in the excellent level ($\bar{X} = 3.72$) and each aspect value ($\bar{X} = 3.65$, $\bar{X} = 3.51$, $\bar{X} = 3.96$, $\bar{X} = 3.65$) chronologically. The satisfaction is in the excellent level ($\bar{X} = 3.76$).

Factors toward the community strength are leader factor, perspective factor, objectives in community development, organizational capacity in thinking, analyzing, knowledge management, coordinating management with other organizations, outside organizations. These factors are important to the process of community development.

The pattern in processing the corporate social responsibility under the Community Strength Development project of PTT Public Company Limited and business sectors should process the situational analysis and the need of community development emphasizing on the efficiency, leader's capacity and community members. Each organization should bring out their own professional capacity to be an implementation frame as the continued coordination as an Area-Based Approach in cooperative development. There should be input factor, time period, officers, as well as budget in social level. There should be organizations having roles in coordination, and building such coordination among government organizations and business sectors towards the perspective and strategic setting, the corporate social responsibility and the next policy movement.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาของปัญหา.....	1
จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	8
ขอบเขตของงานวิจัย.....	8
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	10
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
แนวคิด รูปแบบการเฝ้าแบบชิป (CIPP Model).....	12
แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility).....	19
แนวคิดและความหมาย "ชุมชน".....	50
แนวคิดและความหมาย "ชุมชนเข้มแข็ง".....	59
แนวคิดและรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ในการพัฒนาชุมชน บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน).....	69
วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	76
กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework).....	79
3 วิธีดำเนินงานวิจัย.....	80
ประชากรในการศึกษา.....	80
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	81
ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	82
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	83

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลการวิจัย.....	85
ส่วนที่ 1 ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้ การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ.....	85
ส่วนที่ 2 ข้อเสนอถึงรูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน.....	122
5 บทสรุป.....	137
สรุปผลการวิจัย.....	138
อภิปรายผล.....	146
ข้อเสนอแนะ.....	152
บรรณานุกรม.....	155
ภาคผนวก.....	162
ประวัติผู้วิจัย.....	199

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1	แสดงตัวชี้วัดในการอธิบาย "ชุมชนเข้มแข็ง".....	67
2	แสดงข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาการดำเนินงานความรับผิดชอบ ต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน)...	89
3	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงาน โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับตัวชี้วัดภาวะชุมชนเข้มแข็ง.....	93
4	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของผลการดำเนินงานโครงการ พัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านสภาวะแวดล้อม.....	95
5	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของผลการดำเนินงานโครงการ พัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านปัจจัยนำเข้า.....	97
6	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของผลการดำเนินงานโครงการ พัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านกระบวนการ.....	99
7	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของผลการดำเนินงานโครงการ พัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านผลผลิต.....	101
8	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของภาพรวมผลการดำเนินงาน โครงการชุมชนเข้มแข็ง.....	102
9	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของความเปลี่ยนแปลงหลังการ ดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยเปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง.....	102
10	แสดงการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยสภาพชุมชนก่อนและความเปลี่ยนแปลงหลังการ ดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยเปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง.....	104
11	แสดงการเปรียบเทียบสถานภาพกลุ่มตัวแทนในการเข้าร่วมการดำเนินงาน โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งกับภาพรวมผลการดำเนินงานโครงการชุมชน เข้มแข็ง.....	106

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตาราง	หน้า
12 แสดงข้อมูลเปรียบเทียบพัฒนาการงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่ดำเนินงานโครงการ พัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ภาคเหนือ.....	113
13 แสดงการเปรียบเทียบปัจจัยในการพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง.....	121

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 แสดงรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร.....	19
2 แสดงภาพปริมิตความรับผิดชอบต่อสังคมของ Carroll.....	30
3 แสดงรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคม.....	34
4 แสดงรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร.....	39
5 แสดงกลยุทธ์การดำเนินธุรกิจบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน).....	71
6 แสดงการกำหนดประเด็นในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน).....	75
7 แสดงโครงสร้างการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมของ บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน).....	76
8 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย.....	79
9 แสดงกระบวนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของ บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน).....	88
10 แสดงองค์ประกอบปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดภาวะชุมชนเข้มแข็ง.....	118
11 แสดงรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ในการพัฒนาชุมชน.....	135
12 แสดงอาณาเขตที่ตั้งตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่.....	163
13 แสดงอาณาเขตที่ตั้งตำบลสันทราย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่.....	167
14 แสดงอาณาเขตที่ตั้งตำบลเสริมขวา อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง.....	170
15 แสดงอาณาเขตที่ตั้งตำบลถืมตอง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน.....	174
16 แสดงอาณาเขตที่ตั้งตำบลบ้านน้ำพุ อำเภอศรีนคร จังหวัดสุโขทัย.....	178
17 แสดงอาณาเขตที่ตั้งตำบลนาโบสถ์ อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก.....	181
18 แสดงการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่.....	197
19 แสดงการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ตำบลบ้านน้ำพุ อำเภอศรีนคร จังหวัดสุโขทัย.....	197

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
20 แสดงการรวบรวมข้อมูลแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างตำบลนาโบสถ์ อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก.....	198
21 แสดงการรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participatory observation) ในพื้นที่ศึกษาโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งภาคเหนือ.....	198

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

สถานการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันที่ความรุนแรงและมีความซับซ้อนของปัญหาเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากข้อความพาดหัวข่าว

“ชาวชัยภูมิ 2 อำเภอฮือประท้วงด้านโรงไฟฟ้าใหญ่สุดในอีสาน ไม่ผ่านประชาพิจารณ์ชาวบ้าน” (<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=799721>)

“เสียงร่ำร้อง 6 ปี จากเหมืองทองคำ 6 หมู่บ้าน ถึงศาลปกครองกลาง กรุงเทพฯ” (<http://www.web.greenworld.or.th/greenworld/population/2348>)

“ส.ด้านโลกร้อน จี้ คสช.สั่งปิดโรงงานไออาร์พีซีไฟไหม้ซ้ำซาก” (<http://www.thairath.co.th/content/428506>)

จากข้อความข้างต้น ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ความขัดแย้งในเรื่องของผลกระทบที่ผลประโยชน์จากการดำเนินกิจการของกลุ่มองค์กรภาคธุรกิจหรือกลุ่มทุน ขัดแย้งต่อผลประโยชน์และความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่กิจการของกลุ่มธุรกิจตั้งอยู่ โดยเหตุการณ์ในข้างต้นถือได้ว่าเป็นเพียงเศษเสี้ยวแห่งความขัดแย้งหลักในเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ปัญหาทางสังคม ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ล้วนเป็นภาพสะท้อนที่มีอาจปฏิเสธได้ว่าสาเหตุสำคัญนั้นมาจากทิศทางการพัฒนา โดยเฉพาะแนวทางการพัฒนาตามแบบทันสมัย (Modernization Model) ที่พัฒนาและก่อกำเนิดในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ภายใต้ความพยายามขยายอิทธิพลครอบงำระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมและการเมือง โดยการนำเสนอถึงมุมมอง “ประเทศไม่พัฒนา ยากจน ล้าหลังและไม่มีความศิวิไลซ์” นำโดยสหรัฐอเมริกา จึงเป็นเหตุผลสำคัญอย่างแรงด่วนในฐานะของผู้นำหรือศูนย์การอำนาจโลก ที่ต้องส่งออก ผลักดัน “การพัฒนา” ภายใต้ข้ออ้างในการช่วยเหลือประเทศที่ล้าหลังหรือประเทศโลกที่สาม โดยเฉพาะการมุ่งเน้นความเจริญเติบโตของภาคธุรกิจ และภาคอุตสาหกรรม เพื่อนำไปสู่การสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth)

การพัฒนาตามแนวคิดเพื่อนำไปสู่ความทันสมัยความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น ได้รับการตั้งคำถามและพิสูจน์จากนักวิชาการในหลายสำนักความคิด ถึง “ความล้มเหลว” ที่ล้วนก่อให้เกิดเป็น วิกฤตการพัฒนา ที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม เพราะในด้านหนึ่งของผลที่เกิดขึ้นกลับไม่สามารถลดความไม่เท่าเทียมระหว่างกลุ่มคนบุคคลในสังคมได้ ซ้ำยังทำให้ช่องว่างแห่งความเท่าเทียมและความแตกต่างนั้นขยายระยะห่างมากขึ้น ฐานทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมาตอบสนองกระบวนการพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคและมุ่งเน้นขับเคลื่อนความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจอย่างขาดการวางแผนและเล็งเห็นถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและผลกระทบในเรื่องสิ่งแวดล้อมกลายเป็นปัญหาที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น และเชื่อมโยงถึงปัญหาสุขภาพ ความยากจน อาชญากรรมที่มีความหนักหน่วงยิ่งขึ้นตามมา

สถานการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้นนำมาสู่กระแสการเรียกร้องหรือความตื่นตัวถึงแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาของกลุ่มคนในสังคมทั้งในทางสากลและประเทศ ดังกรณีของการเคลื่อนไหวของกลุ่ม The Club of Rome ในปี 1972 ที่นำเสนอรายงาน "ขีดจำกัดของความเจริญเติบโต" (The Limit to Growth) ที่ว่าหากมนุษย์ในยุคปัจจุบันหากยังไม่เปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และค่านิยม จะส่งผลก่อให้เกิดความหายนะ และสามารถทำลายโลกได้ภายในช่วงอายุของเราหรือดีที่สุดคือในคนรุ่นถัดไป (ปริญญ์ ปราณญานุพร, ม.ป.ป. อ้างอิงใน พระประมวล บุตรดี, 2552, หน้า 1)

จากรายงานฉบับดังกล่าว ส่งผลทำให้เกิดกระแสการทบทวนแนวทางการพัฒนาและการตื่นตัวในวงกว้างในทางสากล ดังจะเห็นได้จากการประชุมการประชุมระดับโลกว่าด้วยเรื่อง "สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา" ในปี ค.ศ. 1987 ที่คณะกรรมการระดับโลกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The World Commission on Environment and Development: WCED) ได้จัดทำรายงานที่เป็นที่รู้จัก คือ "รายงานบรันด์ท์แลนด์" (The Brundtland Report) (พระประมวล บุตรดี, 2552, หน้า 1-2)

รายงานดังกล่าวได้กล่าวถึงทิศทางในการพัฒนาที่จะเป็นทางออกการพัฒนาในนาม "การพัฒนาที่ยั่งยืน" (Sustainable Development) ที่ต้องเล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาสังคมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นในเรื่องเฉพาะความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

ต่อมาแนวคิดในเรื่องของ "การพัฒนาที่ยั่งยืน" ได้ถูกพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเกิดเป็นกระแสที่สำคัญในการที่องค์กรระหว่างประเทศ ดังจะเห็นได้จาก สหประชาชาติ (The United Nations) ร่วมกับภาคธุรกิจ ได้จัดประชุม World Economic Forum ในปี 1999 ที่เมืองดาวอส ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เลขาธิการสหประชาชาติในขณะนั้น นายโคฟี อันนัน ได้กล่าวสุนทรพจน์โดยมีเนื้อหาสำคัญ คือ การเรียกร้องให้องค์กรภาคธุรกิจแสดงถึงความเป็นพลเมืองที่ดีของโลก

(Good Global Citizenship) ด้วยการเคารพต่อหลักการที่เป็นข้อตกลงสากลในเรื่องสิทธิมนุษยชน มาตรฐานแรงงานและสิ่งแวดล้อม ในทุกพื้นที่ที่องค์กรภาคธุรกิจประกอบกิจการอยู่ โดยเสนอ บัญญัติ 9 ประการ ซึ่งต่อมาเพิ่มเป็น 10 สำหรับองค์กรธุรกิจ ในนาม The Global Compact หรือ The UN Global Compact

ในปี ค.ศ.2000 องค์การสหประชาชาติได้ประกาศกรอบแนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยความเป็นพลเมืองที่ดีขององค์กรธุรกิจที่มีผู้นำที่สร้างสรรค์และยอมรับพันธะสัญญาด้วยความสมัครใจจนในที่สุดพัฒนามาสู่กระแสแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ

นับได้ว่าตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษ ที่ 20 สังคมเริ่มตระหนักถึงผลกระทบในด้านลบที่เกิดจากการดำเนินอุตสาหกรรมหรือการดำเนินธุรกิจที่วางบนพื้นฐาน เน้นผลกำไรเป็นเป้าหมายสูงสุด ซึ่งการดำเนินการด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ในช่วงแรกจะเห็นได้ว่าพัฒนามาจากกระแสของการเรียกร้องของประชาชน จนในปัจจุบัน ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ได้กลายเป็นแนวทาง ข้อกำหนดทางการค้ายุคใหม่ที่สร้างกระแสให้องค์กรธุรกิจตื่นตัวและดำเนินการ และแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคมในการดำเนินธุรกิจอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น

สำหรับประเทศไทย ในอดีตการดำเนินงาน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" มักจะอยู่ในรูปของการบริจาค หรือ การอาสาช่วยเหลืองานของส่วนร่วม เป็นหลัก โดยที่ผ่านมาสังคมไทย ยังไม่ได้มีการเรียกลักษณะในข้างต้นว่า "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร"

จนหลังวิกฤตเศรษฐกิจพองสบู่ในปี 2540 ที่ส่งผลกระทบต่อภาคธุรกิจและเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศโดยเฉพาะกลุ่มทุนด้านการเงิน รัฐบาลไทยและนักลงทุนจากสถาบันการลงทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้กำหนดเงื่อนไขให้บริษัทที่ประสบปัญหาและต้องการความช่วยเหลือยกระดับธรรมาภิบาล (Corporate Governance) ให้สูงขึ้นเพื่อแลกกับการช่วยเหลือ จนเมื่อเศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัว และกระแสดรรมาภิบาลได้ถูกกำหนดให้เป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญในการดำเนินธุรกิจและได้รับการตอบสนองเพิ่มขึ้น จนพัฒนาเป็นกระแสของการดำเนิน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" และเริ่มที่มีการพูดคุยกันอย่างจริงจังในสังคม

ประกอบกับการที่ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ทั้งองค์กรภาครัฐและภาคธุรกิจให้การยอมรับในเรื่องของข้อกำหนดและมาตรฐานระหว่างประเทศ ดังการนำมาตรฐานขององค์กรมาตรฐานระหว่างประเทศ (The International Organization for Standardization: ISO) มาดำเนินการในด้านต่างๆ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวทางในการดำเนินการ จึงถือได้ว่าจุดนี้เป็น

จุดสำคัญที่ กระแสแนวคิดและการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรได้มี การลงหลักและเริ่มก่อรูปความชัดเจนขึ้นในสังคมไทย

การดำเนินการตามแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ได้ทำท่ายกรอบแนวคิด ในการดำเนินธุรกิจแบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นการผลิตสินค้าและบริการเพื่อก่อให้เกิดกำไรสูงสุดและ การรักษามลประโยชน์ของเจ้าของและผู้ถือหุ้นถูกการตั้งคำถามและเรียกร้องจากสังคมและกลุ่มคน ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการประกอบการขององค์กรธุรกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม

ความเป็นโลกาภิวัตน์ การเปิดเสรีทางการค้าได้ผลักดันให้ความรับผิดชอบต่อสังคมเป็น เรื่องที่มีบทบาทมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่ “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร” ถูกกำหนดให้ อยู่ในนโยบายด้านการค้าในระดับกลุ่มเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เพราะข้อจำกัดของกฎหมาย ระเบียบและข้อบังคับต่างยังคงไม่เพียงพอหรือมีความครอบคลุมที่จะทำให้องค์กรธุรกิจเองมี การดำเนินการอยู่ในจรรยาบรรณที่ดี การผลักดันในเรื่อง “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร” จะเป็นเครื่องมือช่วยในการแก้ไขปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ในสวนกฎหมายหรือระเบียบต่างๆ ไม่สามารถเข้าไปดำเนินการได้ เกิดเป็นบรรทัดฐานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ในการ ประกอบการอย่างโปร่งใส ไม่เอาเปรียบและดูแลช่วยเหลือสังคม ซึ่งนำไปสู่การเป็นกลไกสำคัญ ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้มีความยั่งยืนควบคู่ไปกับการสร้างความเข้มแข็งของสังคม

การดำเนินการขององค์กรธุรกิจด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ถือได้ว่าเป็นการตอบรับ หรือ แก้ไขปัญหาที่องค์กรธุรกิจสร้างไว้ให้แก่สังคม รวมทั้งเป็นกระบวนการในการที่จะสร้าง ภาพลักษณ์ ความน่าเชื่อถือให้กับผู้บริโภคและผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก

แต่ทั้งนี้ในการดำเนินงาน “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร” ยังคงพบกับข้อวิพากษ์ วิจักษ์จากสังคมถึง การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจที่ในบางองค์กรมี ลักษณะฉาบฉวย เป็นเพียงการโฆษณาประชาสัมพันธ์องค์กร มากกว่าที่คำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิด ขึ้นกับสังคมอย่างแท้จริง ดังความเห็นของ ดร.สุทธศักดิ์ ที่กล่าวไว้ในวารสารสื่อพลังไว้อย่าง น่าสนใจว่า “จุดเริ่มต้นอยู่ที่ระยะเวลาที่ผ่านมาสังคมไทยมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนไปมาก ว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เป็นเพียงกิจกรรมที่คืนกำไร เสริมสร้างสังคมด้วยความ เอื้ออาทร สงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสเท่านั้น โดยละเลยการพิจารณาให้ลึกลงไปว่ากำไรนั้นได้มา อย่างไร กิจกรรมที่ดำเนินการอยู่นั้นเป็นธรรมต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือไม่” โดย ดร.สุทธศักดิ์เห็นว่า ประเด็นเหล่านี้ล้วนเป็นสาระสำคัญของการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร

จากที่กล่าวมาในข้างต้น จะเห็นได้ว่า "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" เป็นเรื่องที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นที่ภาคธุรกิจต้องมีความทุ่มเทและพัฒนาองค์กรและธุรกิจของตนเองบนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การส่งเสริมให้ธุรกิจและสังคมพัฒนา เติบโตไปร่วมกันในทิศทางที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนร่วมกัน

ถึงแม้ว่าการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรจะเกิดขึ้นโดยจิตสำนึกภายในกิจการเอง หรือจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกเป็นผู้ผลักดัน หรือกระแสสังคมรวมทั้งมาตรฐานในการดำเนินธุรกิจเป็นแรงผลักดันก็ตาม ซึ่งในปัจจุบันองค์กรธุรกิจได้ให้ความสำคัญและมีการพัฒนาดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อสังคมเพิ่มมากขึ้น แต่สิ่งที่เป็นเรื่องที่สำคัญในการดำเนินงาน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" คือ การค้นหารูปแบบ กระบวนการ กลยุทธ์ที่เหมาะสมในการดำเนินงาน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" เพื่อนำไปสู่การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ที่สามารถเป็นโอกาสในการดำเนินงานธุรกิจ การดูแล รักษา สภาพแวดล้อม สร้างความสมดุลของการดำเนินธุรกิจที่คำนึงถึง เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการดำเนินกิจการด้วยความโปร่งใส ยึดหลักธรรมาภิบาล ซึ่งผลสำเร็จที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่การพัฒนา สร้างเสริมขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับองค์กรธุรกิจได้ในระยะยาวและก่อให้เกิดความปรกฏติสุขในสังคม

บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ซึ่งเป็นองค์กรธุรกิจชั้นนำในด้านพลังงานและที่ผ่านมามีการดำเนินธุรกิจได้ให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสังคม โดยบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2521 ในนาม การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย เพื่อดำเนินธุรกิจหลักด้านปิโตรเลียมและธุรกิจอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับปิโตรเลียม

ต่อมาในวันที่ 25 กันยายน 2544 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในการแปลงทุนเป็นทุนเรือนหุ้นของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย โดยให้มีการจัดตั้ง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) โดยภาครัฐถือหุ้นในสัดส่วนไม่น้อยกว่าร้อยละ 51 โดยที่ ปตท. ยังคงมีสถานะเป็นบริษัทน้ำมันแห่งชาติ ภายใต้การกำกับดูแลนโยบายจากกระทรวงอุตสาหกรรมจนมีการปรับโครงสร้างหน่วยงานราชการ ปตท.จึงอยู่ภายใต้การกำกับ ดูแลของกระทรวงพลังงาน โดยมีการจัดตั้งเป็นบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ในวันที่ 1 ตุลาคม 2544 แปลงสภาพเป็นบริษัทมหาชนจำกัดภายใต้พระราชบัญญัติทุนรัฐวิสาหกิจ พ.ศ. 2542 มีภารกิจในการสร้างความมั่นคงด้านพลังงานของประเทศ โดยดำเนินการธุรกิจการสำรวจและผลิต การจัดหา การจัดจำหน่ายและการค้าระหว่างประเทศสำหรับผลิตภัณฑ์ น้ำมันและปิโตรเคมี และมีการลงทุนในธุรกิจการกลั่น และปิโตรเคมีในประเทศรวมทั้งการดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ทั้งใน และต่างประเทศ

ทั้งนี้ ในการดำเนินธุรกิจของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) มีการกำหนดวิสัยทัศน์ในการเป็นบริษัทพลังงานไทยข้ามชาติชั้นนำ และกำหนดพันธกิจขององค์กรในการรับผิดชอบต่อประเทศ สังคม ชุมชน ผู้ถือหุ้น ลูกค้า คู่ค้าและพนักงาน

ดังจะเห็นได้จากแผนแม่บทกลยุทธ์ความยั่งยืน 2555-2563 ขึ้น เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานตามทิศทางสู่ความยั่งยืน ที่มุ่งหวังให้องค์กรมีการเติบโตทางธุรกิจและมีผลการดำเนินงานด้านความยั่งยืนอยู่ในกลุ่มบริษัทชั้นนำในอุตสาหกรรมเดียวกัน ควบคู่ไปกับการดูแลรับผิดชอบต่อด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ทิศทางเชิงกลยุทธ์ ประกอบด้วย 3 ทิศทาง คือ การเสริมสร้างความไว้วางใจจากชุมชนและสังคมในการดำเนินงาน การพัฒนาให้องค์กรมีความเป็นเลิศในการดำเนินงานและการสร้างนวัตกรรมที่ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม และดำเนินการ จัดทำแผนยุทธศาสตร์ซึ่งเป็นแนวทางการดำเนินงานในมิติด้านเศรษฐกิจและการกำกับดูแลกิจการที่ดี มิติด้านสิ่งแวดล้อม และมิติด้านสังคม ซึ่งประกอบด้วย 8 แผนยุทธศาสตร์ ได้แก่ การบริหารจัดการสายโซ่อุปทาน การบริหารจัดการโครงการขนาดใหญ่ ความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เป็นเลิศ อาชีวอนามัยและความปลอดภัย การเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม และบุคลากร

สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความหมายและความสำคัญกับการดำเนินธุรกิจอย่างรับผิดชอบต่อสังคม โดยยึดถือเป็นหลักการในการดำเนินธุรกิจ โดยการกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ พันธกิจและนโยบายในการดำเนินงาน ที่มีต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และค่านิยมขององค์กรและสังคมประเทศ โดยรวมจึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ผู้ศึกษามีความสนใจในการศึกษาการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน ประกอบกับ การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ที่ผ่านมามีได้รับการยอมรับจากสังคม ดังจะเห็นได้จากการที่บริษัทได้รับรางวัลทั้งในและต่างประเทศในด้านการดำเนินธุรกิจอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม เช่น รางวัลบริษัทจดทะเบียนดีเด่นด้านความรับผิดชอบต่อสังคม (Best Corporate Social Responsibility Awards) CSR Awards ในปี 2555 ของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย เป็นต้น

ดังนั้น ทางผู้ศึกษามีความสนใจในการที่จะศึกษา การดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในมิติด้านสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาสังคมและชุมชน ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ผ่านโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งเป็นโครงการที่พัฒนาต่อเนื่องมาจากการดำเนินงานโครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง ที่ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2550 จนถึงปี 2554 ซึ่งเป็นปีที่อยู่ในวาระพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระชนมายุครบ 84 พระชนพรรษา โดยทาง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้ยึดเป็นเป้าหมายเพื่อสานต่อ

การดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคม อันนำไปสู่การสรรค์สร้างชุมชนพอเพียงอย่างยั่งยืน ด้วยการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นหลักในการดำเนินโครงการรักษป่า เพื่อพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเอง โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และหน่วยงานภาคีทุกภาคส่วนเป็นพลังในการขับเคลื่อนโครงการรักษป่า ดำเนินงานในพื้นที่ 87 ตำบลทั่วประเทศ

การดำเนินโครงการรักษป่า ดำเนินการเสร็จสิ้นในปี 2554 แต่ทั้งนี้ทาง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้ดำเนินงานต่อ โดยในปี 2555 ทางบริษัทดำเนินการส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนและงานวิจัยโดยชุมชนเพื่อก่อให้เกิดเกิดศูนย์เรียนรู้ตำบลวิถีพอเพียงที่สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านการขับเคลื่อนบนฐานข้อมูลของชุมชน ยกกระตือรือร้นการดำเนินกิจกรรม ต่อยอดองค์ความรู้จากการดำเนินการโครงการในปี 2554 และแก้ไขปัญหาดตนเอง โดยใช้ข้อมูลเป็นฐานในการทำงาน นำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติไปสู่การแก้ไขปัญหาด้วยวิธีวิจัย โดยดำเนินการในพื้นที่เป้าหมายเดิม โดยแบ่งออกเป็นดำเนินงานศูนย์เรียนรู้ จำนวน 24 ตำบลและดำเนินงานวิจัยโดยชุมชนทั้ง 87 ตำบล

ต่อมาในปี พ.ศ. 2556-2557 ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง โดยดำเนินการในพื้นที่เป้าหมายเดิมจากโครงการรักษป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง ซึ่งการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ได้กำหนดเป้าหมาย ก่อให้เกิดการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ในการเป็นแหล่งถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ในชุมชนและภายนอก เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มตำบลทั้ง 87 ตำบล อันนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบการดำเนินงานส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท (PTT Model)

รวมทั้ง กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งไว้ ว่า ชุมชนเข้มแข็ง เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่าง มีภูมิคุ้มกัน เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ทางอาชีพ อาหาร พลังงาน วิถีวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ของชุมชน สังคม โลก

ทั้งนี้ ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ทางบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายหลักในการดำเนินงาน คือ พื้นที่ตำบลศูนย์เรียนรู้ จำนวน 24 ตำบล จาก 87 ตำบลเดิม และเป็นพื้นที่ที่มีกระบวนการในการเตรียมความพร้อมมาในช่วงการดำเนินงาน ปี พ.ศ. 2555 โดยแบ่งพื้นที่การทำงานเป็น 4 ภาค ภาคละ 6 ตำบล ทั้งนี้ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ภาคเหนือทั้ง 6 ตำบล ประกอบไปด้วย 1) ตำบลนาโบสถ์ อำเภอวังเจ้า

จังหวัดตาก 2) ตำบลบ้านน้ำพุ อำเภอศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย 3) ตำบลเสริมขวา อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง 4) ตำบลถ้ำทอง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน 5) ตำบลสันทราย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และ 6) ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

จากข้อความข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงแนวทางในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ในมิติด้านสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาสังคมและชุมชนที่มีกระบวนการทำงานมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในปัจจุบันกระบวนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งได้ดำเนินการมากกว่า 3 ปี ผู้วิจัยจึงมีความต้องการที่จะศึกษาถึงผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ที่ผ่านมา เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอถึงแนวทางในการพัฒนารูปแบบกระบวนการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม

ผู้วิจัยมีความคาดหวังถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษาในครั้งนี้ จะนำไปสู่การค้นหารูปแบบในการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรอย่างมีกลยุทธ์และพัฒนา รูปแบบ แนวทางในการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น ส่งผลต่อกระบวนการ การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังคำจำกัดความในเรื่องเหตุผลผลการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ที่ว่า "สังคมอยู่ได้ ธุรกิจอยู่รอด" ต่อไป

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ
2. เพื่อนำเสนอรูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ในการพัฒนาชุมชน

ขอบเขตของงานวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ พื้นที่ที่ผู้วิจัยได้กำหนดในการศึกษาคือพื้นที่ชุมชนที่เข้าร่วมดำเนินงานภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งร่วมกับบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ภาคเหนือ โดยดำเนินการประเมินผลการดำเนินงานทั้ง 6 ตำบล ด้วยวิธีการประเมินในรูปแบบ CIPP Model ประกอบไปด้วย 1) ตำบลนาโบสถ์ อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก 2) ตำบลบ้านน้ำพุ อำเภอศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย 3) ตำบลเสริมขวา อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง 4) ตำบลถ้ำทอง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน 5) ตำบลสันทราย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และ 6) ตำบลแม่ทา

อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ และดำเนินการศึกษาเชิงลึกถึงข้อเสนอแนะทางในการดำเนินงาน ความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นการวิจัยโดยระเบียบวิธีวิจัย เชิงคุณภาพ

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาการประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้ โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ ในครั้งนี้ แบ่งเนื้อหาออกเป็น

2.1 ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในช่วงปี 2556-2557 โดย รูปแบบการประเมินแบบชิป (CIPP Model) ของสตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) แบ่งประเด็น การประเมิน ออกเป็น 4 ประเภท คือ

2.1.1 การประเมินด้านบริบท (Context Evaluation: C)

2.1.2 การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation: I)

2.1.3 การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation: P)

2.1.4 การประเมินผลผลิต (Product Evaluation: P)

2.2 แนวคิด และรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมของ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

2.3 ศึกษาข้อเสนอรูปแบบ กระบวนการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน

2.4 ข้อมูลบริบทและพัฒนาการงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่ดำเนินงานโครงการพัฒนา ชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ภาคเหนือ

2.5 ปัจจัยในการพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง

ทั้งนี้ ในการศึกษาผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในช่วงปี 2556-2557 โดยรูปแบบการประเมินแบบชิป (CIPP Model) ทางผู้ศึกษาได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างใน การศึกษา เป็นกลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง โดยแบ่ง ออกเป็น

1. กลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชากรจากพื้นที่ตำบล ทั้ง 6 ตำบล ประกอบไปด้วย ผู้นำ ชุมชนผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น และผู้นำที่ไม่เป็น ทางการที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน เช่น ผู้อาวุโสที่เป็นที่ยอมรับนับถือในชุมชน ผู้รู้หรือปราชญ์ ชาวบ้าน คณะทำงานชุมชนที่ไม่มีตำแหน่งเป็นทางการ รวมทั้งสมาชิกในชุมชนที่มีบทบาทในการ ดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่ตำบล โดยกำหนดจำนวนประชากร ตำบลละ 20 คน รวม 120 คน

2. กลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชากรจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ประกอบไปด้วย พนักงานกิจการเพื่อสังคมที่รับผิดชอบการปฏิบัติงานในระดับภาค จำนวน 2 คน ที่ปรึกษาผู้อำนวยการโครงการฯ จำนวน 1 คน และเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการโครงการฯ ภาคสนาม ประจำภาคเหนือที่รับผิดชอบการดำเนินงานพื้นที่ จำนวน 6 คน รวมกลุ่มประชากรที่เป็นตัวแทนจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) จำนวน 9 คน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (Corporate Social Responsibility: CSR) หมายถึง การดำเนินธุรกิจภายใต้หลักจริยธรรมและการกำกับที่ดี โดยความสมัครใจ ไม่ได้ถูกควบคุมโดยกฎหมายหรือข้อบังคับใดๆ เป็นการรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยปฏิบัติการและการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ(System) และมีความต่อเนื่อง ต่อสังคมรอบข้างองค์กรทั้งในระดับใกล้และระดับไกล ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยสนับสนุนทรัพยากรที่มีอยู่ขององค์กรหรือทรัพยากรภายนอก อย่างเต็มที่ เต็มศักยภาพ ดำเนินการสร้างความร่วมมือ การมีส่วนร่วม และคำนึงถึงความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นสำคัญ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน สังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งที่ดำเนินงานภายใต้การสนับสนุนจากฝ่ายกิจการเพื่อสังคม (สคญ.) บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ในการเป็นแหล่งถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ในชุมชนและภายนอก เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มตำบลทั้ง 87 ตำบล อันนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการดำเนินงานส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท (PTT Model) โดยการสนับสนุนปัจจัยนำเข้า กระบวนการในการดำเนินงานให้กับชุมชน

สภาพแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่ล้อมรอบการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เช่น สภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคมหรือวัฒนธรรม และทรัพยากรเป็นต้น ซึ่งมีอิทธิพลและส่งผลต่อการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ทั้งในเรื่องความเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่ดำเนินงาน อันจะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์โครงการฯ

ปัจจัยนำเข้า หมายถึง ทรัพยากรในการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรม โครงการตามขั้นตอน วิธีการเพื่อนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์การทำงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งประกอบไปด้วย งบประมาณ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน วัสดุอุปกรณ์

กระบวนการ หมายถึง วิธีการหรือขั้นตอนที่คณะทำงานดำเนินงานร่วมกับโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเพื่อนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกันทั้งในระดับตำบลและการดำเนินงานโครงการฯ

ผลผลิต หมายถึง ผลที่เกิดจากกระบวนการโดยการนำเอาปัจจัยนำเข้ามาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามวัตถุประสงค์โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง คือ

1. เกิดการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ในการเป็นแหล่งถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ในชุมชนและภายนอก เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง
2. เสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มตำบลทั้ง 87 ตำบล
3. การพัฒนารูปแบบการดำเนินงานส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท (PTT Model)

ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งได้รับการยอมรับจากสมาชิกโดยส่วนใหญ่ ที่สามารถนำพาชุมชนไปในทางที่ต้องการ เป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมและเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมความเป็นผู้นำและการบริหารจัดการโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ประกอบผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา "การประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ" ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร หนังสือ วารสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิด รูปแบบการประเมินแบบชิป (CIPP Model)
2. แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility)
3. แนวคิดและความหมาย "ชุมชน"
4. แนวคิดและความหมาย "ชุมชนเข้มแข็ง"
5. แนวคิดและรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR)

ในการพัฒนาชุมชนบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

6. วารณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

แนวคิด รูปแบบการประเมินแบบชิป (CIPP Model)

ความหมายของการประเมิน

"การประเมินผล" (Evaluation) ได้มีนักวิชาการนำเสนอแนวความคิดไว้อย่างหลากหลาย โดยมีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีของผู้ศึกษา พบว่าความหมายของการประเมินผล ดังนี้

สตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam, n.d. อ้างอิงใน วิไลวรรณ วิชาจักรษณกุล, 2551, หน้า 11) ได้กล่าวว่า การประเมิน คือ กระบวนการของการกำหนด รวบรวมและประมวลผลข้อมูลที่มีประโยชน์เพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจ

อลัน และฟรานซิส (Allan and Francis, n.d. อ้างอิงใน วิไลวรรณ วิชาจักรษณกุล, 2551, หน้า 11) ให้ความหมาย การประเมินว่าเป็นแนวทางการกำหนดคุณภาพประสิทธิภาพหรือคุณค่าของแผน ผลผลิต โครงการ กระบวนการ จุดมุ่งหมายหรือหลักสูตรเพื่อตัดสินคุณภาพ มาตรฐาน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลและการอธิบายมาตรฐานเพื่อกำหนดคุณภาพ

โอเวน (Oven, n.d. อ้างอิงใน สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2549, หน้า 486) ให้ทัศนะไว้ว่า การประเมินผล หมายถึง กระบวนการจัดหาข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการตัดสินใจเกี่ยวกับสิ่งที่ถูกประเมิน ความหมายนี้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญ คือ การประเมินผลนั้นต้องเป็นกระบวนการ (Process) ที่ต้องใช้ข้อมูล (Data) ที่เป็นระบบ และใช้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อประโยชน์ของผู้ตัดสินใจนโยบาย และการประเมินผลจะเกี่ยวข้องกับการวางแผน แผนงาน นโยบาย ผลผลิต และปัจเจกบุคคล ซึ่งมีความหมายที่มีความครอบคลุมพอสมควร

รัตนะ บัวสนธิ์ (2540 อ้างอิงใน ดวงใจ อินทร์พรม, 2550, หน้า 23) ให้ความหมายของการประเมินโครงการว่าเป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับโครงการเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบกับเกณฑ์แล้วตัดสินใจให้คุณค่าต่อข้อมูลหรือโครงการดังกล่าว

ศักดิ์ชัย ภูเจริญ (2553) ได้ให้ความหมายของการประเมินผลโครงการว่า การประเมินผลโครงการ หมายถึง กระบวนการที่มุ่งแสวงหาคำตอบว่านโยบาย แผนงาน โครงการ บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ เพียงใด โดยมีมาตรฐานและเครื่องมือในการวัดที่แม่นยำและเชื่อถือได้

สมคิด พรมจุ้ย (2544 อ้างอิงใน ดวงใจ อินทร์พรม, 2550, หน้า 22) กล่าวว่า การประเมิน (Evaluation) หมายถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดสารสนเทศเพื่อช่วยให้ผู้บริหารตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพสูง

$$\begin{array}{ccccc} \text{การประเมิน} & = & \text{การวัด} & + & \text{การตัดสินใจ} \\ \text{(Evaluation)} & & \text{(Measurement)} & & \text{(Judgment)} \end{array}$$

เยาวดี ราชชัยกุล วิบูลย์ศรี (2548 อ้างอิงใน ดวงใจ อินทร์พรม, 2550, หน้า 23-24) ให้ความหมายว่า การประเมิน หมายถึง กระบวนการรวบรวมข้อมูลและสารสนเทศที่จำเป็นอันจะนำไปสู่การตัดสินใจความสำเร็จ รวมทั้งการแก้ไข ปรับปรุง พัฒนา ตลอดจนการสร้างและการกำหนดทางเลือกใหม่ในการดำเนินโครงการ ดังนั้น กิจกรรมการประเมินโครงการ จึงเป็นกระบวนการรวบรวมข้อมูลและสารสนเทศที่จำเป็น เกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานของโครงการ ภายใต้กิจกรรมและช่วงเวลาที่ได้กำหนดหรือวางแผนไว้

ศิริชัย กาญจนวาสี (2552 อ้างอิงใน กนกพร พินิจเล็ก, 2556, หน้า 22) มีความเห็นว่าการประเมินเป็นการเปรียบเทียบพฤติกรรมเฉพาะอย่าง (Performance) กับจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมที่วางไว้ มีกระบวนการวิเคราะห์และเก็บรวบรวมข้อมูล อันเป็นสารสนเทศที่ให้ประโยชน์สำหรับการตัดสินใจคุณค่า ผลการผลิต วิธีการและแนวทางเลือกต่างๆ สำหรับการตัดสินใจ

จากงานศึกษาของกนกพร พินิจลิก (2556, หน้า 23) ได้สรุปความหมายถึง การประเมินผล ว่าเป็นกระบวนการเก็บ รวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ การจัดทำข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ การแปล ความหมายของผลการวิเคราะห์ ซึ่งจะได้ข้อเท็จจริงของโครงการอย่างเป็นระบบเพื่อการตัดสินใจ เกี่ยวกับคุณค่าของโครงการและการปรับปรุงเพิ่มคุณภาพและประสิทธิภาพให้ดียิ่งขึ้น โดยนำ ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์มาประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ เชิงสาเหตุ และผลระหว่าง นโยบาย แผนงาน โครงการกับผลลัพธ์และผลกระทบ

ความจำเป็นและประโยชน์ของการประเมิน

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2549 อ้างอิงใน ดวงใจ อินทร์พรม, 2550, หน้า 24-25) ได้สรุปถึง ความจำเป็นและประโยชน์ของการประเมินไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

ความจำเป็นของการประเมินผล

1. การเปลี่ยนแปลงทางด้านปัญหาของสังคม ส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของ ประชาชนและเป็นที่ยอมรับว่าชุมชนต้องมีบทบาท หน้าที่ในการรับผิดชอบในการแก้ปัญหา มากกว่าการพิจารณาให้เป็นภาระหน้าที่ของบุคคลใดบุคคลหรือหน่วยงานใดเพียงหน่วยงานหนึ่ง ดังจะเห็นได้ว่ามีโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวกับการควบคุมและป้องกันทางสังคมเกิดขึ้นอย่างมากมาย และเป็นโครงการที่เกิดจากความร่วมมือในการทำงานร่วมกันระหว่างฝ่ายต่างๆ โครงการเหล่านี้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการประเมินผลเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานและตรวจสอบผลของ การดำเนินงานโครงการ

2. การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของโครงสร้างและหน้าที่ของหน่วยงานบริการประชาชน นอกจากจุดมุ่งหมายของโครงการบริการประชาชนจะเปลี่ยนแปลงแล้ว ยังมีผลทำให้โครงสร้างและ การบริหารขององค์กรที่ทำหน้าที่ดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยการดำเนินงานมีแนวโน้มที่จะให้ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและเพิ่มความรับผิดชอบร่วมกันมากขึ้น จึงทำให้เกิดปัญหาในเรื่องการ บริหารงาน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้การประเมินเข้ามาเพื่อการแสวงหาแนวทางในการปรับปรุง และการหารูปแบบของการจัดองค์กรและการทำงานให้ดียิ่งขึ้น

3. การเปลี่ยนแปลงในเรื่องความต้องการและความคาดหวังของประชาชน โดยเมื่อ สภาพปัญหาสังคมและการจัดองค์กรเพื่อการบริการทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปส่งผลทำให้ทัศนคติ และพฤติกรรมของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยสภาพในปัจจุบันประชาชนมีความต้องการที่จะรับรู้ผลที่เกิดจากโครงการและมีความตั้งใจในการที่จะเข้าร่วมในโครงการ ดังนั้นการประเมินผลจะ เป็นเครื่องมือในการสร้างแรงจูงใจให้กับประชาชนที่เข้ามาร่วมในการดำเนินงาน

4. การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของวิทยาการและเทคโนโลยีในปัจจุบันมีความก้าวหน้าและพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ในการดำเนินงานทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาหรืออนามัยก็จะมีโครงการใหม่ๆเกิดขึ้นตลอดเวลา โดยเมื่อมีการทดลอง ดำเนินการโครงการ กิจกรรมใหม่จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการประเมินผลที่เกิดจากการดำเนินงานโครงการว่าผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร

ในส่วน กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง ได้กล่าวถึงความจำเป็นของการประเมินผลไว้ว่า การบริหารแนวใหม่หรือการบริหารในระบบเปิด (Open System) นั้นถือว่า การประเมินผลเป็นขั้นตอนที่สำคัญ กล่าวคือ

1. การประเมินผลเป็นเครื่องมือช่วยในการตัดสินใจเพื่อสนับสนุน ขยายผลหรือยกเลิกการดำเนินงานโครงการ โดยเฉพาะการมีโครงการใหม่ๆที่ยังมิได้จัดทำในรูปของโครงการทดลอง (Experimental) ซึ่งมีโอกาสที่จะเกิดข้อผิดพลาดหรือล้มเหลวได้ง่าย ความล้มเหลวของโครงการจึงมิใช่ความล้มเหลวของผู้บริหารเสมอไป ดังนั้นถ้ามีกระบวนการประเมินผลแล้วโครงการนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ก็ควรมีการดำเนินการโครงการต่อไปแต่ถ้าประเมินผลโครงการแล้วพบว่าโครงการมีปัญหาหรือมีผลกระทบในเชิงลบมากกว่าก็ควรที่มีการยกเลิกการดำเนินงาน

2. เพื่อทราบถึงความก้าวหน้าของการปฏิบัติงานตามโครงการว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายหรือกฎเกณฑ์หรือมาตรฐานที่กำหนดไว้เพียงใด

3. การประเมินผลเป็นเครื่องมือช่วยในการปรับปรุงงาน โดยเฉพาะหากการดำเนินงานโครงการแล้วพบว่าการปฏิบัติงานไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทั้งหมด เมื่อทราบถึงผลการประเมิน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถนำพิจารณาข้อบกพร่องและนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขให้ตรงตามประเด็นที่เป็นอุปสรรคได้

4. เพื่อศึกษาทางเลือก (Alternative) การดำเนินงานโครงการ ผู้บริหารโครงการจะพยายามแสวงหาทางเลือกที่ดีที่สุดเพื่อใช้ในการนำโครงการไปปฏิบัติ ดังนั้นหากโครงการมีการประเมินผล จะทำให้เกิดการเปรียบเทียบทางเลือก ก่อนที่จะตัดสินใจในการดำเนินงาน เพื่อป้องกันลดความเสี่ยงที่จะเกิดผลกระทบต่อการดำเนินงานโครงการ

5. การประเมินผลอย่างต่อเนื่องส่งผลทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทราบถึงความสำเร็จ ข้อผิดพลาดและความล้มเหลวที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน โดยหากโครงการมีการประเมินผลเป็นระยะ สม่ำเสมอแล้ว พบว่า โครงการบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ตั้งไว้ หน่วยงาน องค์การควรที่จะขยายผลโครงการนั้นต่อไป แต่ทั้งนี้การขยายผลการดำเนินงานมิได้หมายความว่าสามารถดำเนินการไปได้ในทุกพื้นที่ หากแต่ควรที่จะพิจารณาถึงมิติด้านอื่นๆ ประกอบด้วย เพราะ

การดำเนินงานในพื้นที่หนึ่งอาจประสบผลสำเร็จแต่การนำไปขยายผลในพื้นที่ที่มีความแตกต่าง อาจไม่เกิดผล หรือผลสำเร็จที่เกิดจากการดำเนินงานในช่วงระยะเวลาหนึ่งอาจไม่เกิดขึ้นหรือไม่ประสบผลสำเร็จในอีกช่วงเวลาหนึ่ง (ส่วนประเมินผล สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง, ม.ป.ป.)

ประโยชน์ของการประเมิน

สมคิด พรหมจ้อย (2548 อ้างอิงใน ดวงใจ อินทร์พรหม, 2550, หน้า 27) กล่าวถึง การประเมินว่าเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญในวงจรการวางแผน และการบริหารงานโครงการ เพราะการประเมินมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวางแผนและบริหารโครงการ ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

1. ช่วยให้อ้างอิงและสารสนเทศต่างๆเพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการวางแผนและโครงการ ตรวจสอบความพร้อมของทรัพยากรต่างๆที่จำเป็นในการดำเนินโครงการ ตลอดจนตรวจสอบความเป็นไปได้ในการจัดกิจกรรมต่างๆ
2. ช่วยทำให้การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการมีความชัดเจน
3. ช่วยในการจัดหาข้อมูลเกี่ยวกับความก้าวหน้า ปัญหา อุปสรรคของการดำเนินโครงการ
4. ช่วยให้อ้างอิงเกี่ยวกับความสำเร็จ และความล้มเหลวของโครงการ เพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจ และวินิจฉัยว่าจะดำเนินโครงการในช่วงต่อไปหรือไม่ จะยุติ ยกเลิกหรือขยายการดำเนินงานโครงการต่อไป
5. ช่วยให้ได้ข้อมูลที่บ่งบอกประสิทธิภาพของการดำเนินงานโครงการว่าเป็นอย่างไร คำนวณค่ากับการลงทุนหรือไม่
6. เป็นแรงจูงใจให้ผู้ปฏิบัติงานโครงการ เพราะการประเมินโครงการด้วยตนเองจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานได้ทราบผลการดำเนินงาน จุดเด่น จุดด้อย และนำข้อมูลไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนา ปรับปรุงโครงการ

รูปแบบการประเมินแบบซีป (CIPP Evaluation Model)

Stufflebeam, L.D. and Shinkfield, J.A. (2007 อ้างอิงใน กนกพร พินิจลึก, 2556, หน้า 25) ได้นำเสนอรูปแบบการประเมิน CIPP Model โดยให้นิยามการประเมินว่าเป็นกระบวนการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้สารสนเทศที่มีประโยชน์ในการนำไปใช้เป็นทางเลือกประกอบการตัดสินใจ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเตรียมข้อมูลที่เกี่ยวข้องไว้ใช้ในการตัดสินใจ ผู้กระทำการประเมินจะรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นสารสนเทศประกอบการตัดสินใจของผู้บริหาร

การประเมินรูปแบบชิป (CIPP Evaluation Model) เป็นรูปแบบที่มีความนิยมใช้ในการประเมินโครงการหรือหลักสูตร เพราะมีหลักการและรูปแบบการประเมินในลักษณะของการตัดสินใจและมีพื้นฐานความเชื่อว่า โครงการที่ดีควรส่งผลกระทบต่อการทำงานในอนาคต การประเมินในรูปแบบชิป จึงเน้นการทำงานอย่างมีระบบโดยการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอผลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีหลักการที่สำคัญ คือ การแยกการประเมินและการตัดสินใจออกจากกัน โดยมีหลักในการตัดสินใจต่างหาก ในการประเมินจะแยกบริบท ออกจากปัจจัยนำเข้า และประเมินจุดมุ่งหมายของโครงการด้วยการวิเคราะห์บริบท (วิไลวรรณ วิชาจักษณกุล, 2551, หน้า 14)

ประเด็นการประเมินแบบชิปปี (CIPP Model)

สตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam (n.d. อ้างอิงใน เยาวดี ราชัยกุล วิบูลย์ศรี, 2542 อ้างอิงใน ภาสวรรณ คลาดแคล้ว, 2553, หน้า 16-17) แบ่งประเด็นในการประเมินออกเป็น 4 ประเภท โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การประเมินสภาวะแวดล้อม บริบท (Context Evaluation: C) เป็นการประเมินก่อนการดำเนินโครงการ เพื่อพิจารณาหลักการและเหตุผลความจำเป็นที่ต้องดำเนินโครงการ ประเด็นปัญหา ความเหมาะสมของเป้าหมายโครงการ การวางแผนในการกำหนดวัตถุประสงค์ โดยเน้นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม ความต้องการและเงื่อนไขที่เป็นจริง รวมทั้งยังเป็นการช่วยในการพิจารณาปัญหา เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจ

2. การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation: I) เป็นการประเมินเพื่อพิจารณาถึงความเหมาะสม ความพอเพียงของทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินงานโครงการ เช่น งบประมาณ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ ระยะเวลาในการดำเนินงาน ฯลฯ รวมทั้งเทคโนโลยีและแผนการดำเนินงาน เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงสร้างเพื่อกำหนดรูปแบบของโครงการ โดยพิจารณาถึงข้อมูลที่ได้มีส่วนช่วยในการบรรลุจุดมุ่งหมายของโครงการหรือไม่

3. การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation: P) เป็นการประเมินเพื่อหาข้อบกพร่องของการดำเนินโครงการ ที่จะใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนา แก้ไข ปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นและเป็นการตรวจสอบกิจกรรม เวลา ทรัพยากรที่ใช้ในโครงการ ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการ การประเมินกระบวนการมีส่วนสำคัญที่ช่วยในการค้นหาจุดแข็ง (Strengths) และจุดด้อย (Weakness) ของนโยบาย แผนงาน โครงการ

4. การประเมินผลผลิต (Product Evaluation: P) เป็นการประเมินเพื่อเปรียบเทียบผลผลิตที่เกิดขึ้นกับวัตถุประสงค์ของโครงการหรือมาตรฐานที่กำหนดไว้ รวมทั้งเป็นการพิจารณาในประเด็นการยุติ ขยายหรือปรับเปลี่ยนการดำเนินโครงการ โดยนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบผลที่

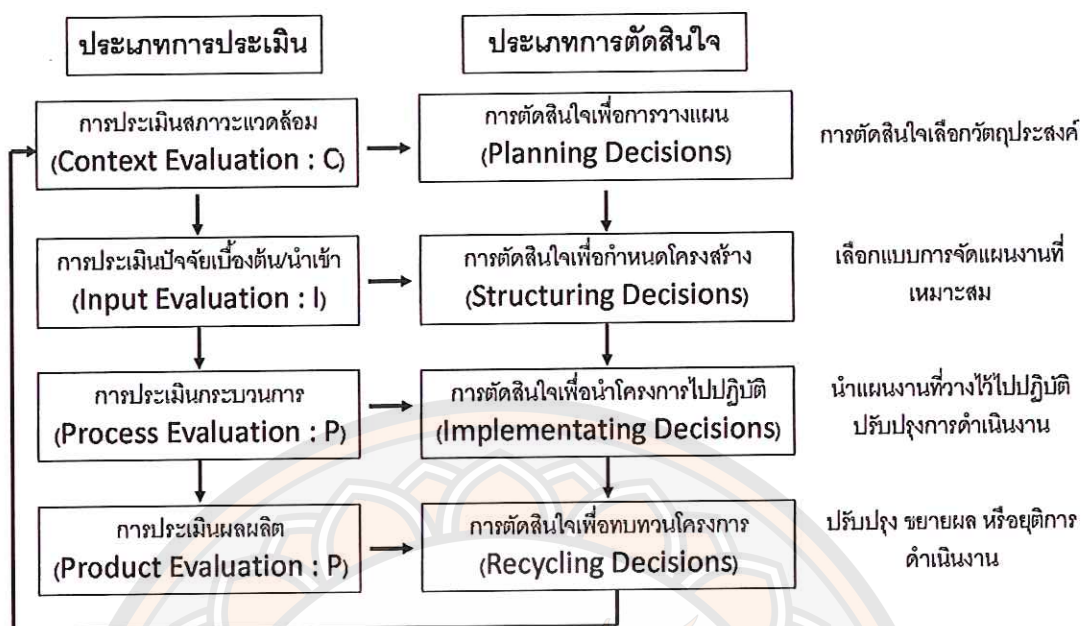
วัดมาได้กับมาตรฐานสัมบูรณ์ (Absolute Criteria) หรือมาตรฐานสัมพัทธ์ (Relative Criteria) ที่กำหนดไว้และทำการแปลความหมายถึงเหตุของสิ่งที่เกิดขึ้น โดยเชื่อมโยงกับผลการประเมิน สภาวะแวดล้อม ปัจจัยนำเข้าและกระบวนการร่วมกัน แต่ทั้งนี้การประเมินผลผลิตยังมิได้ให้ความสำคัญหรือความสนใจต่อเรื่องผลกระทบ (Impact) และผลลัพธ์ (Outcomes) เท่าที่ควร

แต่ปัจจุบัน สตฟเฟิลบีม (Stufflebeam (n.d. อ้างอิงใน เยาวดี ราชัยกุล วิบูลย์ศรี, 2542 อ้างอิงใน ภาสวรรณ คลาดแคล้ว, 2553, หน้า 16-17) ได้เพิ่มเติมประเด็นในการประเมิน เป็น 7 ด้าน โดยเพิ่มเติมในส่วนของประเด็น การประเมินประสิทธิภาพ (Effectiveness Evaluation) การประเมินขยายผล (Transportability Evaluation) และการประเมินความยั่งยืน (Sustainability Evaluation)

นอกจากการกำหนดประเด็นการประเมินตามรูปแบบ CIPP Model สตฟเฟิลบีม (Stufflebeam (n.d. อ้างอิงใน เยาวดี ราชัยกุล วิบูลย์ศรี, 2542 อ้างอิงใน ภาสวรรณ คลาดแคล้ว, 2553, หน้า 16-17) ได้นำเสนอถึง ประเภทของการตัดสินใจที่สอดคล้องกับประเด็นที่ประเมิน ดังนี้

1. การตัดสินใจเพื่อการวางแผน (Planning Decisions) เป็นการตัดสินใจที่ใช้ข้อมูลจากการประเมินสภาพแวดล้อมที่ได้นำไปใช้ในการกำหนดจุดประสงค์ของโครงการ ให้สอดคล้องกับแผนการดำเนินงาน
2. การตัดสินใจเพื่อกำหนดโครงสร้างของโครงการ (Structuring Decisions) เป็นการตัดสินใจที่ใช้ข้อมูลจากปัจจัยนำเข้าที่ได้นำไปใช้ในการกำหนดโครงสร้างของแผนงานและขั้นตอนของการดำเนินการโครงการ
3. การตัดสินใจเพื่อนำโครงการไปปฏิบัติ (Implementation Decisions) เป็นการตัดสินใจที่ใช้ข้อมูลจากการประเมินกระบวนการเพื่อพิจารณาควบคุมการดำเนินการให้เป็นไปตามแผน และปรับปรุงแก้ไขการดำเนินการให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด
4. การตัดสินใจเพื่อทบทวนโครงการ (Recycling Decisions) เช่น การตัดสินใจเพื่อใช้ข้อมูลจากการประเมินผลผลิต (Output) ที่เกิดขึ้น เพื่อพิจารณายุติ ล้มเลิก หรือขยายโครงการที่จะนำไปใช้ในโอกาสต่อไป (ส่วนประเมินผล สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง, ม.ป.ป.)

จากการกำหนดประเด็นการประเมินตามรูปแบบ CIPP Model ทั้ง 4 ประการ และประเภทของการตัดสินใจ สามารถสรุปเป็นความสัมพันธ์ได้ดังนี้

ภาพ 1 แสดงรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร

หมายเหตุ: ปรับปรุงจากภาพแสดงความสัมพันธ์ของการตัดสินใจและประเภทของการประเมินแบบ CIPP Model

ที่มา: ส่วนประเมินผล สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง, ม.ป.ป., สมพันธ์ เตชะอธิก พะเยาว์ นาคำ และคณะ, 2551

แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility)

พัฒนาการแนวคิดการขับเคลื่อน “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร”

ในระดับสากล พัฒนาการแนวคิด “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร” ถูกอธิบายและเป็นที่ยอมรับว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม นั้นมีรากฐานมากจากหลักทางศาสนาว่า 2500 ปี แต่ยังไม่มีการให้ความหมายหรือถูกยกเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญ จนเมื่อเกิดเหตุการณ์จากกรณีบริษัท อีสต์ อินเดียนของอังกฤษถูกคว่ำบาตรจากประชาชนในอังกฤษเนื่องจากการใช้แรงงานทาส จึงเป็นที่มาของคำว่า “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร” มาประมาณ 200 กว่าปีที่ผ่านมา (วรพรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 12) จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ส่งผลทำให้บริษัทจำเป็นต้องหันมาใส่ใจกับสวัสดิการแรงงานและสิทธิมนุษยชนมากขึ้น

ปี ค.ศ.1940 ศาสตราจารย์ ธีโอดอร์ เครปส์ Professor Theodor Kreps จากสแตนฟอร์ด บิสซิเนส สคูล เป็นบุคคลแรกที่นำคำว่า "Social Audit" มาใช้ครั้งแรก โดยนำเสนอถึงแนวคิดที่ว่า องค์กรธุรกิจควรมีการทำรายงานการดำเนินงานที่แสดงความรับผิดชอบต่อสังคม แต่ในยุคสมัยนั้นกระแสการตื่นตัวในเรื่อง CSR ยังไม่เป็นที่สนใจของสังคม

จนในปี ค.ศ.1953 Howard Bowen ได้ตีพิมพ์หนังสือในชื่อว่า Social Responsibilities of the Businessman ออกมา และมีนักวิชาการให้การยอมรับและยกย่อง Howard Bowen ว่าเป็นบิดาแห่งความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (ภูมิพร ธรรมสถิตเดช และสฤติ ดุลยา, ม.ป.ป. อ้างอิงใน วรพวรรณ เชื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 12) ปี ค.ศ.1960 เกิดกระแสการเรียกร้องด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลมาจากสถานการณ์ปัญหาผลกระทบจากการใช้สารดีดีที ที่บริษัทในสหรัฐอเมริกาเป็นผู้ผลิตและส่งออก จากสถานการณ์ปัญหานานาสู่การเปิดตัวหนังสือที่ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจที่มีความชัดเจนมากขึ้น ในนาม "The Responsible Corporate" โดย George Goyder

หลังจากเหตุการณ์ที่กล่าวมาในข้างต้นแล้ว ในความเป็นจริงยังคงมีอีกหลายเหตุการณ์ที่การดำเนินการขององค์กรธุรกิจส่งผลกระทบต่อประชาชน ชุมชนและสังคมและนำมาซึ่งกระแสของการเรียกร้องให้องค์กรธุรกิจเหล่านั้นแสดงความรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้น ดังกรณีที่ถูกหยิบยกเมื่อกล่าวถึง "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" คือ กรณีบริษัทเนลล์ ในปี ค.ศ.1984 ที่ถูกกระแสของสังคมในการรณรงค์ประท้วงและคว่ำบาตรสินค้า หรือในกรณีหลังปี ค.ศ.1989 เหตุการณ์เรือบรรทุกน้ำมันของ Exxon Valdez ล่มและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสัตว์น้ำในบริเวณทะเลอะลาสกาอย่างรุนแรง ซึ่งจากเหตุการณ์ดังกล่าวนำมาสู่การจัดทำบัญญัติกฎ 10 ประการ ในนาม Waldez Principle ที่เป็นข้อกำหนดแนวปฏิบัติขององค์กรให้มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น "CERES Principle" (สุดาว เลิศวิสุทธิไพบูลย์, 2550, หน้า 39-40)

ในการประชุมสุดยอดระดับโลกด้านสิ่งแวดล้อม (Earth Summit) ครั้งแรกที่กรุงริโอเดจาเนโรในปี ค.ศ.1992 ผู้แทนแต่ละประเทศเกิดความตื่นตัวกับทิศทางใหม่ของการพัฒนา "การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ส่งผลทำให้กระแสแนวคิด "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" มีความชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะในปี ค.ศ.1999 ในที่ประชุม World Economic Forum เมืองดาวอส ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เลขาธิการสหประชาชาติ Kofi Annan ได้ประกาศชื่อเรียกร้องต่อองค์กรธุรกิจให้แสดงความเป็นพลเมืองที่ดีของโลก ด้วยการเคารพต่อหลักการที่เป็นข้อตกลงสากลในเรื่องสิทธิมนุษยชน มาตรฐานแรงงานและสิ่งแวดล้อม โดยเสนอบัญญัติ

9 ประการ ซึ่งต่อมาเพิ่มเป็น 10 สำหรับองค์กรธุรกิจ ในนาม The Global Compact หรือ The UN Global Compact (สุเมธ กาญจนพันธุ์, 2551 อ้างอิงใน วรพวรรณ เชื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 15-16)

ปี ค.ศ.2000 องค์กรเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศของกลุ่มประเทศที่พัฒนาได้ออกแนวทางในการปฏิบัติสำหรับบริษัทข้ามชาติ (Guidelines for MNE's revision 2000) ซึ่งเป็นการปรับปรุงมาจากปี ค.ศ.1976 เป็นต้นมา โดยในปี ค.ศ.2000 เป็นการปรับปรุงที่มีการนำเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเข้ามาอย่างจริงจัง โดยแนวปฏิบัตินี้เสนอให้บริษัทข้ามชาติต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม รวมทั้งการให้บริษัทข้ามชาติติดต่อทางธุรกิจกับประเทศหรือบริษัทคู่ค้าที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมเท่านั้น (วรพวรรณ เชื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 16-17)

การดำเนินการจัดทำแนวทางดังกล่าวของ OECD ก่อให้เกิดเป็นกระแสการทำ CSR ระหว่างประเทศ เพราะแนวทางการปฏิบัติดังกล่าวเน้นการนำไปปฏิบัติจริงในทุกประเทศ โดยไม่จำกัดเฉพาะในกลุ่มประเทศสมาชิก OECD แต่เพียงเท่านั้น

จวบจนปี ค.ศ.2002 ในที่ประชุมสุดยอดโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development, WSSD) หรือการประชุม Rio+10 ที่เมืองโจฮันเนสเบิร์กถือได้ว่าเป็นจุดที่เกิดความเชื่อมโยงความชัดเจนของความรับผิดชอบต่อสังคม ขององค์กรภาคธุรกิจ กับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่มีหลักการที่สำคัญ คือ การตอบสนองความต้องการของคนในยุคนี้ ต้องไม่ไปทำลายโอกาสของคนรุ่นหลังเพื่อการตอบสนองความต้องการของตนเอง

กระแสของการเป็นองค์กรที่มี "ความรับผิดชอบต่อสังคม" มีการเพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวาง ดังจะเห็นได้จากข้อมูลการเป็นสมาชิกของ UN Global Compact ในปี ค.ศ.2011 มีจำนวนองค์กรเข้าร่วมแล้ว 1,861 องค์กร (http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/annual_review.html)

โดยที่ The UN Global Compact มีลักษณะเป็นกรอบในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ไม่ใช่เครื่องมือในการกำกับ ควบคุมธุรกิจ ตลอดจนไม่เป็นจรรยาบรรณที่มีผลผูกมัดทางกฎหมาย แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการการเติบโตของแนวคิด แนวปฏิบัติในเรื่อง "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ที่มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

หรือในกรณีของรายงาน Giving USA ที่ระบุถึงการบริจาคเงินขององค์กรแสวงหากำไรให้ การกุศลมีปริมาณที่เพิ่มขึ้น หรือในกรณีการสำรวจทัศนคติขององค์กรในเรื่องการกำหนดประเด็นเพื่อการสังคมขององค์กร ในปี 2000 พบว่า ร้อยละ 69 ของบริษัทที่สำรวจมีแผนในการที่จะเพิ่มพันธกิจ

ด้านการบริการสังคมในอนาคต (Kotler and Lee, 2005 อ้างอิงใน วรพวรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 20)

การพัฒนาแนวคิด "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ในช่วงแรกจะเห็นได้ว่าเกิดจากแรงกดดันจากสังคม แต่ต่อมาหลายบริษัทเริ่มตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับธุรกิจหากจะรอให้เกิดปัญหา การประทุ้ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องแรงงาน สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ก่อน แล้วจึงค่อยหันมาใส่ใจประเด็นเหล่านี้ ย่อมไม่เป็นผลดีกับการดำเนินงาน จึงเกิดแนวคิดในการที่จะจัดการกับปัญหาหรือผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นก่อน โดยการเพิ่มเติมกระบวนการทำงานหรือริเริ่มการดำเนินธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงการที่องค์กรเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และมีความปรารถนาที่ดีที่จะทำสิ่งดีตอบแทนสังคมที่ตนอยู่ (Corporate Citizenship)

สำหรับกรณีประเทศไทย ในอดีตการดำเนินงาน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" มักจะอยู่ในรูปของการบริจาค หรือ การอาสาช่วยเหลืองานของส่วนร่วม เป็นหลัก โดยที่ผ่านมามีสังคมไทยยังไม่ได้มีการเรียกลักษณะในข้างต้นว่า "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร"

กระแสของการพูดคุยหรือให้ความสำคัญกับ "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" อย่างเป็นทางการสำหรับประเทศไทย จะเห็นได้จากการที่ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยได้บรรจุให้ "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" เป็นแนวปฏิบัติที่ควรดำเนินงานควบคู่กับการดำเนินธุรกิจ และในปี 2549 และได้จัดให้มีการมอบรางวัลให้แก่บริษัทจดทะเบียนดีเด่นในด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (Best Corporate Responsibilities) ขึ้น ซึ่งเป็นหนึ่งในรางวัล SET Awards โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการส่งเสริม สนับสนุนและเผยแพร่เกียรติคุณของบริษัทจดทะเบียนที่ได้รับรางวัล อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการดำเนินกิจการของบริษัทที่มีการดำเนินธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม คำนึงถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน บนพื้นฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืนของธุรกิจ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายและสังคมโดยรวม (วรพวรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 25)

ปรากฏการณ์การตื่นตัวขององค์กรธุรกิจในประเทศไทยที่เห็นถึงความสำคัญในการดำเนิน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ควบคู่กับการดำเนินธุรกิจในปัจจุบันมีแนวโน้มที่สูงขึ้น สะท้อนได้จากการที่ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยได้ริเริ่มให้มีรางวัลแก่บริษัทที่จดทะเบียนในด้านการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมดีเด่นขึ้นในปี 2549 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเผยแพร่ ให้การยอมรับผลงานของบริษัทต่อสาธารณะเพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินธุรกิจ

รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้มีการดำเนินธุรกิจด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง

ประกอบกับการสำรวจข้อมูลของ CSR International Blog Poll ในเดือนตุลาคม 2551 ทางออนไลน์ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามกว่าร้อยละ 44 มองว่า วิกฤติทางการเงินจะช่วยให้การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรแข็งแกร่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการสำรวจของสถาบันไทยพัฒน์ ในปี 2552 พบว่า องค์กรธุรกิจให้ความสนใจในการดำเนินกลยุทธ์ความรับผิดชอบต่อสังคมเพิ่มมากขึ้นทั้งที่อยู่ในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ โดยผู้ประกอบการในกรุงเทพฯ มีแนวโน้มที่จะดำเนินกิจกรรมเพิ่มขึ้นร้อยละ 47 ในขณะที่ผู้ประกอบการต่างจังหวัดจะเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 88 (วรพรรณ เชื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 26-27)

สอดคล้องกับกรณีศึกษา ชัยยศ นำเสนอถึงกระแสการตื่นตัวในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมไว้ถึงการที่หน่วยงานต่างๆ ในประเทศไทยมีการเคลื่อนไหวเพื่อเตรียมความพร้อมกับการก้าวไปสู่การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับสากลโดยกรมโรงงานอุตสาหกรรมร่วมกับสำนักมาตรฐานอุตสาหกรรม และสถาบันรับรองมาตรฐานไอเอสโอ ได้ดำเนินการผลักดัน "โครงการส่งเสริมการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมของโรงงานอุตสาหกรรมต่อสังคม (CSR DIW) ขึ้นในปี 2551 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้ผู้ประกอบการมีความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างจริงจัง (ชัยยศ บุญญาภิกิจ, ม.ป.ป., หน้า 14)

ในปี 2552 ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการรวมกลุ่มขององค์กรภาคธุรกิจและผลักดันให้เกิดเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดในเรื่องการดำเนินงาน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ในชื่อ "CSR club" โดยมีบริษัทเข้าร่วมเป็นสมาชิกกว่า 20 องค์กร ซึ่งถือได้ว่าเป็นเริ่มต้นที่ดีอันจะนำไปสู่การขยายความร่วมมือในการดำเนินงาน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ในอนาคตต่อไป (วรภัทร โดณะเกษม, 2553, หน้า 53-76)

จึงจะเห็นได้ว่ากระแสการดำเนิน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ในกรณีของประเทศไทยมีการดำเนินกิจกรรมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากหลายสาเหตุ โดยเฉพาะสาเหตุที่เกิดจากแรงผลักดันจากประเทศตะวันตกตามกระแสโลกาภิวัตน์ ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและวัฒนธรรม โดยนักวิชาการหลายคนมีความเห็นว่าการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมในประเทศไทยเองนั้น ยังอยู่ในขั้นตอนการเริ่มต้นที่มีลักษณะกระจัดกระจายและยังขาดความเชื่อมโยง เกี่ยวเนื่องกับกลยุทธ์ขององค์กร

ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Porter และ Kramer ที่เสนอว่า หากองค์กรธุรกิจมีการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมที่สอดคล้องกับทักษะ ความสามารถ วิสัยทัศน์และภารกิจ องค์กรธุรกิจที่ดำเนินการตามที่กล่าวมาจะตระหนักและรับรู้ได้ว่าการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรไม่ใช่เป็นแค่ต้นทุนของการดำเนินกิจการหรือเป็นแค่กิจกรรมการกุศล หากแต่จะเป็นแหล่งในการสร้างโอกาส นวัตกรรมและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับองค์กร (Porter and Kramer, 2006 อ้างอิงใน สายทิพย์ ไสรัตน์, 2551, หน้า 4)

ทั้งนี้ หากพิจารณาจากพัฒนาการก่อกำเนิดแนวคิดและการดำเนินงาน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร: CSR" ทั้งในระดับสากลและประเทศไทย พบว่ามีจุดกำเนิดที่สามารถสรุปได้ดังนี้ คือ

1. ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร: CSR ที่พัฒนามาจากกระแสของการเรียกร้องจากสังคมและประชาชนที่การดำเนินงานขององค์กรส่งผลกระทบ ดังกรณีที่เกิดขึ้นได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นคือ กรณีบริษัท อีสต์ อินเดียนของอังกฤษถูกคว่ำบาตรจากประชาชนในอังกฤษเนื่องจากการใช้แรงงานทาส
2. ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร: CSR ที่เกิดจากกลุ่มนักลงทุน ในช่วงประมาณปี ค.ศ. 1928 ที่เริ่มมีการนำเสนอถึงแนวทางการลงทุนทางธุรกิจเพื่อสังคม โดยต่อมาพัฒนาเป็นแนวคิดในเรื่องของการจัดตั้ง "Social Responsibility Investment" ขึ้นในปัจจุบัน โดยวัตถุประสงค์ของกองทุน มุ่งที่จัดตั้งกองทุนเพื่อไปลงทุนในธุรกิจ กิจการของบริษัทที่มีการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร: CSR
3. ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร: CSR ที่พัฒนามาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยศาสตราจารย์ ธีโอดอร์ เครปส์ Professor Theodor Kreps จากสแตนฟอร์ด บิสสิเนส สคูล ถือได้ว่าเป็นบุคคลแรกที่นำคำว่า "การตรวจสอบทางสังคม (Social Audit)" มาใช้เป็นครั้งแรก และได้พัฒนามาจนถึงปัจจุบัน แต่ทั้งนี้ในด้านนิยาม ความหมาย รูปแบบยังคงมีความหลากหลายอยู่ในปัจจุบัน
4. ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร: CSR ที่เป็นเงื่อนไข ขัดถลงกับสถาบันและกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศ โดยเฉพาะหลังจากประเด็นสิ่งแวดล้อมกลายเป็นกระแสที่องค์กรระหว่างประเทศและสังคมให้ความสนใจ ดังกรณีที่เกิดขึ้นได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้น คือ กรณีในเรื่องของผลกระทบที่เกิดจากการใช้สาร ดีดีที ที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและนำมาสู่กระแสการเรียกร้องด้านสิ่งแวดล้อมในระดับสากล

ความหมาย "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร: CSR"

ในปัจจุบันการดำเนินงาน CSR ขององค์กรภาคธุรกิจ ได้กลายเป็นกระแสหลักในระดับสากลและภาคธุรกิจของไทย ซึ่งเป็นการยากที่องค์กรโดยเฉพาะภาคธุรกิจจะปฏิเสธ หรือหลีกเลี่ยงที่จะดำเนินการได้ แต่ในขณะที่การนิยามหรืออธิบายคำจำกัดความ "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ยังคงพบว่า มีอยู่อย่างหลากหลายและแตกต่างกันไปตามมุมมองของบุคคลและองค์กรที่นำเสนอ ดังจะเห็นได้จาก

ในที่ประชุมสภาธุรกิจโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน WORLD BUSINESS COUNCIL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT (WBCSD) ร่วมกันให้ความหมาย "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" คือ การปฏิบัติตามคำมั่นสัญญาอย่างต่อเนื่องของบริษัทในการดำเนินธุรกิจโดยใช้พื้นฐานของจริยธรรมเข้ามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงานและคุณภาพชุมชนท้องถิ่นรวมถึงสภาพสังคมโดยรวม (WORLD BUSINESS COUNCIL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: WBCSD, 2000 อ้างอิงใน วรพวรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 54)

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme – UNDP) ได้ให้คำจำกัดความ "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ไว้ที่น่าสนใจว่า "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" คือ แนวคิดที่บริษัทรวมการกระทำต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมในกลยุทธ์และการดำเนินการทางธุรกิจ รวมทั้งในการปฏิสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบนพื้นฐานแห่งการสมัครใจ (UNDP, n.d. อ้างอิงใน วรพวรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 55)

ในขณะที่การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการค้าและการพัฒนาหรือ United Nations Conference on Trade and Development: UNCTAD ให้ความหมายของ "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" คือ การที่องค์กรธุรกิจเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องและมีผลกระทบเชิงบวกต่อความต้องการและเป้าหมายของสังคม (CSR History, n.d. อ้างอิงใน มินทรีฐิตา จิราธรรมวัฒน์, 2553, หน้า 17)

ส่วนของ คณะกรรมาธิการยุโรป (European Commission) ได้ให้คำจำกัดความในเรื่องของ "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ว่าเป็นแนวคิดที่องค์กรธุรกิจบูรณาการความห่วงใยในเรื่องของสังคมและสิ่งแวดล้อมเข้าไปในกระบวนการดำเนินธุรกิจและการมีส่วนรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายใต้พื้นฐานการดำเนินการด้วยความสมัครใจ (The European Commission, n.d. อ้างอิงใน วรพวรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 56)

ด้านองค์การมาตรฐานระหว่างประเทศ (The International Organization for Standardization: ISO) ได้ให้คำนิยามถึง "ความรับผิดชอบต่อสังคม" ไว้ว่าเป็นการดำเนินงานที่องค์กรตอบสนองต่อประเด็นทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคล ชุมชน และสังคม รวมทั้งเป็นบทบาทขององค์กรธุรกิจในสังคมและความมุ่งหวังของสังคมที่มีต่อองค์กรธุรกิจ โดยเป็นการกระทำที่เกิดจากความสมัครใจ และผู้บริหารต้องมีบทบาทเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ โดยสามารถวัดผลได้ใน 3 มิติ คือ การวัดผลทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (The International Organization for Standardization, n.d. อ้างอิงใน วรพวรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 55)

Kotler and Lee (n.d. อ้างอิงใน วรพวรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 54) ให้ความหมายถึง "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ว่า "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" เป็นความรับผิดชอบต่อในการปรับปรุงความเป็นอยู่ของสังคมให้ดีขึ้นจากการดำเนินงานขององค์กร รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรของบริษัทด้วยความสมัครใจ ไม่ได้ถูกควบคุมโดยกฎหมายหรือข้อบังคับใดๆ โดยหมายรวมถึงสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการโดยบริษัทเพื่อสนับสนุนประเด็นทางสังคมและเป็นพันธะสัญญาในความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท

Carroll and Buchholtz (2006 อ้างอิงใน สายทิพย์ ไสรัตน์, 2551, หน้า 11-12) นำเสนอคำนิยาม "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" โดยมุ่งทำความเข้าใจถึงองค์ประกอบของการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม โดยนำเสนอว่า "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เป็นการรวบรวมเรื่องของเศรษฐกิจ กฎหมาย จริยธรรมและมนุษยธรรม บนความคาดหวังของสังคมที่มีต่อองค์กรธุรกิจ ณ ช่วงเวลาหนึ่งๆ"

ทั้งนี้ของ Bjorn Stigson ประธานสภาธุรกิจโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้สรุปใจความไว้อย่างสั้นๆ แต่มีความน่าสนใจถึงหลักการ "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร: CSR" ว่า "ธุรกิจไม่สามารถประสบผลสำเร็จได้ในสังคมที่ล้มเหลว" (คณะทำงานส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมของบริษัทจดทะเบียน, 2551, หน้า 4)

ในส่วนของประเทศไทย คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ที่มีบทบาทในการกำกับดูแลและพัฒนาตลาดทุนไทยให้เป็นแหล่งระดมทุนและแหล่งลงทุนที่มีประสิทธิภาพของทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนทั่วไป กำหนดคำนิยามในเรื่องของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ว่าหมายถึง การดำเนินธุรกิจภายใต้หลักจริยธรรมและการกำกับที่ดีควบคู่ไปกับการเอาใจใส่และดูแลรักษาสังคมและสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การพัฒนารัฐกิจอย่าง

ยังยืน (คณะกรรมการการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, ม.ป.ป. อ้างอิงใน วรพวรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 56)

กรณีของสถาบันไทยพัฒนา ที่เป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมกลุ่มของบุคคลในสังคมภาคธุรกิจที่ต้องการค้นหาวิธีในการดำเนินธุรกิจ โดยไม่ขึ้นกับเงื่อนไขของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งมีการแสวงหากำไรสูงสุด (Maximize Profit) เป็นเป้าหมายหลัก (ที่มา <http://www.thaipat.org/2007/03/blog-post.html>) ได้ร่วมกันให้ความหมายในส่วนของคำว่า “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร” หรือ บรรษัทภิบาลว่า เป็นการดำเนินกิจกรรมภายในและภายนอกองค์กร ที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมทั้งในระดับใกล้หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงและระดับไกลหรือกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางอ้อม ด้วยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ขององค์กรหรือทรัพยากรภายนอก ในการนำไปสู่การทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข (สถาบันไทยพัฒนา, ม.ป.ป. อ้างอิงใน วรพวรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 56)

อนันตชัย ยูประดม ได้ให้คำจำกัดความ “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร” ไว้อย่างน่าสนใจ คือ ความรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมจากการปฏิบัติ เป็นการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ (System) เริ่มตั้งแต่การป้องกัน (Prevent) ปรับปรุง (Improve) รักษา (Maintain) และพัฒนา (Develop) ส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมใหม่ (Innovation) จากภายในองค์กรออกไปสู่สังคมในวงกว้าง โดยเป็นไปตามกฎหมายหรือระเบียบ ที่สอดคล้องกับมาตรฐานสากล โดยคำนึงถึงความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นสำคัญ (สายทิพย์ ไสรัตน์, 2551, หน้า 11)

ในขณะที่ ไสภณ พรโชคชัย ได้ให้คำจำกัดความ ความหมายของ “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร” ว่าเป็นแนวคิดการจัดการ ที่มุ่งให้วิสาหกิจผสมผสานการดำเนินธุรกิจกับความห่วงใยด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหลาย ถือเป็นแนวคิดที่องค์กรแสดงความรับผิดชอบต่อผลกระทบจากการประกอบกิจการของตนต่อผู้ถือหุ้น ลูกจ้าง ลูกค้า คู่ค้า ชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมและพันธกิจต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนี้ อาจเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด คือ หมายรวมถึงการทำความดีตามความสมัครใจ โดยไม่ละเลยการปฏิบัติตามกฎหมาย (ไสภณ พรโชคชัย, 2557, หน้า 24)

งานศึกษาของ วรพวรรณ เอื้ออาภรณ์ ได้ให้ความหมายความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร โดยมีความเห็นว่าความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรมีประเด็นเนื้อหาหลัก 3 ประเด็น กล่าวคือ ประเด็นที่หนึ่ง ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรคือเรื่องการดูแลรับผิดชอบต่อสังคมรอบตัวองค์กรทั้งในระดับใกล้และระดับไกล ประเด็นที่สอง ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเป็นกิจกรรมที่องค์กรต้องมีความจริงจัง ให้คำมั่นต่อตนเองว่าพร้อมที่จะทำอย่างต่อเนื่อง

(Continuing Commitment) และประเด็นสุดท้าย ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเป็นกิจกรรมที่องค์กรสนับสนุนอย่างเต็มที่ เต็มศักยภาพเพื่อให้ธุรกิจและสังคมพัฒนาไปพร้อมๆ กันเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (วรพรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 59)

จากการศึกษา ทบทวนงาน เอกสาร ของผู้วิจัย พบว่า ในความเป็นจริงการนิยามความหมาย "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR)" มีความหลากหลายในทางแนวคิด แนวทางในการศึกษา ซึ่งส่งผลต่อการนำเสนอแนวทาง องค์กรประกอบในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ทั้งนี้ในส่วนของผู้วิจัยมีความเห็นว่า

"ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR)" คือ การดำเนินธุรกิจภายใต้หลักจริยธรรมและการกำกับที่ดี โดยความสมัครใจ ไม่ได้ถูกควบคุมโดยกฎหมายหรือข้อบังคับ เป็นการรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยปฏิบัติการและการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ (System) มีความต่อเนื่อง ต่อสังคมรอบข้างองค์กรทั้งในระดับใกล้และระดับไกล ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยสนับสนุนทรัพยากรที่มีอยู่ขององค์กรหรือประสานทรัพยากรภายนอก อย่างเต็มที่ เต็มศักยภาพ ประสานความร่วมมือ สร้างการมีส่วนร่วม และคำนึงถึงความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นสำคัญเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน สังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

รูปแบบและองค์ประกอบการดำเนินการ"ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR)"

จากเอกสารการอบรมหลักสูตรความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ธนาคารโลกระบุถึงองค์ประกอบความรับผิดชอบต่อสังคมที่องค์กรควรมีไว้ ดังนี้

1) สิ่งแวดล้อม 2) แรงงาน 3) สิทธิมนุษยชน 4) การมีส่วนร่วมกับชุมชน 5) มาตรฐานการดำเนินธุรกิจ 6) ตลาด และความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในความหมายที่รวมประเด็นต่างๆ ไว้ด้วย 7) การพัฒนาองค์กรและเศรษฐกิจ 8) สุขอนามัย 9) การศึกษาและการพัฒนาภาวะผู้นำ 10) การบรรเทาสาธารณภัย (วรพรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 18)

แนวทางในการปฏิบัติสำหรับบริษัทข้ามชาติ (Guidelines for MNE's revision 2000) ซึ่งในปี ค.ศ.2000 เป็นการปรับปรุงที่มีการนำเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเข้ามาอย่างจริงจัง ได้ระบุถึงแนวทางที่บริษัทควรปฏิบัติ 7 เรื่อง กล่าวคือ 1) การจ้างงานและแรงงานสัมพันธ์ 2) สิทธิมนุษยชน 3) สิ่งแวดล้อม 4) การเปิดเผยข้อมูล 5) การแข่งขัน 6) การเสียภาษี 7) การถ่ายทอดวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (วรพรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 52-53)

ด้านองค์กามาตรฐานระหว่างประเทศ (The International Organization for Standardization: ISO) ได้การจัดทำมาตรฐานของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (ISO26000) โดยสาระสำคัญของ ISO 26000 ในเรื่องเกี่ยวกับ "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ครอบคลุม 7 เรื่องที่เป็น

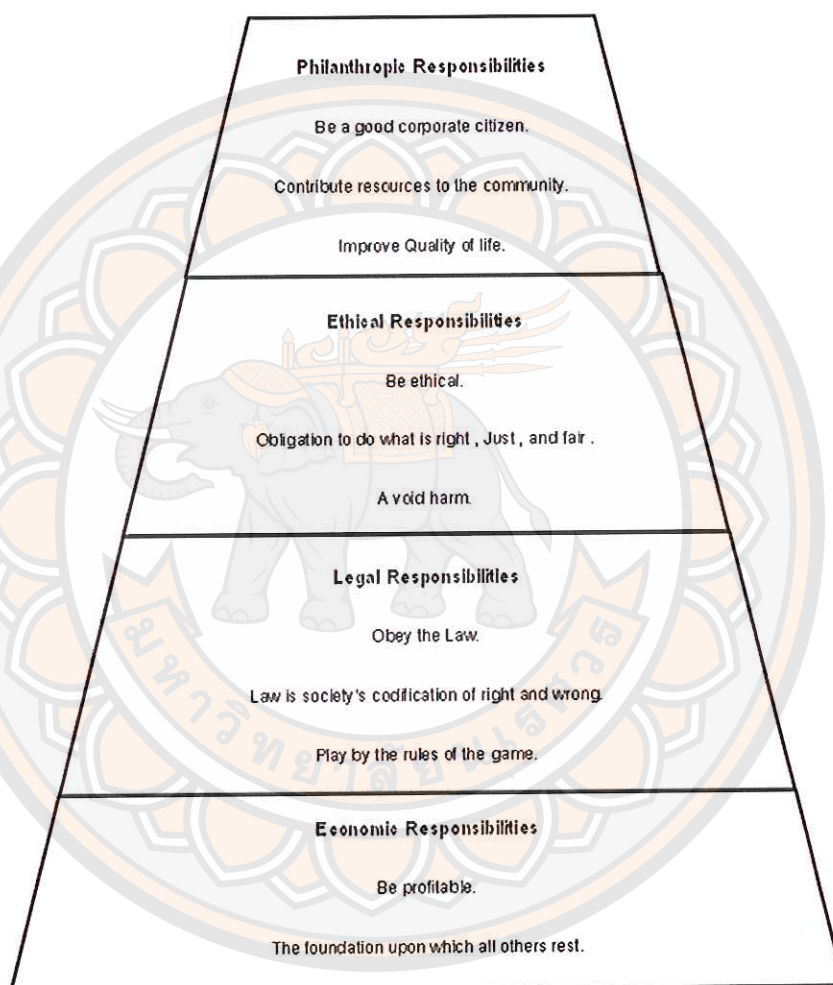
หลักการสำคัญ กล่าวคือ การให้ความเคารพต่อสิทธิมนุษยชน (Respect for Human Rights) ความโปร่งใส (Transparency) การรับผิดชอบต่อผลงาน (Accountability) แนวปฏิบัติทางจริยธรรม (Ethical Behavior) การเคารพต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Respect for Stakeholder Interests) การเคารพต่อหลักนิติธรรม (Respect for Rule of Law) และการเคารพต่อแนวปฏิบัติซึ่งเป็นที่ยอมรับระดับนานาชาติ (Respect for International Norms of Behavior) (วรภัทร ไตรณะเกษม, 2553, หน้า 75)

นอกจากหลักการสำคัญ 7 ประการ ข้างต้นนี้ ISO 26000 ยังได้กำหนดแนวทางในการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เพื่อส่งเสริมให้องค์กรสามารถพัฒนาตนเองไปสู่การเป็นองค์กรที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยกิจกรรมของความรับผิดชอบต่อสังคมที่องค์กรปฏิบัตินั้น จะต้องเข้าข่าย 7 หัวข้อหลัก (7 core subjects) ดังนี้

1. การกำกับดูแลองค์กร (Organizational Governance)
2. สิทธิมนุษยชน (Human Rights)
3. การปฏิบัติด้านแรงงาน (Labour Practices)
4. สิ่งแวดล้อม (The Environment)
5. การดำเนินงานอย่างเป็นธรรม (Fair Operation Practices)
6. ประเด็นด้านผู้บริโภค (Consumer Issues)
7. การมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน (Community Involvement and Development)

โดย 7 หัวข้อหลักนี้จะครอบคลุมผลกระทบ 3 ด้าน ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม (ISO 26000 แนวทางการรับผิดชอบต่อสังคม (Guidance on Social Responsibility) ซึ่งไชยศ ได้นำเสนอความเห็นเกี่ยวกับ ISO 26000 ไว้อย่างน่าสนใจ โดยมองว่า จุดมุ่งหมายของมาตรฐานไม่ได้มีไว้ให้สำหรับตรวจสอบและรับรอง แต่เป็นมาตรฐานที่มุ่งสนับสนุนและส่งเสริมให้องค์กรนำไปปฏิบัติด้วยความสมัครใจ เพราะการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรตามมุมมองของไชยศ คือ “การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเป็นการทำความดีที่เกิดจากใจไม่ต้องให้ใครบังคับ การดำเนินตามกฎหมายอย่างเคร่งครัดจึงเป็นเพียงพื้นฐานของการแสดงความรับผิดชอบต่อเท่านั้น” (ไชยศ บุญญากิจ, ม.ป.ป., หน้า 13)

องค์ประกอบของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ ตามแนวคิดของCarroll แบ่งออกเป็น 4 ประการ ซึ่ง Carroll ใช้ภาพปิรามิดในการอธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมในแต่ละชั้น โดยที่ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในชั้นล่างหากไม่ได้รับการดำเนินการจะส่งผลกระทบต่อความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในระดับที่สูงขึ้นไป

ภาพ 2 แสดงภาพปิรามิดความรับผิดชอบต่อสังคมของ Carroll

ที่มา: Carroll and Buchholtz, 2006 อ้างอิงใน สายทิพย์ ไสรัตน์, 2551, หน้า 12

ภาพปิรามิดความรับผิดชอบต่อสังคมของ Carroll สามารถอธิบายได้ดังนี้

1. ความรับผิดชอบต่อสังคมด้านเศรษฐกิจ (Economic Responsibilities) เป็นพื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เพราะองค์กรธุรกิจมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมในการแสวงหากำไรจากสังคม ทั้งในลักษณะของการให้และการรับที่ยุติธรรมในระบบการแข่งขันอย่างเสรีภายใต้กติกา กลไกตลาดเสรี

2. ความรับผิดชอบต่อสังคมด้านกฎหมาย (Legal Responsibilities) องค์กรธุรกิจมีหน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎหมายเช่นเดียวกับหน้าที่ของพลเมืองที่ดี ซึ่งตัวกฎหมายเปรียบเสมือนบรรทัดฐานของสังคมในการกำหนด ควบคุมพฤติกรรมว่าควรดำเนินการ ประพฤติ ปฏิบัติตัว อย่างไร และมีบทลงโทษสำหรับบุคคล องค์กรที่ไม่ปฏิบัติตามหรือละเลย ซึ่งเป็นไปตามระบบกฎหมายหรือการบังคับใช้กฎหมายอันเป็นที่ยอมรับในสังคม

3. ความรับผิดชอบต่อสังคมด้านจริยธรรม (Ethical Responsibilities) เป็นความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับสำนึกของบริษัท เพื่อใช้ในการพิจารณาและปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง เหมาะสมและมีความเที่ยงธรรมต่อสังคม รวมทั้งการหลีกเลี่ยงในการที่จะปฏิบัติที่ส่งผลกระทบต่อสังคมและชุมชน การดำเนินงานภายในองค์กรควรนำหลักจริยธรรมทางธุรกิจเข้าไปกำหนดแผนกลยุทธ์และการสร้างจริยธรรมภายในองค์กร ซึ่งสิ่งที่มีความสำคัญคือผู้นำองค์กรควรเป็นผู้นำในด้านจริยธรรมและเป็น "Role Model" ในวัฒนธรรมองค์กร

4. ความรับผิดชอบต่อสังคมด้านมนุษยธรรม (Philanthropic Responsibilities) เป็นความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับความคิดถึงสิ่งที่มีมนุษย์ควรพึงปฏิบัติต่อกัน ในเรื่องของการรักษาสติธิ มนุษยชน ความห่วงใย ความเอื้ออาทร และการยกระดับความเป็นมนุษย์ไม่ใช่เป็นไปเพื่อการแสวงหากำไรเพียงอย่างเดียว การแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับมนุษยธรรมขององค์กรควรเป็นที่ประจักษ์ทั้งระดับนโยบายของบริษัท วัฒนธรรมขององค์กรหรือเป็นจรรยาบรรณที่พนักงานในทุกระดับต้องถือปฏิบัติ โดยไม่จำเป็นที่จะต้องมีกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับใดมาบังคับพร้อมกันนั้นองค์กรจะต้องทำหน้าที่ในการสนับสนุนทรัพยากรขององค์กรให้กับชุมชนหรือสังคมเพื่อนำไปสู่การปรับปรุง ยกระดับคุณภาพชีวิตของสังคมและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อพัฒนาองค์กรไปสู่การเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม

โดย Carroll มองว่า "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ต้องเป็นผลรวมของความรับผิดชอบต่อทั้ง 4 ด้านไม่ใช่อย่างใดอย่างหนึ่งหรือในด้านที่เป็นที่นิยมหรือดำเนินการเฉพาะส่วน ความรับผิดชอบต่อสังคมด้านมนุษยธรรม หรือการดำเนินธุรกิจอย่างถูกกฎหมาย มีศีลธรรมแล้วถือว่าใช้ได้ มีความรับผิดชอบต่อสังคมแล้ว แต่ทำไมควรเป็นของผู้ถือหุ้น ซึ่งผู้บริหารไม่ควรนำไปใช้อย่างอื่น การดูแล

สังคมเป็นหน้าที่ของรัฐ ซึ่งมุมมองของ Carroll มองว่าไม่ผิด แต่เป็นการมองความรับผิดชอบต่อทางสังคมอย่างคับแคบ โดยที่ Carroll เสนอหลักการในเรื่องของความรับผิดชอบต่อทางสังคมว่าเป็นผลรวมของ ความรับผิดชอบต่อด้านเศรษฐกิจ กฎหมาย จริยธรรมและมนุษยธรรม (กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร, 2552, หน้า 7)

ในขณะที่โสภณ พรโชคชัย แบ่งความรับผิดชอบต่อทางสังคมขององค์กร ออกเป็น 3 ระดับ กล่าวคือ (โสภณ พรโชคชัย, 2557, หน้า 24-25)

1. ระดับที่กำหนดตามกฎหมาย (Hard Law) การที่องค์กรไม่ทำตาม ถือได้ว่าเป็นการละเมิดต่อบังคับบุคคล กลุ่ม ชุมชนหรือความสงบสุขของสังคมถือเป็นอาชญากรรม เพราะฉะนั้นองค์กรที่มีความรับผิดชอบต่อทางสังคมขององค์กร ต้องปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด

2. ระดับที่ปฏิบัติตามจรรยาบรรณหรือจริยธรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นกฎหมายอย่างอ่อน (Soft Law) ซึ่งหากองค์กรไม่ปฏิบัติตาม อาจไม่ถึงการดำเนินคดีความหรือถูกศาลพิจารณา แต่จะถูกดำเนินการโดยการพักใบอนุญาตหรือโดนกีดกันออกจากกลุ่มวิชาชีพหรือวงการธุรกิจที่องค์กรสังกัดอยู่ส่งผลต่อการดำเนินธุรกิจ

3. ระดับอาสาสมัคร เช่น การเป็นผู้อุปถัมภ์ ผู้อาสาทำดีในรูปแบบต่างๆต่อบุคคล กลุ่ม ชุมชนหรือสังคมโดยรวมโดยที่ไม่มีข้อกำหนด กฎหมายกำหนดไว้ให้ดำเนินการ จะทำหรือไม่อย่างไรขึ้นอยู่กับองค์กรแต่ถ้าเป็นการดำเนินการที่ดี สังคมก็จะยกย่องและชื่นชม

Kotler and Lee ดำเนินการศึกษาและจำแนกรูปแบบการดำเนิน "ความรับผิดชอบต่อทางสังคมขององค์กร" ออกเป็น 6 ประเภท กล่าวคือ

1. การส่งเสริมการรับรู้ประเด็นปัญหาทางสังคม (Cause Promotion) เป็นการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อทางสังคมในรูปแบบของการขยาย สร้างการรับรู้ ความเข้าใจในเรื่องปัญหาทางสังคม หรือกิจกรรมที่มีแนวทางในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการสนับสนุนในการระดมทุน การมีส่วนร่วมหรือการคัดสรรอาสาสมัครเพื่อเข้าร่วมในการดำเนินงาน โดยอาจจะเป็นกิจกรรมที่องค์กรเข้าไปสนับสนุนหรือดำเนินการจัดกิจกรรมขึ้นเอง ด้วยการให้ทรัพยากรขององค์กรเข้าไปสนับสนุน โดยดำเนินการบริหารด้วยองค์กรเองหรือสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ

2. การตลาดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคม (Cause Related Marketing) เป็นการบริจาคเงินส่วนแบ่งที่ได้จากการขายสินค้าหรือบริการ ให้กับองค์กรในสังคมภายใต้ช่วงระยะเวลาหนึ่งเพื่อช่วยเหลือหรือร่วมแก้ไขประเด็นปัญหาสังคมในช่วงหนึ่งๆ กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมในรูปแบบนี้มักดำเนินงานความร่วมมือกับองค์กรที่มีวัตถุประสงค์ไม่แสวงหากำไรเพื่อสร้างสัมพันธภาพในประโยชน์ร่วมกันด้วยการเพิ่มยอดการขายผลิตภัณฑ์ รวมทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้

ผู้บริโภคได้มีส่วนในการช่วยเหลือผ่านการซื้อผลิตภัณฑ์และบริการโดยไม่เป็นการเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม

3. การตลาดเพื่อมุ่งแก้ปัญหาสังคม (Corporate Social Marketing) เป็นกิจกรรมหรือการสนับสนุนโครงการที่มีผลทำให้ในระดับบุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งในเรื่องสาธารณสุข ความปลอดภัย สิ่งแวดล้อมหรือสุขภาวะ และนำไปสู่การก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม โดยการตลาดเพื่อมุ่งแก้ปัญหาสังคมจะเน้นที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Behavior Change) แต่การส่งเสริมการรับรู้ประเด็นปัญหาทางสังคมจะเน้นที่การสร้างตระหนักรู้ (Awareness) โดยที่ยังไม่ได้มุ่งไปที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

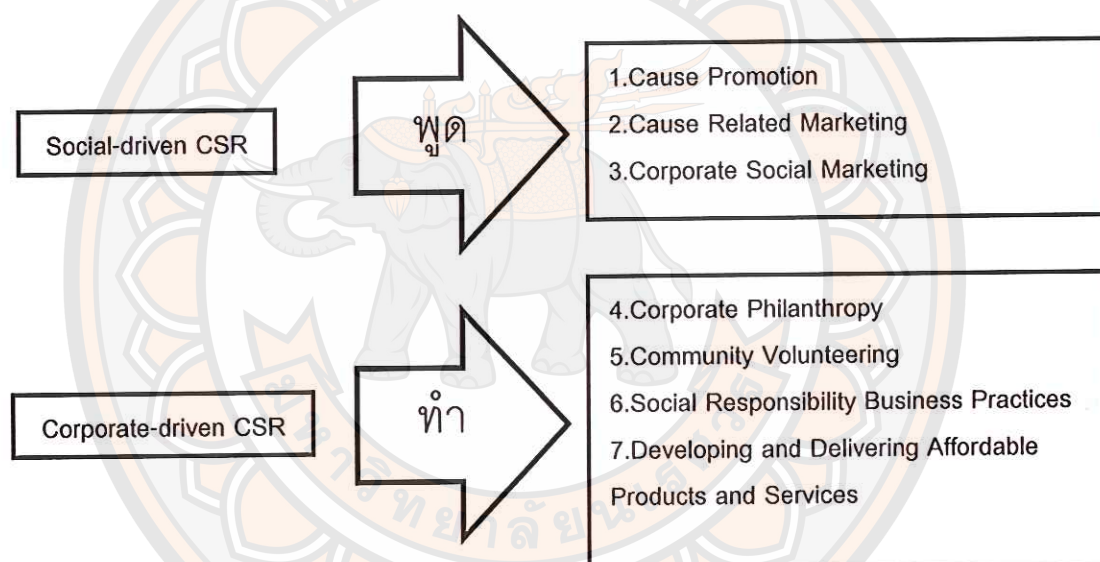
4. การบริจาคเพื่อการกุศล (Corporate Philanthropy) เป็นการช่วยเหลือในรูปแบบของการบริจาคเงินหรือสิ่งของไปที่การแก้ไขปัญหาทางสังคมโดยตรงในรูปแบบการทำการกุศลหรือการร่วมบริจาค เป็นรูปแบบการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมที่เกือบทุกองค์กรธุรกิจดำเนินงาน โดยมักจะดำเนินงานไปตามกระแสความต้องการจากภายนอกองค์กรหรือมีผู้เสนอให้ทำมากกว่า จะเกิดจากการวางแผน ซึ่งส่งผลทำให้ไม่มีความเชื่อมโยงกับเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์องค์กร

5. การอาสาช่วยเหลือชุมชน (Community Volunteering) เป็นกิจกรรมที่องค์กรสนับสนุนจิตใจให้พนักงานของบริษัท คู่ค้าเป็นอาสาสมัครในเวลาราชการ แรงงานเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน ที่องค์กรตั้งหรือดำเนินธุรกิจอยู่ โดยเป็นกิจกรรมที่มุ่งตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาทางสังคมที่องค์กรสนใจ โดยการดำเนินงานอาจเป็นองค์กรธุรกิจดำเนินการเอง หรือทำงานร่วมกับองค์กรอื่นๆ หรือองค์กรเป็นผู้ร่วมกำหนดกิจกรรมร่วมกับชุมชน หรือมอบหมายให้พนักงานเป็นผู้คิดค้นกิจกรรม แล้วนำเสนอต่อองค์กรเพื่อพิจารณาและสนับสนุนการดำเนินงาน โดยองค์กรอาจจะมีรูปแบบการจูงใจพนักงานด้วยการให้รางวัลหรือการชดเชยในรูปแบบการเพิ่มวันหยุดให้พนักงาน

6. การประกอบธุรกิจอย่างรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Business Practices) เป็นการดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ หรือการดำเนินการในการป้องกัน หลีกเลี่ยงผลกระทบที่จะก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม รวมทั้งเป็นกระบวนการในการแก้ไขปัญหาทางสังคมด้วยกระบวนการทางธุรกิจเพื่อเป็นการพัฒนา ยกระดับคุณภาพในการดำรงชีวิตของชุมชนและรักษาสภาพแวดล้อม โดยเป็นกิจกรรมที่องค์กรดำเนินการเองหรือประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอกที่มีเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน (พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, ม.ป.ป. อ้างอิงใน วรพรรณ เชื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 61-63)

ในบทความเรื่องของสถาบันไทยพัฒน์ใน <http://www.thaicssr.com> ได้มีการเพิ่มเติมประเภทที่ 7 เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นประเภทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและส่งมอบผลิตภัณฑ์และบริการตามกำลังซื้อของคนในระดับฐานราก (Developing and Delivering Affordable Products and Services) เป็นการใช้กระบวนการทางธุรกิจในการผลิตและจำหน่ายสินค้าและบริการสู่ตลาดที่เรียกว่า The Bottom of the Pyramid (BoP) ในราคาที่ไม่แพง เหมาะกับกำลังซื้อของผู้บริโภคในระดับฐานราก ให้สามารถเข้าถึงสินค้าและบริการเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต พร้อมกับเป็นการเปิดโอกาสสำหรับธุรกิจในการเข้าถึงตลาดในระดับล่างที่มีกำลังในการบริโภคปริมาณมหาศาล

จากข้อเสนอของ Kotler and Lee หากพิจารณาตามความหมายของความรับผิดชอบต่อสังคมสามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

ภาพ 3 แสดงรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคม

ที่มา: ปรับจากแผนภูมิรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมของพิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์, ม.ป.ป.

อ้างอิงใน วรพรรณ เชื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 63

จากภาพ จะเห็นได้ว่า รูปแบบการส่งเสริมการรับรู้ประเด็นปัญหาทางสังคม การตลาดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคม และการตลาดเพื่อมุ่งแก้ปัญหาสังคม เป็นรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการพูดหรือการบอกกล่าว สื่อสารกับสังคม โดยเป็นการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมที่ใช้ทรัพยากรภายนอกองค์กรเป็นหลัก (Social-driven CSR) ในส่วนรูปแบบของการบริจาคเพื่อ

การกุศล การอาสาช่วยเหลือชุมชน การประกอบธุรกิจอย่างรับผิดชอบต่อสังคมและการพัฒนาและ
ส่งมอบผลิตภัณฑ์และบริการตามกำลังซื้อของคนในระดับฐานราก เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ
การกระทำ เป็นกิจกรรมที่ดำเนินงานโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในองค์กรเป็นหลัก (Corporate-
driven CSR)

Porter and Kramer (n.d. อ้างอิงใน วรพรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 66) ได้นำเสนอ
ความคิดในเรื่องการแบ่งความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ไว้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1
คือ Responsive CSR ที่ประกอบด้วย การวางบทบาทขององค์กรเป็น Good Corporate Citizen
ที่เข้าใจความกังวลที่เปลี่ยนแปลงของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการดำเนินการลดผลกระทบใน
ด้านลบที่เกิดจากการดำเนินงานขององค์กร และประเภทที่ 2 Strategic CSR การดำเนินงานใน
รูปแบบนี้องค์กรจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ในการค้นหาความแตกต่าง(Unique Position)เพื่อใช้
ในการพัฒนาสิ่งที่แตกต่างจากคู่แข่งทางธุรกิจ ซึ่งจะช่วยในการลดต้นทุนหรือตอบสนองความ
ต้องการของผู้บริโภค เช่น กรณี บริษัทโตโยต้า ผลิต Toyota Prius ซึ่งเป็นรถ Hybrid Car ที่ทำให้
เกิดความได้เปรียบในการแข่งขันในตลาดผู้ผลิตรถยนต์

อนันตชัย ยुरประถม ได้กล่าวถึง การดำเนิน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ที่จะ
นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่ยั่งยืน ในเวทีการนำเสนอผลงานโครงการวิจัยกรอบตัวชี้วัดความ
รับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ ว่าต้องประกอบไปด้วยค่านิยมหลัก ดังนี้ 1) การมุ่งสร้างความ
รับผิดชอบต่อสังคมจากภายในสู่ภายนอก 2) การนำองค์กรด้วยวิสัยทัศน์ของความรับผิดชอบต่อ
สังคม 3) การสร้างการมีส่วนร่วม 4) การให้ความสำคัญแก่ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย 5) มุมมองเชิง
ระบบ 6) การสร้างนวัตกรรมใหม่ 7) การสร้างความยั่งยืนในการทำธุรกิจ 8) มุ่งเน้นการสร้างคุณค่า
ให้แก่องค์กรและสังคม และ 9) การเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม (เปิดผลวิจัย 10 กรอบชี้วัด ยกระดับ
มาตรฐาน CSR ในองค์กร, 2550)

งานศึกษาของจิตติมา ปริญเมธินทร์ (2552, หน้า 17) ได้อ้างแนวคิดของ Drik Matten
and Jerry Moon ในการแบ่งกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ออกเป็น 2 ประเภท
กล่าวคือ

1. Explicit CSR เป็นกิจกรรมจากนโยบายขององค์กรธุรกิจที่จะดำเนินการรับผิดชอบต่อ
สังคมที่ตนเองเกี่ยวข้อง เป็นกิจกรรมที่กิจกรรมอาสาสมัคร (voluntary) ตามกลยุทธ์ขององค์กร
โดยมุ่งดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์ทั้งต่อกิจการขององค์กรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในฐานะที่เป็น
ส่วนหนึ่งของสังคม

2. Implicit CSR เป็นกิจกรรมที่เป็นผลผูกพันตามการตกลงหรือรับมอบหมายอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งที่เป็นไปตามกฎหมายหรือกติกาของสังคมที่องค์กรธุรกิจต้องรับผิดชอบต่อหรือดำเนินการตาม

งานศึกษาของวรพรรณ เอื้ออาภรณ์ (2555, หน้า 80) ได้สรุปถึงแนวปฏิบัติในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรออกเป็น 8 ข้อ ดังนี้

1. การกำกับดูแลกิจการที่ดี
2. การประกอบธุรกิจด้วยความเป็นธรรม
3. การเคารพสิทธิมนุษยชนและการปฏิบัติต่อแรงงานอย่างเป็นธรรม
4. ความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค
5. การร่วมพัฒนาชุมชนและสังคม
6. การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม
7. นวัตกรรมและการเผยแพร่นวัตกรรมจากการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม
8. การจัดทำรายงานด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม

การพิจารณาถึงแนวทางและการจำแนกกิจกรรมในการดำเนินงานตาม "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" สามารถพิจารณาได้ในหลายมิติ ขึ้นอยู่กับเกณฑ์หรือหลักการที่ใช้ในการพิจารณาอ้างอิง อาทิเช่น การพิจารณาจำแนก โดยยึดที่ตัวกระบวนการทางธุรกิจ การจำแนกโดยพิจารณาที่เจตนารมณ์แห่งการกระทำ การจำแนกตามทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินงาน การจำแนกตามกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียที่ได้รับผลกระทบ การจำแนกโดยคำนึงถึงประเด็นปัญหาทางสังคม การจำแนกตามรูปแบบของกิจกรรมที่ทำ การจำแนกโดยใช้เกณฑ์ผลประโยชน์เป็นที่ตั้ง หรือการจำแนกโดยวิธีการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเชิงกลยุทธ์ที่มีความต่อเนื่อง เป็นต้น (สถาบันไทยพัฒน์, 2553)

ในการจำแนกโดยใช้เกณฑ์เจตนารมณ์ (spirit) แห่งการกระทำพิจารณาสามารถจำแนกกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรได้เป็น 2 ระดับชั้น (class) ได้แก่ ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรระดับพื้นฐาน ซึ่งเป็นการดำเนินกิจกรรมที่เกิดจากความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติตามหน้าที่ หรือตามระเบียบข้อบังคับทางกฎหมาย และการพิจารณาจำแนกโดยใช้เกณฑ์ในเรื่องของกระบวนการทางธุรกิจ (Business Process) สามารถจำแนกกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรได้เป็น 3 ประเภท โดยประเภทแรกเรียกว่า CSR-after-process คือ การดำเนินกิจกรรมของหน่วยงาน เพื่อสร้างให้เกิดประโยชน์แก่สังคมในด้านต่างๆ โดยกิจกรรมที่ดำเนินการนั้นมักแยกออกจากการดำเนินธุรกิจที่เป็นกระบวนการหลักของกิจการและเกิดขึ้นใน

ภายหลัง ประเภทที่สองเป็น CSR-in-process คือ การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมที่อยู่รวมอยู่ในกระบวนการทำงานหลักของกิจการ หรือเป็นการทำธุรกิจที่หาทำไรอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม และประเภทสุดท้ายตามเกณฑ์ในเรื่องของกระบวนการทางธุรกิจเป็น CSR-as-process คือ การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรที่ดำเนินงานโดยไม่แสวงหากำไรให้แก่องค์กรของตนเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นหน่วยงานที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อยังประโยชน์ให้แก่สังคมในทุกกระบวนการของกิจการ

ในส่วนของการจำแนกตามทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินงานสามารถจำแนกกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ Corporate-driven CSR คือ การดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในองค์กรเป็นหลัก และ Social-driven CSR คือ การดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรโดยใช้ทรัพยากรนอกองค์กรหรือจากสังคมเป็นหลัก

การจำแนกโดยพิจารณาจากเกณฑ์ตามกลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย (stakeholder) ที่ได้รับผลกระทบสามารถจำแนกโครงการ/กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรได้เป็นเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียที่องค์กรเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ครอบครัวของพนักงาน ลูกค้า คู่ค้า ชุมชน สาธารณชน หรือกระทั่งคู่แข่งทางธุรกิจ

การพิจารณาโดยใช้หลักการจำแนกโดยคำนึงถึงประเด็นปัญหาทางสังคมสามารถจำแนกกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรได้ตามสาเหตุหลัก (cause) ที่องค์กรต้องการเข้าไปดำเนินการ เช่น การกำกับดูแลองค์กร สิทธิมนุษยชน การปฏิบัติด้านแรงงาน สิ่งแวดล้อม การปฏิบัติดำเนินงานอย่างเป็นธรรม ประเด็นด้านผู้บริโภค การมีส่วนร่วมและพัฒนาชุมชน

ส่วนการจำแนกโดยวิธีการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเชิงกลยุทธ์อย่างต่อเนื่องขององค์กร หรือความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเชิงกลยุทธ์ (Strategic CSR) มี 2 องค์ประกอบที่สำคัญ คือ การให้ความสำคัญของการของสังคม (ด้านอุปสงค์) เป็นการวิเคราะห์ในรูปแบบ Outside-in โดยเป็นการพิจารณาถึงประเด็นปัญหาทางสังคมหรือประเด็นปัญหาของชุมชน แล้วนำมากำหนดเป็นการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ซึ่งส่งผลทำให้เกิดประสิทธิผล (Effectiveness) ที่มากกว่าการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในรูปแบบการบริหารจัดการขององค์กร ในส่วนองค์ประกอบที่สองเป็นการดำเนินการในส่วนของการวิเคราะห์ความเชี่ยวชาญหรือศักยภาพขององค์กรในการที่จะตอบสนองต่อประเด็นทางสังคม (ด้านอุปทาน) ซึ่งเป็นการสำรวจความสามารถหรือทรัพยากรที่องค์กรมีอยู่ว่าสามารถเข้าไปดำเนินการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรได้ในระดับใด อย่างไร ซึ่งเป็นลักษณะการวิเคราะห์

แบบ Inside-out ซึ่งการประเมิน วิเคราะห์ในลักษณะดังกล่าวจะทำให้การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเกิดประสิทธิภาพ(Efficiency)ที่สูงแก่สังคม รวมทั้งการหาหุ้นส่วนหรือพันธมิตร (Partnership) แนวร่วมในการดำเนินงาน (วรพรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 82-83)

การจำแนกโดยใช้เกณฑ์ผลประโยชน์ (benefit) เป็นที่ตั้ง สามารถจำแนกกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรได้เป็น 2 ประเภท กล่าวคือ การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรแท้ ซึ่งเป็นการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรโดยคำนึงถึงประโยชน์ต่อสังคมเป็นที่ตั้ง และการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเทียม ซึ่งเป็นการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรโดยคำนึงถึงประโยชน์ต่อองค์กรเป็นที่ตั้ง

การจำแนกตามรูปแบบของกิจกรรม โดยใช้หลักที่ Kotler and Lee ได้จำแนกรูปแบบการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ที่ระบุไว้ในหนังสือ "Corporate Social Responsibility" ออกเป็น 7 ประเภทกิจกรรม คือ การส่งเสริมการรับรู้ประเด็นปัญหาทางสังคม การตลาดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคม การตลาดเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาด้านสังคม การบริจาคเพื่อการกุศล การอาสาช่วยเหลือชุมชน การประกอบธุรกิจอย่างรับผิดชอบต่อสังคม การพัฒนาและส่งเสริมผลิตภัณฑ์และบริการตามกำลังซื้อของคนในระดับฐานราก

กรณีการดำเนินงานของสถาบันไทยพัฒน์ในการจัดรายงานประจำปีในเรื่องทิศทางการรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เพื่อใช้เป็นแนวทางในการขับเคลื่อนความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ พยายามที่จะนำเสนอมุมมองในการพัฒนาจากการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเชิงกลยุทธ์ (Strategic CSR) ไปสู่ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในเชิงสร้างสรรค์ หรือ Creative CSR เพื่อรับมือกับสถานะเศรษฐกิจที่ตกต่ำและสถาบันฯ เองเชื่อว่าการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเชิงสร้างสรรค์นั้นสามารถที่จะเป็นเครื่องมือขององค์กรในการที่จะเปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาสอย่างสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นการนำเสนอถึงมุมมองที่ต่อยอดจากแนวคิดหลักสากลตามความคิดของ Michael Porter ที่เคยกล่าวถึงรูปแบบการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ไว้ 2 รูปแบบ กล่าวคือ ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เชิงรับ (Responsive CSR) และความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเชิงกลยุทธ์ (Strategic CSR)

รูปแบบของ ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเชิงรับ (Responsive CSR) ตามที่ Porter นำเสนอไว้ คือ ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรจะเริ่มต้นจากการทำงานในเชิงรับ (Reception) ขององค์กรซึ่งเป็นเพียงวิธีการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับของการปฏิบัติตามกฎหมาย และระเบียบปฏิบัติต่างๆ เพื่อที่จะทำให้ธุรกิจได้รับการยอมรับ (license to operate) ซึ่งเป็นเพียงการบรรเทาผลกระทบในเชิงลบที่เกิดขึ้นและคาดว่าจะเกิดขึ้น จากการดำเนินกิจกรรม

ทางธุรกิจ โดยที่อาจจะยังไม่ได้มีกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือสังคมภายนอก และดำเนินการขึ้นเมื่อมี ปัญหาที่สังคมภายนอกเรียกร้องให้องค์กรต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม (Outside-in) โดยที่ องค์กรยังมุ่งเน้นเพียงการรักษาประโยชน์ขององค์กรเป็นสำคัญ

ในส่วนรูปแบบของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเชิงกลยุทธ์ (Strategic CSR) ซึ่งเป็นรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในเชิงรุก (Proactive) โดย Porter เสนอว่าการดำเนินงานดังกล่าวเป็นรูปแบบที่สามารถนำไปสู่การสร้าง ความแตกต่างในวิธีการ (Differentiation) ทำงานและการคัดเลือกประเด็นทางสังคม รวมทั้งนำไปสู่การพัฒนาขีด ความสามารถในการแข่งขัน (Competitiveness) ขององค์กรในระยะยาว โดยสามารถสร้างคุณค่า ร่วม (Shared value) ให้กับทั้งองค์กรและสังคม ในรูปแบบนี้องค์กรเริ่มดำเนินกิจกรรมความ รับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรด้วยตัวเอง โดยไม่ได้ถูกกดดันจากภายนอก (Inside-out) โดย เชื่อมโยงกับความต้องการของสังคม (Outside-in) ซึ่งเป็นรูปแบบในการยกระดับการดำเนินความ รับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ซึ่ง Porter มีความเชื่อว่าจะนำไปสู่การสร้างประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมมากกว่าในรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เชิงรับ (Responsive CSR) (Creative CSR มุมมองใหม่ "ความรับผิดชอบต่อ", ม.ป.ป.)

	Creative CSR	Strategic CSR	Responsive CSR
เป้าหมาย	คุณค่าขององค์กร	คุณค่าร่วมองค์กร-สังคม	คุณค่าเดียวกัน
ผลลัพธ์	การได้รับการยอมรับ จากสังคม	เพิ่มขีดความสามารถใน การแข่งขัน	พัฒนาขีดความสามัคคี ที่เหนียวแน่น
วิธีการ	ยึดมาตรฐาน-กฎหมาย	สร้างความแตกต่าง	นวัตกรรม
แรงผลักดัน	จากภายนอก-ภายใน	จากภายนอก-ภายใน จากภายใน-ภายนอก	ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว
กลยุทธ์	เชิงรับ	เชิงรุก	เน้นความร่วมมือ

ภาพ 4 แสดงรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร

หมายเหตุ: ปรับปรุงจากภาพแสดงพัฒนาการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ

ที่มา: Creative CSR มุมมองใหม่ "ความรับผิดชอบต่อ", http://www.thaicr.com/2009/02/creative-csr_09.html

การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในเชิงสร้างสรรค์ (Creative CSR) นั้นทางสถาบันไทยพัฒน์ มีความเชื่อว่าจะนำไปสู่การสร้างผลลัพธ์ในการพัฒนาขีดความสามารถที่เหนียวแน่น (Cohesiveness) ระหว่างองค์กรธุรกิจกับสังคม โดยที่คำว่า “สังคม” ในที่นี้มีความหมาย รวมถึงผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกกลุ่ม รวมถึงลูกค้า โดยการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในเชิงสร้างสรรค์ (Creative CSR) ทางสถาบันฯ มีความเห็นว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม โดยที่ประโยชน์เหล่านั้นก็จะสะท้อนกลับมาสู่องค์กรโดยอัตโนมัติ และยังสร้างคุณค่าเพิ่มขึ้นให้กับสังคมได้มากกว่าการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในรูปแบบอื่นๆ

จุดเด่นของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในเชิงสร้างสรรค์นั้นอยู่ที่การพัฒนากิจกรรมในเชิงความร่วมมือ (Collaborative) ที่เปิดโอกาสให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรธุรกิจและสังคมอย่างไม่แบ่งแยก ซึ่งจะทำให้เส้นแบ่งระหว่างองค์กรและสังคมเลือนรางจนแทบแยกไม่ออก และในรวมทั้งวิธีการในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งใช้นวัตกรรมเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน ซึ่งนวัตกรรมที่องค์กรนำมาใช้ร่วมกับสังคมจะกลายเป็นเอกลักษณ์ สะท้อนให้เห็นถึงมุมมอง ความก้าวหน้าขององค์กรที่มากกว่าการสร้างความแตกต่างของการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรเชิงกลยุทธ์ (Strategic CSR)

ธันยมัย เจียรกุล ได้นำเสนอถึงรูปแบบการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรที่นำไปสู่ความยั่งยืน แบ่งออกได้เป็นกิจกรรมภายใน และกิจกรรมภายนอก ซึ่งธันยมัย อ้างงานศึกษาของ Rondinelli and Berry ที่แบ่งกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรออกเป็นกิจกรรมภายใน เช่น การสร้างข้อบังคับ กฎระเบียบในการลดการทำลายสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่องค์กรธุรกิจตั้งอยู่ ส่วนกิจกรรมภายนอก เช่น การให้ผลตอบแทนเพื่อสร้างแรงจูงใจให้พนักงานและผู้บริหารในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการ กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อม การดำเนินกิจกรรมในการบริจาคช่วยเหลือสนับสนุนชุมชน สังคม การคิดค้นกลยุทธ์ในการประสาน สร้างแนวร่วม พันธมิตรระหว่างเครือข่าย หรือระหว่างประเทศในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม การป้องกันมลพิษทั้งในระดับการป้องกันและการลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินธุรกิจ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่คำนึงถึงผลกระทบในทางสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (ธันยมัย เจียรกุล, 2555, หน้า 10)

สอดคล้องกับการอธิบาย แบ่งลักษณะรูปธรรม ของการประชุม European commission on CSR ที่กล่าวถึง ลักษณะรูปธรรมของการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ว่ามีอยู่สองมิติหลักๆ กล่าวคือ มิติภายในซึ่งเป็นการดูแลกิจกรรมต่างๆ ที่องค์กรธุรกิจดำเนินการอยู่และ

จัดการได้โดยตรง และมีதியานอกเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางธุรกิจที่องค์กรดำเนินการอยู่แต่ไม่สามารถควบคุมได้โดยตรง ซึ่งสามารถแยกออกเป็นประเด็นรายละเอียดได้ดังนี้

มิตินภายใน ประกอบไปด้วย

1. การจัดการทรัพยากรมนุษย์อย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม เป็นการดำเนินการขององค์กรธุรกิจที่มุ่งส่งเสริมในการพัฒนาการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ ทักษะ ศักยภาพของแรงงาน การสร้างสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ภายในที่ทำงาน การปฏิบัติอย่างเท่าเทียมทั้งด้านการคัดเลือกบุคคลเข้าทำงาน รายได้และความก้าวหน้าทางการทำงานโดยเฉพาะกับแรงงานหญิงและผู้พิการ

2. สุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน เป็นการจัดการด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัย รวมทั้งการดูแลสุขภาพอนามัย การจัดสภาพการทำงานและกระบวนการผลิตที่ดี มีระบบในการป้องกัน การควบคุมอันตรายที่จะเกิดขึ้น รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีมีความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงาน ครอบครัวและการพักผ่อนของแรงงาน

3. การปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง องค์กรธุรกิจควรมีนโยบายที่จะรับผิดชอบต่อพนักงาน แรงงานในกรณีที่เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง หรือแม้แต่การปรับโครงสร้างภายในองค์กร โดยเฉพาะ การควบรวมกิจการต่างๆ ซึ่งจะส่งผลไม่ดีต่อองค์กรธุรกิจหากไม่มีการเตรียมความพร้อมในการรับมือและนำไปสู่ความน่าเชื่อถือ ความไว้วางใจและความรู้สึกของพนักงานต่อองค์กร ซึ่งกระบวนการในการแก้ไขจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเน้นการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ และการสร้างความร่วมมือของกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้อง อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดความยั่งยืน

4. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในองค์กร เป็นการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มตั้งแต่การคัดสรรวัตถุดิบ การใช้กระบวนการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ประหยัดพลังงาน การควบคุมและการบำบัดมลพิษที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการการผลิต กากของเสียและขยะมูลฝอย รวมทั้งการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ไม่สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว เป็นต้น

5. บรรษัทภิบาลและความโปร่งใสในการดำเนินกิจการ เป็นกระบวนการดำเนินการบริหารจัดการที่มีความโปร่งใสทางบัญชีและกระบวนการตัดสินใจในทุกระดับโดยที่ผู้ลงทุนและผู้เกี่ยวข้องสามารถเข้าถึงข้อมูลที่ถูกต้อง ชัดเจนได้

มิติภายนอก ประกอบไปด้วย

1. การจัดการกับผู้จำหน่ายปัจจัยการผลิต (supplier) และหุ้นส่วนทางธุรกิจ (partners) ที่รับผิดชอบต่อสังคม โดยคำนึงถึงบทบาทความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรนั้นๆ เพื่อเป็นการขยายความรับผิดชอบต่อสังคมจากองค์กรของตนไปสู่องค์กรอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

2. การดูแลผู้บริโภค ในทุกระบวนการของสินค้าและบริการตั้งแต่กระบวนการผลิต การตลาดจนถึงกระบวนการขั้นสุดท้ายของการบริโภคที่ถือเป็นของทั้งอย่างปลอดภัยและลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

3. ความรับผิดชอบต่อชุมชนใกล้เคียง (local Communities) เป็นการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมผ่านกิจกรรมการบริจาคหรือกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ที่จะมีส่วนในการพัฒนาชุมชนและนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนนั้นๆ

4. ความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวมในวงกว้าง เช่น องค์กรธุรกิจที่มีสาขาทั่วประเทศ ดำเนินการบริจาคทำกิจกรรมหรือให้การสนับสนุนในรูปแบบต่างๆเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมในประเด็นที่องค์กรเกี่ยวข้องหรือมีความสนใจ ซึ่งนำมาสู่ภาพลักษณ์ที่ดี อันเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความไว้วางใจและเพิ่มคุณค่าขององค์กรในสายตาลูกค้า ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5. ความรับผิดชอบต่อโลกเป็นการรับผิดชอบต่อสังคมในมิติต่างๆเช่น สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน และประเด็นสำคัญอื่นๆในระดับภูมิภาค หรือระดับโลกตามความเหมาะสมและศักยภาพขององค์กร โดยอาจเป็นความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษาหรือองค์กรธุรกิจอื่นๆ (สุดาว เลิศวิสุทธิไพบูลย์, 2550, หน้า 39)

ทั้งนี้ อนันตชัย ยุธประถม ได้นำเสนอความคิดในเรื่องแนวทางการดำเนินการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนและก่อให้เกิดประโยชน์ในระยะยาว ประกอบด้วย 10 ประเด็น กล่าวคือ (เปิดผลวิจัย 10 กรอบชีวิต ยกระดับมาตรฐาน CSR ในองค์กร, 2550)

1. ผู้นำองค์กรควรมีวิสัยทัศน์ ค่านิยม พันธะสัญญาและแนวทางในการปฏิบัติ รวมทั้งส่งเสริมให้ภายในองค์กรมีการดำเนินงานอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความโปร่งใสหรือธรรมาภิบาลในกระบวนการทำงาน

2. ควรมีการวางแผนกลยุทธ์และแผนงานในการปฏิบัติ "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร"ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในองค์กร รวมทั้งมีแนวทางในการบริหารจัดการความเสี่ยง และมีการขยายผลความคิดในเชิงยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติงานที่เป็นจริง

3. องค์กรธุรกิจต้องกำหนดความรับผิดชอบและคุณค่าให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับองค์กร ทั้งต่อลูกค้า คู่แข่งและตลาด โดยเฉพาะในเรื่องของการเปิดเผยข้อมูล การดูแลคุ้มครองผู้บริโภคและมีจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจ

4. องค์กรต้องมีระบบ กระบวนการในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งภายในองค์กรและสังคม โดยต้องสร้างระบบการจัดการที่ดีภายในกระบวนการดำเนินธุรกิจของตนเองและขยายความรับผิดชอบต่อสังคมภายนอก

5. เพื่อเป็นการพัฒนา สร้างความก้าวหน้าในการดำเนินงานองค์กร ควรมีการพัฒนาประมวลข้อสรุปจากการทำงานและนำไปสู่การวิเคราะห์และจัดการความรู้ที่เป็นระบบในเรื่อง "ความรับผิดชอบต่อสังคม" รวมถึงการขยายผลการรับรู้ ความเข้าใจและถ่ายทอดความรู้ไปสู่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม

6. องค์กรควรมีการปฏิบัติต่อบุคลากรขององค์กร โดยคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชน การจ้างงาน สิทธิและการมีส่วนร่วม ส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาความรู้ ทักษะของพนักงาน ตลอดจนการคำนึงถึงความปลอดภัยในกระบวนการดำเนินธุรกิจทั้งภายในและสังคมภายนอก

7. ควรมีแผนงานในการสื่อสารถึงแนวคิด การดำเนินงานขององค์กรและความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ไปยังกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และสังคมภายนอกอย่างเป็นระบบ

8. องค์กรควรมีการจัดการกระบวนการสร้างคุณค่าของผลิตภัณฑ์และบริการแก่ลูกค้าขององค์กรอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยกระบวนการป้องกันและการพัฒนากระบวนการผลิตและการจัดการของเสียที่เกิดจากสินค้าและบริการที่ลดผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

9. องค์กรควรมีแนวทางในการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ ในสังคมเพื่อก่อให้เกิดการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมและมีประสิทธิภาพ โดยการประสานศักยภาพ จุดแข็งของแต่ละส่วนสนับสนุนการดำเนินงาน "ความรับผิดชอบต่อสังคม" ซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่เครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาสังคมต่อไป

10. องค์กรควรมุ่งเน้น คำนึงถึงผลลัพธ์ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมในด้านต่างๆ ขององค์กร ทั้งผลลัพธ์ทางสังคมและผลลัพธ์ขององค์กรควบคู่ไปพร้อมกัน อันจะนำสู่ผลประโยชน์ร่วมกันของสังคม สิ่งแวดล้อม และองค์กรธุรกิจอย่างยั่งยืน

ประกอบกับแนวความคิดของ Porter and Kramer (n.d. อ้างอิงใน สายทิพย์ โสรัตน์, 2551, หน้า 3) ให้ความสำคัญถึงการคัดเลือกประเด็นทางสังคมที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าองค์กรธุรกิจจะเลย มองข้ามในบางประเด็นอาจจะส่งผลก่อให้เกิดความเสียหาย

อย่างรุนแรงให้กับองค์กรธุรกิจ ดังนั้นการระบุประเด็นและการตัดสินใจว่าจะตอบได้หรือแก้ไข ปัญหาอย่างไร จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง

ไชยยศ บุญญากิจ (ม.ป.ป., หน้า 13) นำเสนอความถึงการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมไว้ในวารสารสื่อพลังไว้อย่างน่าสนใจ ว่า "ที่ผ่านมามีกิจกรรมที่องค์กรธุรกิจส่วนใหญ่ของประเทศไทยดำเนินการ คือ การแบ่งปันให้สังคมและชุมชนรอบข้าง เช่น การแจกของ แจกเงินและการทำกิจกรรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ที่จริงแล้วเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมเท่านั้น แต่ยังไม่ใช่ว่าความรับผิดชอบต่อสังคมที่แท้จริงและสมบูรณ์ซึ่งต้องเริ่มจากการบริหารจัดการภายในให้ดีเสียก่อนแล้วค่อยช่วยเหลือสังคมภายนอกต่อไป จึงจะเกิดการพัฒนายที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงได้" ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยมีความเห็นว่ามีผลสอดคล้องบางส่วนและในบางส่วนเองยังมีความเข้าใจที่ขัดแย้งอยู่

ทั้งนี้ในเรื่องของการปฏิบัติตามหลัก "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินธุรกิจ สามารถแบ่งออกเป็นระดับในการดำเนินงานได้ ดังนี้ (คณะทำงานส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมของบริษัทจดทะเบียน, 2551, หน้า 7)

ขั้นที่ 1 mandatory level: ขั้นข้อกำหนดตามกฎหมาย (legislation) หมายถึง การที่ธุรกิจมีหน้าที่ต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นที่ 2 elementary level: ขั้นประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (economic profit) หมายถึง การที่ธุรกิจคำนึงถึงความสามารถในการอยู่รอดและให้ผลตอบแทนแก่ผู้ถือหุ้น ซึ่งในขั้นนี้ธุรกิจความมั่นคงตรวจสอบว่า กำไรที่ได้นั้นต้องมีกำไรที่เกิดจากการเบียดเบียนสังคม

ขั้นที่ 3 preemptive level: ขั้นจรรยาบรรณทางธุรกิจ (business code of conduct) หมายถึง การที่ธุรกิจสามารถสร้างกำไรแก่ผู้ถือหุ้นได้ในอัตราที่เหมาะสม และผู้ประกอบการได้ใส่ใจเพื่อให้ประโยชน์ตอบแทนแก่สังคมมากขึ้น โดยเฉพาะสังคมใกล้ที่อยู่รอบข้างที่มีความคาดหวังว่าจะได้รับการดูแลหรือเอาใจใส่จากผู้ประกอบการ

ขั้นที่ 4 voluntary level: เป็นขั้นความสมัครใจ (voluntary action) หมายถึง การดำเนินธุรกิจควบคู่กับการปฏิบัติตามแนวทาง"ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร: CSR" ด้วยความสมัครใจ โดยไม่ได้ถูกเรียกร้องจากสังคมแต่อย่างใด ซึ่งในขั้นนี้ การประกอบธุรกิจจะอยู่บนพื้นฐานของการมุ่งประโยชน์ของสังคมเป็นสำคัญและการดำเนินการ"ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ในส่วนนี้สมควรได้รับการยกย่องจากสังคมอย่างแท้จริง

การดำเนินธุรกิจมีความจำเป็นต้องดำเนินการตามเกณฑ์ในขั้นที่ 1 เป็นอย่างน้อย ส่วนการดำเนินในขั้นต่อไปขึ้นอยู่กับความพร้อมของธุรกิจ โดยหลักสำคัญในการปฏิบัติตามแนวทาง "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ควรอยู่บนหลักพอประมาณที่ธุรกิจไม่เบียดเบียนตนเองและสังคม

ในส่วนหลักในการพิจารณากิจกรรมขององค์กรว่ากิจกรรมใดเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับแนวความคิด "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" วิจารณ์ พานิชได้นำเสนอไว้ถึงลักษณะกิจกรรมไว้ กล่าวคือ

กิจกรรมที่เป็นกิจกรรม "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" มีลักษณะดังนี้

เป็นกิจกรรมที่นำพาให้องค์กร สมาชิกขององค์กร เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือสังคม ทำให้เกิดความใกล้ชิด ความร่วมมือกันในกิจกรรมของชุมชนหรือสังคม โดยกิจกรรมนั้นไม่ใช่ธุรกิจขององค์กร

เป็นกิจกรรมที่ทำให้องค์กร สมาชิกขององค์กร เกิดความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่กับชุมชนหรือสังคมที่องค์กรตั้งอยู่ คือ ความสัมพันธ์บนฐานผลประโยชน์ร่วมกันในฐานสมาชิกของชุมชนหรือสังคมเดียวกันซึ่งไม่ใช่ความสัมพันธ์ในฐานะผู้ให้บริการ-ลูกค้า

กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ควรเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกขององค์กรกับสมาชิกของชุมชนหรือสังคมเป็นหลัก ไม่ใช่กิจกรรมที่เน้นการให้เงินหรือวัตถุแก่ชุมชนหรือสังคมเป็นหลัก

กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ควรเน้นการที่องค์กรเข้าไปร่วมสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้แก่ชุมชนหรือสังคม เน้นการพัฒนาจากรากฐานของชุมชนหรือสังคมเองไม่ใช่การนำเข้าจากภายนอกเป็นหลัก

ในส่วนกิจกรรมที่ไม่น่าจะถือได้ว่าเป็นกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร มีลักษณะ ดังนี้

กิจกรรมที่ทำเพื่อประชาสัมพันธ์องค์กรเป็นเป้าหมายหลักว่าองค์กรมีการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม

การบริจาคเพื่อสาธารณะประโยชน์โดยปราศจากจิตสำนึกแต่การกระทำเพื่อผลประโยชน์ต่อภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กรเพียงอย่างเดียว

การบริจาคเงิน ร่วมทำบุญทอดกฐิน ฟ้าป่า อาจไม่ใช่กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมที่แท้จริง แต่ทั้งนี้ถ้าเป็นการการดำเนินการร่วมกันระหว่างองค์กรและชุมชน โดยมีเป้าหมายร่วมกัน

อาจสามารถถือได้ว่าเป็นกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมได้ (กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร, 2552, หน้า 4)

ประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม

Kotler and Lee (n.d. อ้างอิงใน วรพวรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 54) เชื่อว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร จะส่งผลดีต่อองค์กรในหลายๆ ด้าน กล่าวคือ เป็นการเพิ่มยอดขายและเพิ่มส่วนแบ่งการตลาด เป็นการสร้างแรง เพิ่มคุณสมบัติพิเศษ ในการวางตำแหน่งตราสินค้า (Brand Positioning) เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้เกิดขึ้นกับองค์กร มีส่วนช่วยในการดูแล รักษาสภาพแวดล้อมและลดปัจจัยที่ก่อให้เกิดมลภาวะในกระบวนการผลิตฯ รวมทั้งในมุมของการลงทุน Kotler เชื่อว่า การดำเนินงาน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" จะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ของบริษัทที่เป็นแรงดึงดูดนักลงทุนและนักวิเคราะห์การลงทุนอีกช่องทางหนึ่งเป็นสำคัญ

องค์กรที่นำแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรไปปฏิบัติ จะเกิดผลลัพธ์ทั้งใน ส่วนรูปธรรมที่จับต้องได้ (Tangible) และในส่วนนามธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) จากผู้ที่อยู่ในองค์กร ได้แก่ ผู้ถือหุ้นและพนักงาน และจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กรโดยตรงและโดยอ้อม ดังนี้

1. ประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมที่เกิดจากการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม

ในแง่ของผู้ถือหุ้นหรือเจ้าของกิจการ ราคาหุ้นมีเสถียรภาพและมีมูลค่าหุ้นในอัตราที่สูงกว่าเกณฑ์เฉลี่ย เนื่องจากเป็นที่ต้องการของนักลงทุน ปัจจุบัน เม็ดเงินลงทุนในธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ซึ่งเรียกกันเฉพาะว่า SRI (Social Responsibility Investing) นั้น มีมูลค่าเกิน 2 ล้านล้านเหรียญ และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นโอกาสที่องค์กรสามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ต้นทุนทางการเงินมีแนวโน้มที่ต่ำกว่าเกณฑ์ปกติของตลาด

ในแง่ของพนักงาน เกิดความภาคภูมิใจในการทำงานร่วมกับองค์กร ได้รับความสุขจากการปฏิบัติงานในหน้าที่ นอกเหนือจากผลตอบแทนในรูปแบบตัวเงิน ทำให้องค์กรสามารถที่จะรักษาพนักงานที่มีความสามารถไว้ และในขณะเดียวกัน ก็สามารถที่จะชักชวนบุคลากรที่มีคุณภาพและเป็นที่ต้องการ ให้เข้ามาทำงานกับองค์กรได้

องค์กรสามารถสร้างรายได้และส่วนแบ่งตลาดเพิ่มขึ้น จากการที่ลูกค้าพิจารณาเลือกซื้อสินค้าและบริการจากองค์กรที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น การส่งเสริมการขายด้วยการบริจาครายได้ส่วนหนึ่งต่อทุกๆ การซื้อผลิตภัณฑ์ในแต่ละครั้ง ให้แก่หน่วยงานหรือมูลนิธิที่ช่วยเหลือสังคมในด้านต่างๆ ฯลฯ

องค์กรยังสามารถที่จะลดรายจ่ายของกิจการ จากการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ตัวอย่างเช่น โรงไฟฟ้าารณรงค์ให้ประชาชนประหยัดพลังงานเพื่อที่จะได้ไม่ต้องลงทุนสร้างโรงไฟฟ้าหรือหาแหล่งพลังงานทดแทนแห่งใหม่ หรือ การลดงบประมาณใช้จ่ายด้านโฆษณาในการเปิดตัวสินค้าแปรรูปของบริษัทแห่งหนึ่ง ที่มีส่วนช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับความเดือดร้อนจากผลผลิตที่ล้นตลาด โดยได้รับการสนับสนุนด้านประชาสัมพันธ์จากหลายภาคส่วนในสังคม เปรียบเทียบกับงบประมาณสินค้าที่ไม่มีส่วนประสมของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรของบริษัทแห่งเดียวกัน

2. ประโยชน์ที่เป็นนามธรรมที่เกิดจากการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม

องค์กรสามารถได้รับประโยชน์จากการวางตำแหน่งตราผลิตภัณฑ์ (Brand Positioning) ให้อยู่ในใจของลูกค้าเป็นอันดับต้นๆ ในประเภทสินค้าหรือบริการนั้นๆ โดยการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ร่วมกับการทำตลาดผลิตภัณฑ์ เช่น ร้านกาแฟที่รับซื้อเมล็ดกาแฟในท้องถิ่นหรือจากไร่กาแฟที่ใช้เกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

สำหรับองค์กรที่มีได้ใช้ตราผลิตภัณฑ์เป็นชื่อขององค์กร หรือเป็นองค์กรที่มีหลายตราผลิตภัณฑ์ สามารถดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรที่เสริมภาพลักษณ์องค์กร (Corporate Image) นอกเหนือจากการวางตำแหน่งตราผลิตภัณฑ์ โดยการสร้างธรรมเนียมปฏิบัติทางธุรกิจที่อำนวยความสะดวกโดยสมัครใจมากกว่าเป็นเพียงการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับในอุตสาหกรรมหรือกฎหมายบ้านเมืองในด้านต่างๆ เช่น การจัดหาและดูแลระบบบำบัดของเสียจากโรงงานให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ มากกว่าเกณฑ์ขั้นต่ำของกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง หรือมากกว่าการมีระบบไว้เพียงเพื่อให้ผ่านการตรวจสอบตามเกณฑ์ แต่มิได้เปิดใช้งาน เป็นต้น (http://www.thaicssr.com/2005/09/blog-post_112747511569655705.html)

นอกจากประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินที่เกิจากการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมที่กล่าวในข้างต้น โสภณ พรโชคชัย (2557, หน้า 32-33) นำเสนอถึงประเด็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นได้เพิ่มเติมซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจ กล่าวคือ การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรมีส่วนช่วยในการลดความเสี่ยงของธุรกิจที่องค์กรดำเนินการ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่องค์กรธุรกิจมีการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมย่อมส่งผลต่อการตัดสินใจทำธุรกิจอย่างเป็นธรรม ลดความเสี่ยงที่จะกระทำผิดกฎหมาย โดยเฉพาะองค์กรที่มีการดำเนินธุรกิจที่อาจส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยรอบ สามารถที่จะดำเนินธุรกิจได้ประสบผลสำเร็จและลดความเสี่ยงจากการถูกต่อต้านได้ด้วยการดำเนินงานด้านการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ที่เน้นการสร้างโปร่งใส ทำความเข้าใจ

กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างต่อเนื่อง สามารถตรวจสอบกระบวนการดำเนินธุรกิจได้ ด้วยความปรารถนาดีอย่างแท้จริง

Heal (2005 อ้างอิงใน ถันยมัย เจียรกุล, 2555, หน้า 10) ได้อ้างความคิดของ Heal ถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร โดย Heal ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ในการทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบริษัท สังคมและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียลดน้อยลง รวมทั้งยังช่วยในการพัฒนากำไรให้แก่บริษัท ลดความเสี่ยงในเรื่องของภาพลักษณ์ขององค์กร ซึ่งความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรทำให้บริษัทมีความยั่งยืน เนื่องจากภาพลักษณ์ที่ดีและการสร้างมูลค่าของตราสินค้าของบริษัท

นอกจากนี้ องค์กรยังสามารถจัดทำรายงานของกิจการที่เรียกว่า Sustainability Report ซึ่งหน่วยงาน Global Reporting Initiative (GRI) เป็นผู้วางกรอบและแนวทางไว้ เพื่อใช้เผยแพร่กิจกรรมทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมขององค์กร โดยในปัจจุบัน มีองค์กรธุรกิจที่จัดทำรายงานดังกล่าวนี้แล้วนับพันแห่งทั่วโลก

จากการงานศึกษาของ อาณัติ สีมัคเดช (2556, หน้า 27) ในเรื่องการส่งสัญญาณด้วยรางวัลรับผิดชอบต่อสังคม กรณีศึกษาของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย พบว่า การดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร โดยเฉพาะบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์สามารถใช้เป็นเครื่องมือส่งสัญญาณทางบวกของบริษัทที่มีหลักฐานบ่งชี้ว่าอาจมีปัญหาดัชนีระหว่างผู้ถือหุ้นรายใหญ่และผู้ถือหุ้นรายย่อย และกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรยังทำให้สภาพคล่องของหุ้นสูงขึ้นโดยวัดจากปริมาณการซื้อขายเกินปกติ

จะเห็นได้ว่าประโยชน์จากการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรดังที่กล่าวมาในข้างต้นโดยสรุป พบว่ามีประโยชน์ทั้งในเรื่องการสร้างรายได้เปรียบในเชิงธุรกิจให้กับองค์กร ทั้งในด้านของชื่อเสียง การสร้างความเชื่อมั่นและทัศนคติที่เป็นบวกต่อผู้มีส่วนได้เสียในทุกส่วน ตลอดจนยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อภาคธุรกิจ ภาครัฐ สื่อมวลชน คู่ค้า ผู้ถือหุ้น ลูกค้า และชุมชนในพื้นที่ซึ่งสถานประกอบการตั้งอยู่ ดังที่ Porter and Kramer (2002) นำเสนอไว้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ “องค์กรธุรกิจที่สามารถแสดงให้เห็นถึงที่องค์กรดำเนินการมีส่วนร่วมช่วยในการแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างแท้จริงนั้น จะได้รับความไว้วางใจจากผู้คนมากกว่าการเป็นผู้บริจาครายใหญ่เพียงอย่างเดียว”

งานศึกษาของธันยชัย เจียรกุล (2555) พบว่า องค์การธุรกิจที่ศึกษามีความสนใจและเล็งเห็น ตระหนักถึงความสำคัญของการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมที่นำไปสู่ความยั่งยืน และความต่อเนื่องของการดำเนินงาน โดยไม่สวมนบทผู้ใหญ่ใจดีที่คอยแต่จะให้เหมือนที่ผ่านมา โดยเฉพาะองค์กรที่มีการบริหารจัดการ ผลการดำเนินงานในด้านเศรษฐกิจที่ดี เป็นผู้นำทางธุรกิจ ยิ่งตระหนักถึงความสำคัญในการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม ที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และสังคมอย่างจริงจัง ที่ไม่ได้หวังว่าการดำเนินกิจกรรมเพื่อการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กร เพียงเท่านั้น ย่อมนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนของภาคธุรกิจ

ประกอบกับการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม เปรียบเสมือนเป็นภาษากลางในเรื่องของการรับผิดชอบต่อสังคมโลกในระยะยาว ที่จะเป็นหลักสำคัญในการนำพาองค์กรให้ก้าวไปสู่ความยั่งยืน หากผู้บริหารองค์กรพร้อมใจกันนำเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมให้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร และผลักดันให้เป็นนโยบายหลักขององค์กร ไม่เพียงแต่จะเกิดประโยชน์ในการแข่งขันเชิงธุรกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นการคืนผลกำไรกลับสู่สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของไชยยศที่นำเสนอไว้ถึงประโยชน์จากการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมว่า องค์การธุรกิจที่มีการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมย่อมเป็นใบเบิกทางที่ดีในการดำเนินธุรกิจและเป็นที่ยอมรับในสังคมโลกและสามารถสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันกับคู่แข่งได้เป็นอย่างดี (ไชยยศ บุญญากิจ, ม.ป.ป., หน้า 15)

ข้อเสนอของไชยยศในเรื่องของประเด็นที่ควรคำนึงถึงการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมอันจะนำไปสู่การก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและองค์กรนั้น ควรพิจารณาและให้ความสำคัญในเรื่องดังต่อไปนี้

1. การคัดเลือกประเด็นในการดำเนินการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องสอดคล้องกับธุรกิจขององค์กร โดยพนักงานควรมีส่วนร่วมและมีการดำเนินงานอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

2. การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรนั้นต้องมีองค์กรความเข้าใจอย่างเหมาะสมถึงการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมคืออะไร มีแนวทาง แนวปฏิบัติอย่างไรและที่สำคัญ คือ จุดมุ่งหมายของการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม

3. องค์กรต้องมีการดำเนินการอย่างจริงจังและควรมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการดำเนินงานภายในให้มีความสอดคล้องกับการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม และพัฒนาไปสู่การสร้างเสริมวัฒนธรรมภายในองค์กรในเรื่องของการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร

ความสำคัญอีกประการที่ควรพิจารณาและผลักดันให้มีการดำเนินงานเพื่อให้การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมอันจะนำไปสู่การก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและองค์กร คือ

4. การที่ภาครัฐต้องมีนโยบายหรือมาตรการในการส่งเสริม ช่วยเหลือ และสร้างแรงจูงใจให้กับองค์กรในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมเพิ่มขึ้น

แต่ทั้งนี้ในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมที่ยังคงมีประเด็นที่ส่งผลและเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรที่สำคัญคือ ผู้บริหารหรือผู้นำองค์กร ที่ยังขาดความเข้าใจถึงประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" และความเข้าใจที่ว่า การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นต้นทุนที่ไม่จำเป็น อีกทั้งถ้าผู้บริหารเห็นความสำคัญของการดำเนินกิจการ "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" แต่โครงสร้างในการดำเนินกิจการขององค์กรไม่เอื้ออำนวยก็เป็นการยากที่การดำเนินกิจกรรม "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" จะสำเร็จและตอบคำถามถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้อย่างชัดเจน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับทัศนะของ ดร.สุทธสิริศดิ์ ไกรสรสุธาสิณี (ม.ป.ป.) ที่ว่า "การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมที่มุ่งลดผลกระทบเชิงลบอย่างจริงจังและสร้างประโยชน์จากการดำเนินธุรกิจต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้สังคมพัฒนาต่อไปอย่างยั่งยืนได้นั้น ไม่ว่าจะเป็นมาตรฐานใดหรืออาจถูกนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการกีดกันทางการค้าหรือไม่นั้น หากพิจารณาในระยะยาวย่อมเป็นสิ่งที่องค์กรธุรกิจในประเทศไทยพึงควรปฏิบัติ เพราะคุณประโยชน์ที่ได้จะกระจายไปสู่สังคมในวงกว้างและมีความยั่งยืนกว่ามุ่งตอบสนองต่อการลงทุนของผู้ถือหุ้นกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในระยะสั้นๆ ผู้ได้รับประโยชน์หลักๆ จากการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรที่ลงลึกไปถึงแก่นแท้ในการดำเนินกิจการอย่างเป็นธรรมก็คือ คนไทยส่วนรวมในสังคมทั้งในวันนี้และวันหน้า"

แนวคิด และความหมาย "ชุมชน"

คำว่า "ชุมชน" แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า "Community" เป็นรากศัพท์มาจาก Indo-European คือ "Kom" ซึ่งหมายถึง ด้วยกับ (with) ผสมกับคำว่า "Mei" หมายถึง การเปลี่ยนแปลง หรือการแลกเปลี่ยน (Exchange) ก็จะได้คำว่า "Kommein" หมายถึงการแบ่งปันโดยทั้งหมด (Share by all) (อนุชาติ พวงสำลี และคณะ, ม.ป.ป. อ้างอิงใน ณัฐพงศ์ จิตนิรัตน์ และอดิสรศักดิ์สูง, 2544, หน้า 7-8)

ชุมชน เป็นคำที่เพ็ญรัฐจักในสังคมไทย (และเป็นศัพท์ใหม่ในภาษาไทย) เพราะในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493 ปรากฏคำว่าชุมชน ชุมชนเป็นคำที่เกิดใหม่เมื่ออิทธิพลการศึกษาวิชาการด้านสังคมศาสตร์แบบตะวันตกเริ่มแพร่หลายในประเทศไทย เพื่อศึกษา

เกี่ยวกับสังคมชนบท คำว่าชุมชนจึงเกิดขึ้นและเป็นที่รับรู้ในแวดวงวิชาการก่อนขยายไปสู่แวดวงอื่นๆ ตามลำดับ ต่อมารัฐบาลก็ใช้คำนี้ หลังจากที่มีการตื่นตัวในการพัฒนาหมู่บ้านจนตั้งหน่วยงานใหม่ คือ กรมพัฒนาชุมชน ขึ้น

ด้วยเหตุนี้คำว่าชุมชนในระยะแรกๆจึงมีความหมายที่ใกล้เคียงกับคำว่า บ้าน หรือ หมู่บ้าน ในฐานะหน่วยการปกครองที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐมีอาณาบริเวณ/ขอบเขตที่ชัดเจนเป็นต้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, ม.ป.ป. อ้างอิงใน ณัฐพงศ์ จิตธนวิรัตน์ และอดิศร ศักดิ์สูง, 2544, หน้า 21)

ความคิดและความหมายเกี่ยวกับชุมชนระยะแรกๆจะถูกให้ความหมายโดยมุมมองของรัฐเป็นหลักกล่าวคือการให้ความหมายจะเกิดขึ้นในบริบทของการพัฒนาให้มีความทันสมัย (Modernization) ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ชุมชนถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่ล้าหลัง ด้อยพัฒนา รัฐจึงต้องเข้าไปเปลี่ยนแปลงปรับปรุง โอบอุ้ม ค้ำจุน ช่วยเหลือ ภาพของชุมชนจึงหมายถึง หมู่บ้านที่มีอาณาบริเวณ/อาณาเขต ที่มีพื้นที่แน่นอนตายตัว เป็นหน่วยทางสังคมที่เป็นอิสระ หรือโดดเดี่ยวแยกตัวออกจากหน่วยงานทางสังคมอื่น (ยศ สันตสมบัติ, 2539, หน้า 112-122)

การให้ความหมายของชุมชนภายใต้มุมมองดังกล่าวจึงเกิดขึ้นภายใต้ระบบการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ (Centralization) ชุมชนจะถูกแยกย่อยออกเป็นหน่วยงานทางการปกครองขนาดเล็กที่ง่ายต่อการควบคุมและแทรกแซงแนวคิดนี้จึงเป็นกระแสหลักที่มีบทบาทต่อการกำหนดนโยบาย / ทิศทางการพัฒนาชุมชน และครอบงำความคิดนักวิชาการ นักพัฒนาชุมชน กระแสหลักของไทยมากกว่าสามทศวรรษ

ในขณะที่นักพัฒนาชุมชนกระแสหลัก (ส่วนใหญ่เป็นนักพัฒนาภาครัฐ และนักวิชาการบางส่วน) มองชุมชนแบบหยุดนิ่ง ยึดติดกับพื้นที่แบบตายตัว และพึงพิงภายนอกอยู่ตลอดเวลา นักพัฒนาชุมชนอีก กระแสหนึ่งก็ได้สร้าง/ผลิต วาทกรรมชุดใหม่ออกมาตอบโต้/โต้ได้ ซึ่งเรียกกันอย่างหลวมๆว่า "วาทกรรมทวนกระแส" ในนามของ "วัฒนธรรมชุมชน" ดังจะเห็นได้ในงานวิจัยเรื่องวิวัฒนาการชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัด กรณีศึกษาเทศบาลนครสงขลา ของพรรณงาม และพิชยา ก็ได้เสนอว่า หากเรามองชุมชนในรูปของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมก็จะพบว่า การที่เราจะขีดเส้นเป็นพรมแดนของชุมชนคงจะทำได้ไม่ได้และตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความหมายของชุมชนไว้อย่างน่าสนใจว่าชุมชนหมายถึง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, ม.ป.ป. อ้างอิงใน ณัฐพงศ์ จิตธนวิรัตน์ และอดิศร ศักดิ์สูง, 2544, หน้า 8)

"กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมร่วมกัน มีกิจกรรมที่ร้อยรัดให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวกัน มีสำนึกร่วม เพราะต้องเผชิญปัญหาาร่วมกันในสถานที่ (space) หนึ่ง ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ แต่เลื่อนไหลไปตามกิจกรรมของชุมชนนั้น"

จะเห็นได้ว่าแนวคิดนี้ชุมชนมิได้หมายถึงหมู่บ้านที่มีอาณาเขตพื้นที่แน่นอนตายตัวอีกต่อไป หากแต่หมายถึง หน่วยทางสังคมที่สมาชิกมีการติดต่อสื่อสารและสืบสานสายพันธ์ทางสังคมที่มีทั้งความเคลื่อนไหว ปรับตัวความขัดแย้งและกลมกลืน ความสืบเนื่อง และเปลี่ยนแปลง มีความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ และระบบความสัมพันธ์กับรัฐและตลาด ชุมชนในรูปแบบใหม่จึงมีอาณาเขตครอบคลุมเครือข่ายที่กว้างขวาง เชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆทั้งชนบทและเมือง ปรับตัวเปลี่ยนแปลง ขัดแย้ง และเกิดใหม่อย่างรวดเร็ว (ยศ สันตสมบัติ, 2539, หน้า 112-120)

คำว่า "ชุมชน" เป็นคำใหม่ ซึ่งในภาษาไทยแต่เดิมไม่ได้มีกำหนดไว้ โดยเพิ่งมีการนำมาใช้เมื่อประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา เมื่อรัฐบาลมีการวางแผนพัฒนาชนบทและการจัดตั้งกรมการพัฒนาชุมชนขึ้น คำว่า "ชุมชน" ถูกนำมาใช้โดยนักบริหาร นักปฏิบัติ รวมทั้งนักวิชาการ มาพร้อมกับเรื่องของแนวคิดการพัฒนา

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2544, หน้า 50-53) กล่าวถึง การจำแนกนิยามความหมายชุมชนว่าเมื่อพูดถึง "ชุมชน" ส่วนใหญ่มักจะมองว่า คือ ชุมชนหมู่บ้าน โดยมองแยกเป็น 2 ลักษณะ 1) ชุมชนในฐานะที่เป็นหน่วยพื้นฐานแห่งการพึ่งตนเอง ที่มีสายสัมพันธ์แบบพี่น้อง เครือญาติ มีภูมิปัญญา มีศักยภาพในการจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาหรือตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ ของตนเองได้ และไม่ได้หมายความว่าทุกสิ่งต้องเป็นภาพของมิตรไมตรี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ยังมีลักษณะความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ความเป็นพรรคเป็นพวกอยู่ด้วย 2) ชุมชนหมู่บ้านในฐานะที่เป็นพื้นฐานการปกครอง คือการมองชุมชนแบบติดพื้นที่ มีอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ และเป็นหน่วยย่อยสุดของการปกครอง ความสัมพันธ์เช่นนี้จะเป็นศูนย์รวมที่ง่ายในการปกครอง รัฐจะเข้าไปจัดการ ดูแล ชุมชนจึงไม่ใช่หน่วยเอกเทศที่มีความเป็นอิสระทางวัฒนธรรม ทางทรัพยากร แต่มีความสัมพันธ์กับรัฐในทุกยุคทุกสมัย

ชุมชนในลักษณะที่สองคือ ชุมชนในฐานะขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยลักษณะนี้ไม่จำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญเรื่องพื้นที่หรืออาณาบริเวณ แต่มองในฐานะในบทบาทของภาคประชาชนที่สามารถรวมพลังและขึ้นมาขับเคลื่อนทิศทางการเปลี่ยนแปลงของตนเอง

ชุมชนในลักษณะที่สาม คือ ชุมชนในแนวมุขยนิยมหรือเชิงอุดมคติ เป็นการมองหรือตีความมิติวัฒนธรรมทางจิตวิญญาณ การให้คุณค่ากับความสัมพันธ์ในลักษณะเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ความเป็นชุมชนในลักษณะนี้ไม่ได้พูดชัดว่า ชุมชนนั้นมีความเป็นอิสระ ไม่สัมพันธ์กับรัฐ

แต่เป็นการให้คุณค่าในมิติอารมณ์ ความรู้สึก การสร้างความมั่นคงให้กับสภาพจิตใจหรือการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของผู้คน จากความซับซ้อนของสังคมโลกาภิวัตน์ที่ก้าวไปไกลมาก ทำให้ภาพของชุมชนได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง เป็นชุมชนในลักษณะที่สี่ที่เรียกว่า ชุมชนไร้พรมแดน หรือชุมชนเสมือนจริง โดยที่คนในชุมชนไม่จำเป็นต้องรู้จักกันเลยอาจอยู่ที่ไหนของโลกก็ได้ โดยแค่เพียงมีเครือข่ายสื่อสารถึงกัน

ความเป็นชุมชน จะมีตั้งแต่เรื่องของชุมชนพื้นที่ ชุมชนในแง่ของขอบเขตทางสังคม อันเป็นมิติทางอุดมการณ์หรือเชิงอำนาจ จนกระทั่งถึงชุมชนที่ไม่มีอคติในเรื่องสีผิว เผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ เพศวัย

กรณีการให้ความหมายของปาริชาตถึงชุมชนในลักษณะที่สี่นี้สอดคล้องกับการทบทวนของณัฐพงศ์ จิตวรวิรัตน์ ในรหัสชุมชน (community code) พื้นที่ อัตลักษณ์ ภาพแทนความจริงและหลังสมัยใหม่ โดยมีกรอบแนวคิดและทฤษฎีหลังสมัยใหม่ พบว่าลักษณะของชุมชนและความเป็นชุมชนหลังสมัยใหม่จะสร้างขึ้นจากรูปแบบทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ ชีวิตประจำวัน เครือข่ายมิตรภาพที่ไร้พรมแดน ปฏิกริยาตอบสนอง ความคิดสร้างสรรค์และความตระหนักในขีดจำกัด (ที่ไม่มีขีดจำกัด) ชุมชนในรูปแบบนี้ จึงไม่เพียงเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็น (Presence) หากแต่เปิดกว้างสำหรับสิ่งที่หายไป (Absence) และสั่นไหวไปมาในความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนกับคนอื่น ๆ และเติมเต็มความเป็นชุมชนด้วยสุนทรียศาสตร์และวัฒนธรรมจากทางเลือกของปัจเจกบุคคลที่หลากหลายและกระจัดกระจายในสังคม (ณัฐพงศ์ จิตวรวิรัตน์, 2548, หน้า 16)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) นำเสนอไว้ในมิติชุมชน วิถีดิจิทัลว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นงานรวมข้อเขียนในการทำความเข้าใจมิติซับซ้อนของชุมชน ท้องถิ่นในกระแสการเปลี่ยนแปลง ในเรื่อง ความเป็นชุมชน ซึ่งจากงานของอานันท์ได้เสนอถึงการทำความเข้าใจหน่วยของความเป็นชุมชน ว่าถ้าหากพิจารณาชุมชนในทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ เราต้องไม่จำกัดชุมชนให้ติดอยู่เฉพาะพื้นที่ทางกายภาพหรือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เท่านั้นแต่จำเป็นที่จะต้องศึกษาครอบคลุมทั้งพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมและพื้นที่ทางอุดมการณ์ด้วย รวมทั้งการศึกษาถึงความแตกต่างหลากหลายภายในชุมชนและความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับส่วนอื่นๆ ของสังคม ซึ่งมีทั้งความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล ขัดแย้งและครอบงำไปพร้อมกัน ด้วยเหตุนี้หมู่บ้านจะสามารถก่อตัวขึ้นเป็นชุมชนได้ บนเงื่อนไขของการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะต่างๆ เพื่อการดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นหน่วยทางสังคมและวัฒนธรรม ถือได้ว่าเป็นมิติพื้นฐานของความเป็นชุมชนตามความหมายนี้ ชุมชนจึงเป็นมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มากกว่าเป็นเพียงหน่วยของพื้นที่ทางกายภาพเชิงภูมิศาสตร์

จากข้อถกเถียงที่พยายามกำหนดนิยามความหมายของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทั้งรัฐ นักวิชาการ นักพัฒนาและชาวบ้าน พบว่า ในด้านหนึ่งพยายามอธิบายถึง หมู่บ้านที่มีลักษณะ เศรษฐกิจแบบยังชีพสามารถพึ่งตนเองได้ แต่ในอีกด้าน มองว่าหมู่บ้านต้องพึ่งภายนอก เช่น จาก การค้า และพบว่าหมู่บ้านที่มีชีวิตที่ดีและช่วยเหลือกันเองแต่ก็พบว่าอีกด้านมีหมู่บ้านที่มีชีวิตที่ทุกข์ยากและการเอารอดเอาเปรียบกันเอง จากการที่ให้ภาพของหมู่บ้านที่แตกต่างและขัดแย้ง ก่อให้เกิด เป็นคำถามได้ว่า ความแตกต่างที่เกิดขึ้นมาจากข้อเท็จจริงที่แตกต่างหรือเป็นเพราะปัญหาในด้าน วิธีการศึกษาและทฤษฎี จุดนี้ อานันท์ กาญจนพันธุ์ จึงพยายามแยกแยะให้เห็นถึงวิธีการศึกษา หมู่บ้านไทย ออกเป็น 4 แบบ โดยวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์ (Heuristic Devices) คือ 1) แนวทางการศึกษาในเชิงคุณค่า (Normative Study) 2) แนวทางการศึกษา ในเชิงประจักษ์ (Empirical Study) 3) แนวทางการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Study) และ 4) แนวทางการศึกษาในเชิงวาทกรรม(Discourse Study) แต่ไม่ถือว่าในแต่ละแนวจะแยกขาด ออกจากกันอย่างตายตัว เด็ดขาดเพราะจะพบความซับซ้อน เชื่อมโยงและลักษณะร่วมกันใน แต่ละแบบ และก็สามารถที่จะพบความขัดแย้งต่อกันได้

จากการศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธุ์ ถึงวิธีการศึกษาหมู่บ้านไทย ในแนวทางการศึกษาในเชิงวาทกรรม (Discourse Study) พบว่า เป็นวิธีที่เป็นการเปลี่ยนแปลงมิติ วิธีคิด และ กระบวนทัศน์ต่างไปจากวิธีเดิม โดยเสนอหลักคิดในการพิจารณา 3 ประการ คือ

1. เป็นการเปลี่ยนจากการศึกษาเวทีความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้น มาให้ ความสำคัญกับการต่อสู้และความขัดแย้งในเวทีวัฒนธรรม ในการแย่งชิงอำนาจในการกำหนด นิยามและความหมาย เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน รัฐ และทุนในกระบวนการพัฒนา

2. การหันมาให้ความสำคัญกับมุมมองด้านความรู้และอำนาจของชาวบ้าน ซึ่งถูกละเลย และบดบังจากความรู้ในแวดวงวิชาการที่มักจะมุ่งเน้นความรู้ที่เป็นแบบวิทยาศาสตร์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ มีความสนใจเป็นพิเศษและได้ยกตัวอย่างงานของ ปีเตอร์ แวนเดอร์กีสต์ ที่ชี้ให้เห็นถึง ความสำคัญของความรู้แบบชาวบ้าน ซึ่งถือเป็น ความรู้แบบบรรยายในเชิงต่อต้าน (Counter-Narrative Knowledge) ที่มีส่วนในการสร้างสรรค์และผลิตทางเลือกใหม่ๆ จากการผสมผสาน มากกว่ายึดของดั้งเดิมอย่างเดียว

3. การทำลายทำนบที่เคยกันขวางการศึกษาสังคมชนบท ที่เดิมมักจะผูกติดกับหมู่บ้านที่ เป็นทั้งพื้นที่ หน่วยความสัมพันธ์ทางสังคมและหน่วยในการวิเคราะห์ โดยเสนอให้กลับมาขอมอง ว่า หมู่บ้านไม่ใช่อุดมคติอย่างเดียวที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ หากแต่หมู่บ้านเป็นเพียงรูปแบบของ วาทกรรม และความเป็นชุมชนหมู่บ้าน และความเป็นชุมชนไม่ใช่หน่วยเดียวกันเสมอไป

เพราะชาวบ้านสามารถผลิตความเป็นชุมชนใหม่ได้และที่สำคัญ มี "ความเป็นจริง" ไม่ต่างจากหมู่บ้านท่ามกลางการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์กับธรรมชาติในหลายรูปแบบ ทั้งกลุ่มเครือข่าย กลุ่มจัดการทรัพยากรเครือข่ายต่างๆ และท้องถิ่น

โดยอานันท์ กาญจนพันธ์ (2544) สนใจศึกษาในด้านการสร้างชุมชนท้องถิ่นใหม่ในการที่จะจัดการทรัพยากร โดยศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับอำนาจของท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรเช่นป่าชุมชน ซึ่งกรณีของภาคเหนือพบว่า ชาวบ้านในสังคมล้านนา มองการรวมหมู่ทางสังคมและมีความเข้าใจความเป็นชุมชนว่าวางอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างน้อย 5 ประการ คือ 1) อุดมการณ์อำนาจเกี่ยวกับความคิดว่าด้วยการนับถือผี 2) พิธีกรรมในการสืบทอดอุดมการณ์ 3) อำนาจในการจัดการทรัพยากรร่วมกันบนพื้นฐานความคิดเรื่องของหน้าหมู่ 4) ภูมิปัญญา 5) องค์การและเครือข่ายความสัมพันธ์ โดยลักษณะและความสัมพันธ์นี้มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอและสามารถผลิตใหม่ได้ บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทั้งในด้านการสร้างเสริมและขัดแย้งระหว่างภายในและภายนอกหน่วยของสังคมนั้น

เป็นเรื่องยากที่จะยึดหมู่บ้านเป็นหน่วยวิเคราะห์ที่แท้จริงเพียงหน่วยเดียวของสังคมชนบทและการโต้แย้งทางความคิดในงานศึกษาที่ผ่านมาได้ยืนยันว่า การยังชีพและการพึ่งตนเองของหมู่บ้านเป็นเพียงอุดมคติที่ห่างไกลจากสภาพความเป็นจริง

เมื่อความขัดแย้งเชิงโครงสร้างต่างๆ ในสังคมทวีความรุนแรงมากขึ้นชาวบ้าน จึงไม่ได้ติดกับพื้นที่ของหมู่บ้านแต่ได้พยายามพัฒนาความเป็นชุมชนขึ้นใหม่ ซึ่งก่อตัวขึ้นเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบต่างๆ อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นในรูปของ สหพันธ์ชาวนา เครือข่ายเกษตรกร สมัชชาคนจนและกลุ่มองค์กรต่างๆ ซึ่งชี้ถึงพลังและความพร้อมที่จะแสดงทั้งวาทกรรมและความมีตัวตนลักษณะใหม่ๆ ในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการประชาสังคมมากขึ้น

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ความเป็นชุมชนในปัจจุบันจึงไม่จำเป็นต้องยึดติดกับพื้นที่ของหมู่บ้านแต่กำลังกลายเป็นพลวัตของกระบวนการสร้างประชาสังคมที่มีความสำคัญมากขึ้น (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544, หน้า 1-10)

นอกจากนี้ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2544) ยังให้มุมมองในเรื่องความเป็นชุมชนไว้ในโอกาสที่อภิปรายหัวข้อ "พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์: การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว" ว่าความเป็นชุมชนหรือชุมชนเป็นธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ เพราะจะเป็นตัวอธิบายว่า อะไรคือคุณค่า อะไรคือเกณฑ์ที่คนเราจะอยู่ร่วมกัน ขณะเดียวกันชุมชนก็เป็นเรื่องของหน่วยความสัมพันธ์ทั้งในแนวดิ่ง (ความสัมพันธ์กับภายนอก) และแนวนอน (ความสัมพันธ์ภายในหน่วยที่ตนเองสัมพันธ์อยู่

อาจจะเป็นระหว่างหลายๆชุมชนภายใต้ระบบนิเวศเดียวกัน) โดยที่ความเป็นชุมชนนั้นเกี่ยวข้องกับ 4 เรื่อง คือ เรื่องทุนทางสังคม คุณค่า อำนาจ และการปรับตัว

"ชุมชน" เป็นเรื่องของการสร้างพื้นที่หรือหน่วยที่เราขึ้นอยู่กับสถานะที่เป็นมนุษย์ในสังคม เพื่อให้ตนเองรู้สึกว่ามีตัวตน แต่ไม่ได้หมายความว่า จะต้องเป็นพื้นที่ทางกายภาพหรือทางภูมิศาสตร์เท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงพื้นที่ของหน่วยความสัมพันธ์ในระบบต่างๆด้วย ในอีกแง่หนึ่ง "ความเป็นชุมชน" จึงเป็นเรื่องของความเป็นตัวตน หรือบางคนเรียกว่า อัตลักษณ์ (Identity)

สีลาภรณ์ นาคทรพรพ นำเสนอในงาน เรื่องแนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม:ระดับกลุ่ม/ชุมชน ไว้ที่น่าสนใจว่า การที่จะค้นหานิยามความหมายของ "ชุมชน" นั้นค่อนข้างที่จะกำหนดได้ยาก เพราะชุมชนกับหมู่บ้านในหลายกรณีไม่ใช่สิ่งเดียวกัน บางหมู่บ้านอาจไม่มีความเป็นชุมชนเหลืออยู่เพราะคนในหมู่บ้านไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ไม่มีการจัดการชุมชนร่วมกัน

ข้อสรุปของสีลาภรณ์ในการพูดถึงความหมายของ คำว่า "ชุมชน" นั้น มีความหมายในเชิงกระบวนการที่มีพลวัต โดยดูได้จากการทำกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวของกลุ่มคน ลำพังเพียงการรวมตัวของคนในหมู่บ้านหรือพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ไม่เพียงพอที่จะพูดได้ว่ามีความเป็นชุมชน อีกต้องพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ กิจกรรม การมีส่วนร่วมของสมาชิกและการจัดการกลุ่มด้วย (สีลาภรณ์ นาคทรพรพ, 2539, หน้า 238-241)

ในงานของเกรียงศักดิ์ในเรื่องชุมชนนิยมได้อ้างถึง Floyd Dotson (n.d. อ้างอิงในเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2544, หน้า 24-25) ที่ให้ความหมาย ชุมชน (community) ว่าเป็นการจัดองค์กรทางสังคมรูปแบบหนึ่งโดยทั่วไปจะให้ความหมายใน 2 ลักษณะ ลักษณะแรก หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่รวมกันตามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ เช่น ชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนแออัด เป็นต้น ส่วนลักษณะที่สอง หมายถึง กลุ่มคนที่รวมตัวกัน ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งเพื่อทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน โดยมีโครงสร้าง และวัตถุประสงค์การดำเนินการของสมาชิกในชุมชนที่ชัดเจนและต่อเนื่อง เช่น ชุมชนนักวิชาการ ชุมชนศาสนา เป็นต้น โดยสมาชิกในชุมชนทั้งสองลักษณะจะมีความตระหนักในเอกลักษณ์ของชุมชน และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2549, หน้า 17-20) เสนอว่า เวลาที่เราพูดถึงชุมชน เป็นเรื่องที่ยากที่จะคำจำกัดความหรือความหมายที่แน่นอน อย่างตัวอย่างการประชุมแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 มีหัวข้อย่อยการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ในการประชุมจึงเริ่มต้นด้วยประเด็นที่ว่า ชุมชนอยู่ที่ไหน คือใคร ในที่ประชุมไม่สามารถที่จะหาข้อสรุปได้ เพราะการพูดถึงชุมชนเรามักจะพูดเป็นกระแส ที่นี้ในการอธิบายเรื่องชุมชน มีการอธิบายได้หลายอย่าง ความหมายของ

ชุมชน คือ พื้นที่ (area and space) คน (people) และสิ่งร้อยรัด (tie conditions) สิ่งร้อยรัด คือ สิ่งที่เชื่อมโยงคนเข้าด้วยกัน เช่น อาชีพ วัฒนธรรมประเพณี ผลประโยชน์ เป็นต้น เพราะฉะนั้นในความหมายเรื่องชุมชนของณรงค์ จึงมองไปที่คนที่อยู่ในพื้นที่เดียวกันมีสิ่งร้อยรัดร่วมกันก็จะมีลักษณะเป็นชุมชน ซึ่งโดยส่วนใหญ่ถ้าเอาลักษณะทั้ง 3 อย่างไปอธิบายก็จะมองเฉพาะชุมชนในพื้นที่ชนบท ที่เป็นภาคเกษตรกรรม แต่ความคิดของณรงค์ มองรวมไปถึง โรงงานอุตสาหกรรม เมืองพ่อค้าแม่ค้า โดยทั้งหมดก็มีความเป็นชุมชนเช่นกัน เพราะมีพื้นที่ร่วมกัน มีจำนวนประชากร มีสิ่งร้อยรัดที่ทำให้คนเหล่านี้อยู่ร่วมกัน ซึ่งถ้าถามกลับไป ทำไมเวลาพูดถึงชุมชน คนส่วนใหญ่มักมองเป็นภาพชนบท เป็นการทำเกษตรกรรม ข้อสังเกตเหล่านี้เป็นสิ่งที่คนทำงานในเรื่องการพัฒนาชุมชนต้องทบทวน

จากการศึกษาของ อนุชาติ พวงสำลี และคณะ (2539, หน้า 2-5) ได้อธิบายความเป็นชุมชนที่แท้จริง (true community) ว่าเป็นลักษณะของการที่ผู้คนหันหน้าเข้าหากัน เพื่อเผชิญกับปัญหาหรือแรงกดดันจากสังคมภายนอกหรือจากความตั้งใจปรารถนาาร่วมกันของคนในสังคม (community by design) ว่าต้องการให้ชุมชนของตนเป็นเช่นไร โดยความเป็นชุมชนที่แท้จริงย่อมดำเนินไปบนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง รู้จักใจกว้างยอมรับความแตกต่าง และความหลากหลาย ซึ่งเป็นคุณค่าหลักของระบบประชาธิปไตยและความเป็นพลเมือง ความเป็นชุมชนจึงแตกต่างจากการสร้าง ชุมชนภาพลวง (pseudo community) ให้หลงนึกว่า เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เหมือนกรณีกิจกรรมการพัฒนาในหลายกิจกรรมที่สร้างขึ้น มีผู้เข้าร่วมมากมาย แต่กลับพบว่า กิจกรรมดังกล่าวเป็นเรื่องของการ "เฮโลสาระพา" โดยไม่สามารถสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจและยกระดับสำนึกของการพัฒนา

งานศึกษาของนภภรณ์ หะวานนท์ ที่เกี่ยวกับการใช้ทฤษฎีสถานะรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน ได้นำเสนอ นิยามของชุมชน ว่ามีความหมายมากกว่าที่พูดถึงแต่แค่การรวมตัวของกลุ่มคน หากแต่การรวมกันของปัจเจกบุคคลนั้น ได้สร้างสายสัมพันธ์ โดยการวางหลักการ เงื่อนไข กติกา ซึ่งนภภรณ์เรียกโดยรวมว่า ระเบียบบรรทัดฐาน (normative order) ของการอยู่ร่วมกัน รวมทั้งการจัดสรรอำนาจและเอกสิทธิ์ในการเข้าถึงทรัพยากรที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ

จะเห็นได้ว่าความหมายชุมชนมีลักษณะที่เน้นลักษณะแตกต่างกันออกไป งานศึกษาในอดีตมักให้ความสนใจและมุ่งศึกษาชุมชนในนิยาม ความหมายถึงลักษณะที่ตั้งภูมิศาสตร์ที่ชัดเจน การมีกลุ่มคนอาศัยอยู่ร่วมกันมีปฏิสัมพันธ์ (interaction) กลายเป็นความรัก ความผูกพันและร่วมกันสร้างกิจกรรมอันจะนำไปสู่ ประโยชน์ในการดำรงชีวิต แต่ในปัจจุบัน "ความเป็นชุมชน"

กลับไม่ได้ หมายถึง หน่วยทางสังคมที่ยึดติดกับพื้นที่กายภาพหรือพื้นที่อย่างตายตัว หรือขึ้นกับผู้คนแต่มีความหมายที่พูดถึง อุดมการณ์ อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีลักษณะทั้งกลมกลืนและขัดแย้ง มีความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและผลิตความเป็นชุมชนขึ้นใหม่ได้ และสิ่งที่สำคัญสามารถปรากฏอยู่ในหลายระดับตั้งแต่ครอบครัว ชุมชนหมู่บ้าน ท้องถิ่นและระดับเครือข่ายที่กว้างขวางซึ่งอาจมีการซ้อนทับระหว่างกัน

ชุมชน และความเป็นชุมชนไม่ได้มีความหมายที่ตายตัว หยุดนิ่ง แต่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และไม่ได้มีความหมายในตัวเอง ดังนั้นการให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชน และความเป็นชุมชนสามารถเลื่อนไหล เปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับพลวัตรของสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย แต่ไม่ว่าสังคมจะพลวัตรไปในลักษณะใดก็ตาม ชุมชนก็ยังคงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นพื้นที่แห่งความร่วมมือกันของมวลสมาชิกในการสรรค์สร้างสิ่งที่ตั้งงามให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนและสังคมโดยรวม ความเป็นชุมชนจึงมีได้หลายลักษณะ แต่ละลักษณะก็แสดงออกสะท้อนถึง อัตลักษณ์ (Identity) ของ "คน" ที่เกาะเกี่ยว/ร้อยรัด เพื่อ "การกระทำ" ในสังคมประชา

ด้วยเหตุนี้ความเป็นชุมชนจึงเป็นทั้งขบวนการและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ/โครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์และผูกขาด สู่การกระจายอำนาจ เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การกำหนดนโยบายสาธารณะต่างๆ ทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น ประเทศ หรือระดับนานาชาติ ฯลฯ และสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างพลังและสถาปนาอำนาจของประชาชนในการกำหนดชะตากรรมและอนาคตของตนเอง บนวิถีทางแห่งประชาธิปไตย (นภาพร หนะวานนท์ และคณะ, 2550, หน้า 34-40)

จากการทบทวนงาน เอกสาร ต่างๆ ของผู้วิจัย พบว่า ในความเป็นจริงการนิยามความหมาย "ชุมชน" จะมีความแตกต่างกันออกไป ตามการรับรู้ แนวคิดในการศึกษา ทัศนคติ และจุดยืนทางสังคมของผู้ให้ความหมาย ที่จะให้คุณค่า ความหมายกับสิ่งที่ตนเองมีความสนใจ แต่การศึกษาครั้งนี้ได้สร้างชุดความหมายและข้อสรุปให้กับผู้วิจัย ในเรื่อง "ชุมชน" และ "ความเป็นชุมชน" ว่าหมายถึง

การจัดองค์กรหรือขบวนการทางสังคมที่ไม่ยึดติดกับพื้นที่ โดยมีสิ่งยึดเหนี่ยว ร้อยรัด ดำเนินกิจกรรมที่มาจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและแก้ไขปัญหา ร่วมกัน มีการติดต่อ ช่องทางสื่อสารความเข้าใจร่วมกัน รวมทั้งมีกติกาบางอย่างที่เป็นบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกัน ลักษณะการรวมตัวจะเป็นได้ทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีการปฏิสัมพันธ์กับภายนอก และเป็นพลวัตในการที่จะปรับตัวเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา

ชุมชนในลักษณะนี้จึงเป็นชุมชนที่สามารถ เปลี่ยนแปลงได้ มีลักษณะเคลื่อนไหว ไม่ตายตัวและหยุดนิ่งโดยขึ้นอยู่กับพลวัตของสังคม เป็นชุมชนที่มีอุดมการณ์ อำนาจในการจัดการ ตนเอง ความสัมพันธ์ โดยมีเครื่องยึดเหนี่ยวไว้ร่วมกัน ประกอบกับการสร้างความเป็น อัตลักษณ์ (Identity) ของตนเองในการที่จะนำพาชุมชนและสมาชิกไปสู่การสร้างสรรคในสิ่งที่เห็นพ้องต้องกัน

แนวคิด และความหมาย “ชุมชนเข้มแข็ง”

ความเข้มแข็งของชุมชน ถูกพูดถึงในฐานะที่เป็น “ทางเลือก” สำคัญของการพัฒนา โดยมี กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ที่ทำงานโครงการพัฒนาต่างๆทั้งจากภาครัฐและเอกชน นักวิชาการ นักธุรกิจ นักการเมือง ซึ่งมีทัศนะความคิดที่คล้ายกัน คือ เป็นการตั้งคำถามกับแนวทางการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งไปสู่การทำให้ประเทศปรับเปลี่ยนไปเป็นประเทศอุตสาหกรรม โดยเน้นภาพรวมการ เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ กระตุ้นให้เกษตรกรทำการผลิตเพื่อการค้าและเพิ่มปริมาณ ผลผลิตเพื่อเพิ่มรายได้

กระบวนการทัศน์ชุมชนเข้มแข็ง เป็นกระบวนการพัฒนาที่มีอิทธิพลกับประเทศกำลัง พัฒนามากว่าสามทศวรรษหรือมๆ กับการเติบโตของกระบวนการทัศน์หลังทันสมัยนิยม (Postmodernism) ที่เน้นความสมดุลของการพัฒนา ที่ไม่พึ่งเน้นแต่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในภาพรวมเป็นหลัก อย่างเดียว แต่พึ่งเน้นอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรี ความมั่งคั่งและความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมในระดับ ปัจเจบุคคลและชุมชนควบคู่ไปด้วย

นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2550, หน้า 85-86) เสนอมุมมองว่า ความเข้มแข็งของ ชุมชนไม่ใช่มีรูปแบบเดียว ช่วงเวลาที่ผ่านมามีชุมชนได้สร้างความเข้มแข็งขึ้นมาในหลายลักษณะ การพูดถึง ความเข้มแข็งชุมชน คนส่วนใหญ่มักมองไปข้างหน้าว่าจะสามารถสร้างความเข้มแข็งได้ อย่างไร ซึ่งถ้าจะตอบเรื่องนี้ นภาพรณ์ เสนอว่าควรที่ต้องมองถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นปัจจุบันและสิ่งที่ เกิดขึ้นในอดีต โดยทั้งสองจะเป็นตัวบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของชุมชนว่าจะเป็นอย่างใด และเสนอ ว่า สภาพธรรมชาติ ระบบความรู้และระบบความสัมพันธ์มีผลต่อ “ความเข้มแข็งของชุมชน”

จากงานของ นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2550, หน้า 85-86) ที่ได้ศึกษาความ เข้มแข็งของชุมชน โดยการใช้ทฤษฎีสถานะในการที่จะค้นหานิยาม ความหมายและกระบวนการ ของชุมชนในการสร้างความเข้มแข็ง โดยการคัดเลือกชุมชนเพื่อดำเนินการศึกษา ซึ่งจาก การทบทวนวรรณกรรมและผลการวิจัย ได้ข้อสรุปที่เป็นกรอบทำงานของนภาพรณ์ใช้ในการคัดเลือก ชุมชนที่มีการปรับตัวจนสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในระดับหนึ่ง ซึ่งจากข้อสรุปนี้ทาง ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการที่จะศึกษา ดังนี้

ความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การกินดีอยู่ดี การมีอำนาจต่อรองกับนายทุน มีอิทธิพลในการจัดการทรัพยากรของชุมชน การไม่เป็นหนี้ การมีทุนสำรองสำหรับกิจกรรมสาธารณะและสวัสดิการของชุมชน การมีโอกาสเข้าถึงและใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน ความสามารถในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสิ่งที่มีค่าน้อยหรือไม่มี

ความเข้มแข็งของชุมชนด้านการเมือง

ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม

ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม

กล่าวคือ กระบวนการปรับตัวของชุมชนเหล่านี้ จะมีชุมชนเป็นผู้แสดงหลัก คือ เป็นการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน สมาชิกของชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา ตัดสินใจแสวงหากิจกรรมดำเนินกิจกรรม และเกิดการเรียนรู้ด้วยตัวของชาวบ้านเอง ทั้งนี้มองผลประโยชน์ของชาวบ้านและชุมชนเป็นหลัก หากผลประโยชน์ของชุมชนขัดแย้งกับผลประโยชน์ของรัฐและนายทุน ผลประโยชน์ของชุมชนย่อมถูกต้องและสำคัญกว่า ในกระบวนการปรับตัวของชุมชนนี้ ชุมชนย่อมมีศักยภาพและภูมิปัญญาที่จะสามารถแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยตัวเอง ดังนั้นหากจะมีความช่วยเหลือใดๆ จากภายนอกชุมชนไม่ว่าจะเป็นความช่วยเหลือจากนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือจากราชการ ก็จะเป็นความช่วยเหลือในรูปแบบของการสนับสนุน ส่งเสริมเท่านั้น บทบาทหลักในการแก้ปัญหา ยังคงเป็นของชาวบ้านและชุมชนอยู่นั่นเอง

ในกระบวนการแสวงหาองค์ความรู้เกี่ยวกับ "ความเข้มแข็งของชุมชน" นภาพกรณ์ เสนอว่าควร ระวังมิให้ภาพของ "ชุมชนที่เข้มแข็ง" ชนิดที่ได้มาจากการสังเคราะห์กรณีศึกษาทั้งหมดนั้นกลายเป็นภาพที่ "แข็งตัว" "หยุดนิ่ง" และ "จำเป็นต้องเป็นเช่นนั้น"

ในมุมมองของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544, หน้า 90) เสนอว่า "ชุมชนเข้มแข็ง" คือความสามารถในการปรับตัว ในการจัดความสัมพันธ์แบบใหม่ขึ้นมา เพราะระบบนิเวศน์และความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับภายนอกและภายในไม่ได้มีลักษณะที่คงที่ ดังนั้นชุมชนใดที่สามารถพัฒนาหรือสร้างสรรค์กฎเกณฑ์ใหม่ๆ หรือระบบความรู้ใหม่ๆ หรือการจัดองค์กรใหม่ๆ เพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยอาศัยการคำนึงถึงคุณค่าการเป็นมนุษย์ เคารพในศักดิ์ศรีของผู้คน รวมทั้งการทำให้อำนาจต่างๆ ยอมรับในสิทธิความชอบธรรมของชุมชน โดยการสะสมทุนทางสังคม และทำให้ทุนทางสังคม ปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงภายนอกและสภาพนิเวศน์ที่ดำรงอยู่อย่างเหมาะสมนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงที่ชุมชนนั้นควบคุมชะตากรรมของชุมชนได้

จากการสังเคราะห์ประสบการณ์ในชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชนของอมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ เสนอความหมายของคำว่า "ความเข้มแข็งของชุมชน" ในที่นี้มีความหมายที่ครอบคลุมทั้งความผาสุก ปรองดองของสมาชิก ความมั่นคงยั่งยืนทางเศรษฐกิจ ความสามารถในการสืบสานวัฒนธรรม และวิถีชีวิต ตลอดจนการสามารถดำรงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อม ซึ่งไม่ว่าชุมชนจะแสดงให้เห็นในรูปแบบใดก็ตาม ความเข้มแข็งล้วนต้องเป็นผลมาจาก "สภาวะพื้นฐาน" ที่ดี นับตั้งแต่วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญา ภาวะผู้นำ รูปแบบการทำมาหากิน สภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร การปกครองตนเอง ตลอดจนการมี "กระบวนการทางสังคมในชุมชน" นั้นๆ เองที่จะสะท้อนความเข้มแข็ง เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน การร่วมเรียนรู้และแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยกันในชุมชน ตลอดจนการมีสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกลุ่มคนฝ่ายต่างๆ ในชุมชนเป็นต้น (อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ, 2551, หน้า 11)

งานของ สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2539) ในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม ได้สังเคราะห์กรอบความคิดและข้อสรุปจากการประชุมระดมความคิดและประสบการณ์ของนักพัฒนาชนบทของไทย ได้เป็นกรอบความคิดที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของชุมชนที่เข้มแข็งในการเป็นเครื่องชี้วัดองค์กรชุมชน มี 4 หัวข้อหลัก คือ 1) ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน 2) การจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน 3) กระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน 4) ผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่างๆ

ธีรยุทธ บุญมี (ม.ป.ป.) เสนอว่า ชุมชนเข้มแข็ง เป็นการคานอำนาจระหว่างรัฐกับสังคม รัฐกับกิจกรรมการรวมกลุ่ม และการแสดงความคิดเห็นของสังคมซึ่งหมายถึงสังคมที่มีสมาชิกมีความกระตือรือร้น เอาใจใส่งานถกเถียงร่วมกันในประเด็นร่วมของสังคมในสิ่งที่เป็นผลประโยชน์โดยรวมของภาคสาธารณะหรือของส่วนรวม "ชุมชนเข้มแข็ง" คือ ชุมชนที่เป็นสังคมที่อยู่ร่วมกัน มีเป้าหมายในทิศทางเดียวกัน มีการดำเนินกิจกรรมเคลื่อนไหวในลักษณะรูปแบบการร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ เน้นประโยชน์ของชุมชนนั้นๆ เป็นสำคัญ

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2541, หน้า 21) ได้ให้ข้อสรุปหลักๆ ในแง่ของการพิจารณาเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนว่าควรมีองค์ประกอบ 2 ประการ คือ

1. ศักยภาพของชุมชน คือ สิ่งที่มีอยู่ในองค์ประกอบของชุมชน เป็นความพร้อมในเชิงคุณสมบัติ เช่น การมีวิสัยทัศน์ ความรู้ คุณธรรม ภาวะผู้นำ ความเอื้ออาทรของสมาชิก มีพัฒนาการและความปรารถนาของสมาชิกแต่ละคนของชุมชน สิ่งบ่งชี้ในด้านศักยภาพของชุมชน ได้แก่ สมาชิกของชุมชนมีความรู้ มีทรัพยากรในการผลิตในระดับครัวเรือน มีเศรษฐกิจพอมีพอกิน

สมาชิกมีคุณธรรมตามแนวทางของศาสนา มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนบ้านหรือสมาชิกของชุมชน มีภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น

2. ความสามารถของชุมชน คือสิ่งที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมของการกระทำเพื่อให้เกิดประสิทธิผล ความสามารถของชุมชนอาจแสดงโดยการขึ้นขององค์กรชุมชนที่ทำงานได้ มีเศรษฐกิจที่ดี พึ่งตนเองได้ มีการจัดระเบียบของชุมชน สามารถแสวงหาการจัดการการใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนได้ ข้อบ่งชี้ที่สำคัญคือ วิสัยทัศน์ ภูมิปัญญาใหม่ องค์กร กิจกรรม สมาชิกมีส่วนร่วม การจัดการชุมชน การจัดการทรัพยากร

กรมการพัฒนาชุมชน (2543, หน้า 11) ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง (empowerment of community) ว่าหมายถึง ชุมชนที่มีความพร้อมในปัจจุบันที่ส่งเสริมพลังอำนาจของคนในชุมชน ในด้านสถานการณ์ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชน มีพหุภาคีสนับสนุน มีการสื่อสารในชุมชน การมีส่วนร่วมในชุมชน มีการเรียนรู้และมีศักยภาพในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้ความหมายว่าชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น "องค์กรชุมชน" โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ มีการช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน ด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่นๆ ในสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544, หน้า 18)

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง เป็นการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน สมาชิกของชุมชนที่สามารถคิด กำหนดทิศทาง วิธีการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามความต้องการของตนเองไม่รอการพัฒนาจากภายนอก โดยที่สมาชิกในชุมชนมีการติดต่อสื่อสาร มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือเกื้อกูลตลอดถึงมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้ภูมิปัญญาของตนเอง ขณะเดียวกันก็สามารถปรับตัวได้เท่าทันสถานการณ์ภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไป

จากการศึกษาของ สีสลาภรณ์ นาครทรรพ (2539, หน้า 242-262) ในงานแนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม:ระดับกลุ่ม/ชุมชน เกิดเป็นข้อเสนอในกรอบสำหรับการที่จะใช้สำหรับเครื่องชี้วัดองค์กรชุมชน 4 ข้อหลัก โดยแบ่งเป็นตัวชี้วัดย่อย ดังนี้

เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการยากที่แปล ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีลักษณะ นามธรรม ให้กลายเป็น รูปธรรม ซึ่งสามารถที่จะพิจารณาได้จากการสืบทอดองค์ความรู้และหรือการสร้างสรรค์ ปรับและพัฒนาองค์ ความรู้นั้นให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเงื่อนไขสภาพของชุมชน ตัวชี้วัดการสืบทอดและ การสร้างสรรค์ ปรับ และพัฒนาภูมิปัญญาน่าจะสามารถสังเกตได้จาก 1) ผู้นำทางความคิด 2) ความรู้ และทักษะของผู้นำ 3) ความคิดและพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนเป็นผู้สะท้อนได้ดีกว่ามีการสืบทอดภูมิปัญญา

เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับการจัดการกลุ่ม / องค์กรชุมชน

มีองค์ประกอบที่สำคัญหลักๆ 6 ประการ คือ วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม กฎกติกา ของกลุ่ม กระบวนการกลุ่ม กิจกรรมของกลุ่ม และกองทุนของกลุ่ม กล่าวคือ

1. วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม
2. กฎกติกา กลุ่มที่เข้มแข็งจะมีการกำหนดระเบียบและกติกาเพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก การชี้วัดความเข้มแข็งของระบบการจัดการกลุ่มจากประเด็นกติกา
3. กลุ่มที่เข้มแข็งจะต้องคำนึงถึงสมาชิกทั้งในจำนวนปริมาณและคุณภาพในการเข้ากลุ่มกิจกรรม และความรู้หน้าที่ และหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ การวัดในเรื่องนี้อาจจะวัดได้จาก ระดับของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการทำกิจกรรมต่างๆ ลักษณะที่หลากหลายของสมาชิก โดยทั่วไปมักมีสมาชิกที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันแต่ถ้ากลุ่มใดสามารถมีสมาชิกที่มีความหลากหลายมากขึ้นได้ย่อมแสดงถึงความเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของกลุ่มระหว่างคนที่ต่างเพศ วัย ศาสนา การศึกษา
4. กระบวนการกลุ่ม ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการช่วยให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง การวัดในเรื่องนี้จากจะวัดได้จาก
5. กิจกรรม กิจกรรมที่ดำเนินการโดยกลุ่มสามารถชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่มได้ระดับหนึ่ง โดยดูได้จากประเภทกิจกรรมการวัดความเข้มแข็งของกลุ่มโดยพิจารณาจากกิจกรรมประเภทต่างๆ นี้จะต้องวิเคราะห์กิจกรรมบนพื้นฐานความคิดว่า ยิ่งกลุ่มมีกิจกรรมที่หลากหลายประเภท หรือ กิจกรรมเดียวแต่ครอบคลุมได้หลายมิติ เช่น การอนุรักษ์ ยิ่งแสดงถึงการที่กลุ่มสามารถเชื่อมโยง กิจกรรมหลายมิติเข้าด้วยกัน ซึ่งสะท้อนถึงระบบความคิดของกลุ่มในการมองปัญหาและแก้ไขได้ อย่างเป็นองค์รวม
6. กองทุนของกลุ่ม ความสามารถในการระดมทุนภายในของคนในชุมชน

เครื่องชี้วัดเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน การกำหนดเครื่องชี้วัดในที่นี้อาจแยกได้เป็น 3 ส่วน

1. การศึกษาดูงาน จึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยยกระดับภูมิปัญญาและการเรียนรู้
2. เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตัวชี้วัดที่สำคัญเกี่ยวกับเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้
3. การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ และความร่วมมือ

เครื่องชี้วัดผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่างๆ

เครื่องชี้วัดผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่างๆ ในที่นี้จะเน้นตัวชี้วัดถึงผลที่เกิดขึ้นของชุมชนจากพลังของการรวมกลุ่มเป็นหลัก การแยกจะทำได้ค่อนข้างชัดเจนใน ด้านงานที่ต้องอาศัยพลังของคนทั้งชุมชน หรือเป็นปัญหารวมของคนทั้งชุมชน (common concern) ตัวชี้วัดผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กร ที่เน้นถึงการวัดผลที่เกิดขึ้นจากชุมชนเป็นหลัก ในที่นี้จะแบ่งออกเป็น 3 หลักๆ

1. ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ
2. ด้านสังคมวัฒนธรรม
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้จากการศึกษาของ นภาพกรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2550, หน้า 93-102) ดัชนี ความเข้มแข็งของชุมชน:ความกลมกลืนระหว่างทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ได้ดำเนินการ สร้างดัชนีความเข้มแข็งของชุมชนที่ได้จากการนำทฤษฎีฐานราก (grounded theory) โดยพัฒนา จากการศึกษารายการที่เกิดขึ้นในชุมชนที่นภาพกรณ์เจาะจงที่จะศึกษาและนำไปทดสอบกับ ชุมชนในวงกว้างเพื่อดูว่าทฤษฎีจะได้รับการยืนยัน (confirm) ในชุมชนอื่นๆ หรือไม่ เป็นการทดสอบ ความเข้มแข็งของทฤษฎีและเพื่อคัดสรรดัชนีที่มีอำนาจในการแจกแจงและอำนาจในการอธิบาย ความเข้มแข็งของชุมชน

จากการศึกษาของนภาพกรณ์ พบว่า การศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนที่เต็มรูปมีตัวชี้วัด และดัชนีเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถทดสอบให้ครบถ้วนได้ภายในรูปแบบเดียว ดังนั้น จึงแบ่ง รูปแบบการทดสอบออกเป็นรูปแบบย่อย 12 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 รูปแบบการวัดดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีดัชนีความเข้มแข็งของ ชุมชน คือ มิติความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน มิติความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน มิติ การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และมิติความรักและห่วงใยชุมชน

รูปแบบที่ 2 รูปแบบการวัดดัชนีการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน ประกอบด้วย ดัชนี ดังนี้ มิติความเข้มแข็งของการผลิต มิติความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

รูปแบบที่ 3 รูปแบบการวัดดัชนีเงื่อนไขที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน ประกอบไปด้วย มิติบริบททางกายภาพของชุมชน มิติเครือข่ายความรู้ของชุมชน มิติการมีโลกทัศน์ ด้านนิเวศของชุมชน

รูปแบบที่ 4 รูปแบบการวัดดัชนีกระบวนการสร้างอำนาจอิสระในการผลิต ประกอบไปด้วยดัชนีในมิติการจัดการกับปัจจัยการผลิต มิติการบูรณาการความรู้ในการผลิต มิติการควบคุม ผลผลิตให้มีความปลอดภัย

รูปแบบที่ 5 รูปแบบการวัดดัชนีกระบวนการสร้างอำนาจอิสระในการแลกเปลี่ยนผลผลิต ที่เก็บไว้รอขาย ได้แก่ มิติการสร้างเครือข่ายกับตลาดรับซื้อ มิติการสร้างความต้องการผลผลิต ในท้องตลาด

รูปแบบที่ 6 รูปแบบการวัดดัชนีกระบวนการสร้างอำนาจอิสระในการแลกเปลี่ยนผลผลิต ที่ต้องขายทันที ได้แก่ มิติการควบคุมปริมาณการผลิตให้สอดคล้องกับตลาดรับซื้อ มิติการสร้าง เครือข่ายกับตลาดรับซื้อ มิติการควบคุมคุณภาพและระบบจัดส่ง

รูปแบบที่ 7 รูปแบบการวัดดัชนีกระบวนการสร้างอำนาจอิสระในการจัดสรร ได้แก่ มิติ การจัดสรรทรัพยากรเชิงอนุรักษ์ มิติการจัดสรรทุนทางเศรษฐกิจของชุมชน มิติการจัดสรรผลได้จากการผลิตระหว่างผู้ผลิต มิติการจัดสรรผลได้จากการผลิตไปยังชุมชน

รูปแบบที่ 8 รูปแบบการวัดดัชนีกระบวนการสร้างอำนาจอิสระในการบริโภค

รูปแบบที่ 9 รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างดัชนีเงื่อนไข กระบวนการ ที่นำไปสู่ดัชนีการ พึ่งตนเองเศรษฐกิจของชุมชน ได้แก่ ดัชนีเงื่อนไขที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน ดัชนีกระบวนการที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน และดัชนีการพึ่งตนเองทาง เศรษฐกิจของชุมชน

รูปแบบที่ 10 รูปแบบความเข้มแข็งด้านวัฒนธรรมของชุมชน ประกอบไปด้วย ดัชนี เงื่อนไขที่นำไปสู่ความเป็นอิสระทางวัฒนธรรมของชุมชน ดัชนีกระบวนการที่นำไปสู่ความเป็นอิสระ ทางวัฒนธรรมของชุมชน และดัชนีความเป็นอิสระทางวัฒนธรรมของชุมชน

รูปแบบที่ 11 รูปแบบความเข้มแข็งด้านการเมืองของชุมชน มีดัชนีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ดัชนี เงื่อนไขนำสู่การพึ่งตนเองทางการเมืองของชุมชน ในมิติผู้นำ มิติความสัมพันธ์ทางสังคม ดัชนี กระบวนการที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางการเมืองของชุมชน ดัชนีการพึ่งตนเองทางการเมืองของ ชุมชน

รูปแบบที่ 12 รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างดัชนีความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองที่นำไปสู่ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน ดัชนีการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน ดัชนีความเป็นอิสระทางวัฒนธรรมของชุมชน และดัชนีการพึ่งตนเองทางการเมืองของชุมชน โดยการดัชนีของทั้ง 3 ส่วนในข้างต้นจะเป็นองค์ประกอบของดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2542) สรุปตัวบ่งชี้ว่า องค์การที่จัดตั้งนั้นเข้มแข็งเพียงไรพิจารณาจาก 1) โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อความเป็นประชาคม ได้แก่ การมีกลุ่ม องค์กร จำนวนคน สถานที่การพบปะ ประเด็นพูดคุย การสื่อสาร ซึ่งมีการประเมินออกมาในเชิงปริมาณ 2) กระบวนการตัดสินใจและการเรียนรู้ของชุมชน พิจารณาจากการแลกเปลี่ยนและหาข้อสรุปในการแก้ไขปัญหา 3) ภาวะผู้นำมีมากน้อยเพียงใด กระจายตัวหรือไม่ ความสัมพันธ์กับสมาชิก ภาวะตามปัญหา การเรียนรู้ และวิสัยทัศน์ 4) กระบวนทัศน์เกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม พิจารณาในด้านการจูงใจคนให้เข้ามามีส่วนร่วม การพัฒนาศักยภาพของสมาชิก การเน้นให้กลุ่มมีอำนาจและพลังในการเปลี่ยนแปลงและการรับผิดชอบร่วมกัน 5) บทบาทของผู้หญิงในการเป็นผู้นำ 6) การให้ความสำคัญกับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 7) การมองเห็นคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรม 8) การบริหารจัดการและกฎระเบียบที่เอื้ออำนวยและเป็นปัญหาอุปสรรคในการทำงาน 9) การระดมทุนภายในและภายนอกชุมชนโดยชุมชนยังคงดำรงศักดิ์ศรีและความเป็นอิสระในการทำงาน 10) นโยบายและกลไกของรัฐที่มีอิทธิพลลงไปสู่ชุมชน 11) การจัดการกับความขัดแย้งภายในและภายนอกชุมชน 12) กระบวนการทำงานพัฒนาโดยพิจารณาว่าชุมชนนั้นมีกระบวนการหรือเครื่องมือในการทำงานอย่างไร

จากข้อสรุป แนวคิดในเรื่องชุมชนเข้มแข็งในข้างต้น ได้พัฒนาและทบทวนจากงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปในเรื่องตัวชี้วัด "ชุมชนเข้มแข็ง" ได้ดังต่อไปนี้

หมายเหตุ: ลักษณะที่ 1	ผู้นำที่มีคุณธรรมได้รับการยอมรับ
ลักษณะที่ 2	กลุ่ม/องค์กร
ลักษณะที่ 3	ระบบข้อมูล
ลักษณะที่ 4	ความสัมพันธ์ของสมาชิกชุมชน
ลักษณะที่ 5	พื้นที่สาธารณะ/ช่องทางในการสื่อสาร
ลักษณะที่ 6	การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการตัดสินใจ
ลักษณะที่ 7	การพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน
ลักษณะที่ 8	อำนาจในการตัดสินใจของชุมชนในการจัดการตนเอง
ลักษณะที่ 9	การจัดความสัมพันธ์ภายในและภายนอกชุมชน
ลักษณะที่ 10	การแก้ไขและพัฒนากระบวนการธุรกิจของชุมชน
ลักษณะที่ 11	การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม
ลักษณะที่ 12	การอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ลักษณะที่ 13	การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ สมาชิกมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
ลักษณะที่ 14	มีจิตสำนึกและอุดมการณ์ร่วมกันของชุมชน
ลักษณะที่ 15	มีเครือข่ายชุมชน

จากการทบทวนวรรณกรรมของผู้ศึกษาในเรื่องตัวชี้วัดความเป็นชุมชนเข้มแข็ง พบว่ามีลักษณะตัวบ่งชี้อยู่ 15 ลักษณะ ซึ่งในความเห็นของผู้ศึกษาเห็นว่าในบางตัวบ่งชี้ก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน จึงนำมาสรุปรอบในการพิจารณาถึงปัจจัยและเงื่อนไขในการพัฒนาภาวะความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ดังนี้

1. ความเข้มแข็งของกลไกคณะทำงาน ผู้นำชุมชน ที่พูดถึงภาวะผู้นำ (Leaderships) ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในกลุ่ม องค์กร ชุมชน รวมทั้งการที่ผู้นำมีทักษะและศักยภาพในการทำงาน

2. การมีกลุ่มองค์กรในการขับเคลื่อนงานพัฒนา ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนที่มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องของการร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา ตัดสินใจ แสวงหากิจกรรมดำเนินกิจกรรม และก่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตัวของชาวบ้าน โดยมีพื้นที่สาธารณะและช่องทางในการติดต่อสื่อสาร พุดคุยในการแก้ไขปัญหาและวางแผนพัฒนาชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในชุมชน

3. ประเด็นรูปธรรมความสำเร็จ เป็นกระบวนการเรียนรู้ การจัดการและแก้ไขปัญหา ร่วมกันของคนในชุมชน ทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม การแก้ไขและ พัฒนาระบบเศรษฐกิจของชุมชน การอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้น

4. การมีเป้าหมาย วิสัยทัศน์ อุดมการณ์ร่วมของชุมชนในการพัฒนา โดยที่สมาชิกใน ชุมชน มีจิตสำนึก อุดมการณ์ และเป้าหมายร่วมกัน โดยคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะของสมาชิกใน ชุมชน รวมทั้งอุดมการณ์ในเรื่องของการตัดสินใจของชุมชนในการจัดการตนเอง

5. การมีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชน รวมถึง การจัดการระบบข้อมูลของชุมชนเพื่อใช้ในการวิเคราะห์แก้ไขปัญหา โดยกระบวนการจัดทำแผน ชุมชนต้องมีการเตรียมความพร้อม การวิเคราะห์ความต้องการ การวางแผนและการจัดทำโครงการ และที่สำคัญ คือ กระบวนการนำไปปฏิบัติ โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของ ชุมชนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งกระบวนการประเมินผลเพื่อนำมาสู่การทบทวนแนวทางการพัฒนาของ ชุมชน โดยการดำเนินงานมีความจำเป็นที่จะต้องเน้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน อันจะนำไปสู่ การยกระดับความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ ค้นหาทางเลือกในการแก้ปัญหา ตัดสินใจในการใช้ทางเลือกในการแก้ปัญหา

6. การบริหารจัดการองค์กร มีการจัดรูปโครงสร้างการบริหารกลุ่มในแนวราบ และมี ช่องทางการติดต่อสื่อสาร ทำความเข้าใจกับสมาชิก โดยกระบวนการบริหารจัดการงบประมาณ ชุมชนจำเป็นที่จะต้องยึดหลักการบริหารอย่างโปร่งใส มีกระบวนการตรวจสอบ และกฎระเบียบ กติกา หรือข้อตกลงที่เอื้ออำนวยและเป็นบรรทัดฐานในการทำงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน

7. ความร่วมมือกับหน่วยงาน กลุ่มองค์กรประชาชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ภายใน และภายนอกชุมชน ในการประสานความร่วมมือทั้งจากนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือ ราชการ ในรูปแบบของการสนับสนุน ส่งเสริม โดยบทบาทหลักในการแก้ปัญหายังคงเป็นของ ชาวบ้านและชุมชน รวมถึง การเชื่อมประสานการทำงาน การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกลุ่ม องค์กรชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาในขอบเขตที่กว้างขวางมากขึ้น

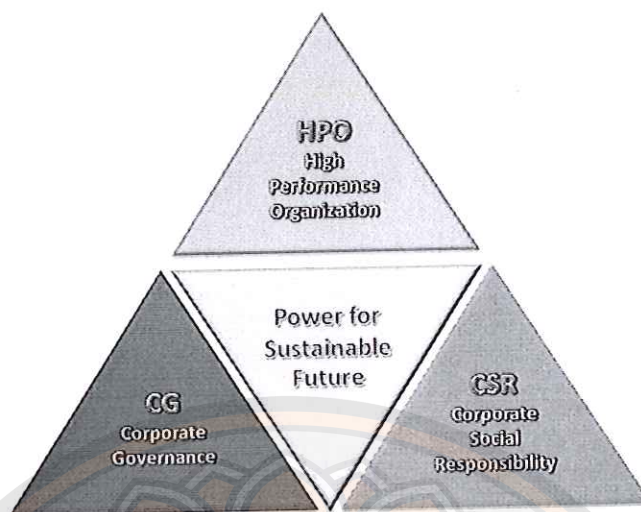
แนวคิดและรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ในการพัฒนาชุมชนบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ซึ่งเป็นองค์กรธุรกิจชั้นนำในด้านพลังงาน จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2521 ในนาม การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย เพื่อดำเนินธุรกิจหลักด้านปิโตรเลียม และธุรกิจอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับปิโตรเลียม

ต่อมาในวันที่ 25 กันยายน 2544 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในการแปลงทุนเป็นทุนเรือนหุ้นของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย โดยให้มีการจัดตั้ง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) โดยภาครัฐถือหุ้นในสัดส่วนไม่น้อยกว่าร้อยละ 51 โดยที่ ปตท. ยังคงมีสถานะเป็นบริษัทน้ำมันแห่งชาติ ภายใต้การกำกับดูแลนโยบายจากกระทรวงอุตสาหกรรมจนมีการปรับโครงสร้างหน่วยงานราชการ ปตท. จึงอยู่ภายใต้การกำกับ ดูแลของกระทรวงพลังงาน โดยมีการจัดตั้งเป็นบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ในวันที่ 1 ตุลาคม 2544 แปลงสภาพเป็นบริษัทมหาชนจำกัดภายใต้พระราชบัญญัติทุนรัฐวิสาหกิจ พ.ศ.2542 มีภารกิจในการสร้างความมั่นคงด้านพลังงานของประเทศ โดยดำเนินการ ธุรกิจการสำรวจและผลิต การจัดหา การจัดจำหน่ายและการค้าระหว่างประเทศสำหรับผลิตภัณฑ์ น้ำมันและปิโตรเคมี และมีการลงทุนในธุรกิจการกลั่น และปิโตรเคมีในประเทศรวมทั้งการดำเนิน ธุรกิจที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ทั้งใน และต่างประเทศ

ทั้งนี้ ในการดำเนินธุรกิจของ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) มีการกำหนดวิสัยทัศน์ ในการ เป็นบริษัทพลังงานไทยข้ามชาติชั้นนำ และกำหนดพันธกิจขององค์กรในการรับผิดชอบต่อประเทศ สังคมชุมชน ผู้ถือหุ้น ลูกค้า คู่ค้าและพนักงาน

การประกอบการธุรกิจของ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) เป็นการลงทุนตลอดห่วงโซ่ธุรกิจ ที่ดำเนินการตั้งแต่ธุรกิจต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ ครอบคลุมทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยมุ่งการ สร้างมูลค่าเพิ่ม ต่อยอดธุรกิจควบคู่ไปกับการสร้างนวัตกรรมด้านพลังงาน ซึ่งประกอบด้วยธุรกิจที่ ดำเนินงานเองและธุรกิจที่ลงทุนผ่านบริษัทในกลุ่ม ปตท. โดยมีแนวทางการพัฒนาเพื่อรักษาสมดุล ของ 3 มิติ คือ การมุ่งสู่องค์กรแห่งความเป็นเลิศ การกำกับดูแลกิจการที่ดี และการมีความ รับผิดชอบต่อสังคมเพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาความแข็งแกร่งให้แก่องค์กรในระยะยาว และสามารถเตรียมรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน), 2557, หน้า 14)

ภาพ 5 แสดงกลยุทธ์การดำเนินธุรกิจบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

ที่มา: รายงานความยั่งยืน บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน), 2557

นอกจากพันธกิจในการสร้างความมั่นคงทางพลังงานและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศในฐานะบริษัทพลังงาน แห่งชาติ ปตท. ยังคงสานต่อภารกิจในการดูแลรับผิดชอบต่อและพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างต่อเนื่องในพื้นที่ที่บริษัทเข้าไปดำเนินธุรกิจ โดย ปตท. ได้กำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานกิจการเพื่อสังคม สนับสนุนกรอบการบริหารจัดการความยั่งยืน กลุ่ม ปตท. ในองค์ประกอบที่ 6 คือ การเป็นองค์กร ที่ดีของสังคม (Corporate Citizenship) และนโยบายกิจการเพื่อสังคมยังได้ถูกกำหนดให้เป็น 1 ใน 13 นโยบายหลักขององค์กร (PTT Way of Conduct) เพื่อใช้เป็นกรอบในการดำเนินธุรกิจของบริษัทต่างๆ ในกลุ่มบริษัทให้สอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ดังจะเห็นได้จากแผนแม่บทกลยุทธ์ความยั่งยืน 2555-2563 เพื่อใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานตามทิศทางสู่ความยั่งยืน ที่มุ่งหวังให้องค์กรมีการเติบโตทางธุรกิจและมีผลการดำเนินงานด้านความยั่งยืนอยู่ในกลุ่มบริษัทชั้นนำในอุตสาหกรรมเดียวกัน ควบคู่ไปกับการดูแลรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ทิศทางเชิงกลยุทธ์ ประกอบด้วย 3 ทิศทาง คือ การเสริมสร้างความไว้วางใจจากชุมชนและสังคมในการดำเนินงาน การพัฒนาให้องค์กรมีความเป็นเลิศในการดำเนินงานและการสร้างนวัตกรรมที่ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม และดำเนินการ จัดทำแผนยุทธศาสตร์ซึ่งเป็นแนวทางการดำเนินงานในมิติด้านเศรษฐกิจและการกำกับดูแลกิจการที่ดี มิติด้านสิ่งแวดล้อม และมิติด้านสังคม ซึ่งประกอบด้วย 8 แผนยุทธศาสตร์ ได้แก่ การบริหารจัดการ

สายโซ่อุปทาน การบริหารจัดการโครงการขนาดใหญ่ ความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เป็นเลิศ อาชีวอนามัยและความปลอดภัย การเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม และบุคลากร

สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความหมายและความสำคัญกับการดำเนินธุรกิจอย่างรับผิดชอบต่อสังคม โดยยึดถือเป็นหลักการในการดำเนินธุรกิจ โดยการกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ พันธกิจและนโยบายในการดำเนินงาน ที่มีต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และค่านิยมขององค์กรและสังคมประเทศ โดยรวมจึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ผู้ศึกษามีความสนใจในการศึกษาการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน ประกอบกับ การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท ปตท. จำกัด(มหาชน) ที่ผ่านมามีได้รับการยอมรับจากสังคม ดังจะเห็นได้จากการที่บริษัทได้รับรางวัลทั้งในและต่างประเทศในด้านการดำเนินธุรกิจอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม เช่น รางวัลบริษัทจดทะเบียนดีเด่นด้านความรับผิดชอบต่อสังคม (Best Corporate Social Responsibility Awards) CSR Awards ในปี 2555 ของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย เป็นต้น

รูปแบบ กระบวนการในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชนของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) เป็นบริษัทอุตสาหกรรมด้านพลังงานในเรื่องปิโตรเคมี และปิโตรเลียมขนาดใหญ่ โดยลักษณะการประกอบธุรกิจมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการใช้ทรัพยากรจำนวนมาก ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสังคมโดยรวม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ที่ไม่อาจปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงได้

เพราะฉะนั้นการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยการดำเนินงานของบริษัท ปตท. จำกัด(มหาชน) แบ่งออกเป็น

1. ในระดับการปฏิบัติตามข้อกำหนดของกฎหมาย อย่างเคร่งครัด และมีการกำหนดทิศทางการทำงานที่สอดคล้องไปกับการความต้องการกับสังคม และการดำเนินการความรับผิดชอบต่อสังคมขึ้นพื้นฐานตามข้อกำหนด ตามมาตรฐานแนวทางความรับผิดชอบต่อสังคม ISO 26000 ตามกลยุทธ์การดำเนินธุรกิจบริษัท ในการมุ่งสู่องค์กรแห่งความเป็นเลิศและการกำกับดูแลกิจการที่ดี รวมทั้งขอเรียกร้องจากสังคม

2. ในระดับการปฏิบัติตามความคาดหวังของสังคมที่เป็นประเด็นทางสังคม ซึ่งเป็นความท้าทายของบริษัทที่จะผสมผสานการดำเนินธุรกิจกับความต้องการของสังคมให้มีความเชื่อมโยง และก่อให้เกิดความสมดุลร่วมกัน

ดังความเห็นของ ไพรินทร์ ชูโชติถาวร ประธานเจ้าหน้าที่บริหารและกรรมการผู้จัดการใหญ่ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) กล่าวไว้อย่างน่าสนใจถึงแนวความคิดเบื้องหลังการดำเนินธุรกิจ

...ท่ามกลางสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประเด็นด้านความยั่งยืนเป็นเรื่องที่ไม่อาจมองข้ามได้ และกลายเป็นความท้าทายที่ปรากฏให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งความมั่นคงทางการเมือง ความเสื่อมถอยของสิ่งแวดล้อมและความยากจน ในขณะที่การก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ในปี 2558 ก็ต้องการความร่วมมือในระดับภูมิภาคที่ไม่เพียงมุ่งเน้นการลดความเหลื่อมล้ำแต่ยังเสริมสร้างศักยภาพการแข่งขันทางเศรษฐกิจร่วมกันอีกด้วย เพื่อฟันฝ่ากระแสความท้าทายเหล่านี้ ปตท. จึงให้ความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินธุรกิจที่คำนึงถึงประเด็นความยั่งยืนในทุกมิติ

(ไพรินทร์ ชูโชติถาวร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2558)

การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) กำหนดกลุ่ม พื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงาน แบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ กล่าวคือ 1) ชุมชนที่องค์กรตั้งหรือดำเนินธุรกิจอยู่ 2) ชุมชน สังคมในวงกว้าง 3 ประเด็นทางสังคมในทางสังคมสาธารณะ โดยนำศักยภาพที่องค์กรมี มาเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน ดังความเห็นของ ไพรินทร์ ชูโชติถาวร ที่ว่าด้วยความเชื่อมั่นว่า "ความรู้สร้างอนาคต" ปตท. จึงมุ่งนำ องค์ความรู้ นวัตกรรม และ เทคโนโลยีของปตท.มาใช้ในการดูแลชุมชนสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนผ่านการดำเนินงาน 3 ด้าน คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาสังคมและชุมชน และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน), 2557, หน้า 84)

การกำหนดประเด็นในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

จากแนวคิดพื้นฐานและรูปแบบในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) มีแนวทางปฏิบัติในการดำเนินธุรกิจที่คำนึงถึงผลกระทบเป็นสำคัญ โดยนโยบายและแนวทางในการกำกับดูแลงานด้านกิจการเพื่อสังคม ถูกกำหนดให้เป็นแนวทางหลักในการดำเนินธุรกิจ โดยคำนึงถึง 2 เรื่องหลักที่เป็นความสำคัญ กล่าวคือ การคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินงานและ การคำนึงถึงข้อกังวลของประชาชนในสังคม ดังความเห็นของปริยานุช เอกณรงค์ ที่อธิบายถึงการกำหนดแนวทางและประเด็นในการทำงาน ไว้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ

...ในด้านผลกระทบ คุณจัดการในระบบที่บอกว่ามาตรฐาน ถูกกฎหมาย นั่นนี้
 นั้นแล้ว มันยังมีเกินค่ามาตรฐานไหม มีมันยังมี accident อะไรไหม ส่วนนี้นอกจาก
 ผลกระทบที่เป็นตามกฎหมายแล้ว ที่ต้องไปดูแล้วนะ ถ้าเกิดเหตุ จะจัดการอย่างไร เช่น
 น้ำมันรั่ว อันนี้จากตัวเอง ความเชี่ยวชาญของตัวเอง ที่บอก operational excellence เกิด
 ข้อผิดพลาดไหม ฉะนั้น ความเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการ มีหรือเปล่า มีอุปกรณ์
 มีเครื่องมือ มีคนมีทักษะ พร้อมหรือไม่ อันนี้คือสิ่งที่ เป็น ผลกระทบ อันนี้คือ ผลกระทบที่
 เกิดขึ้นจากตนเอง สองข้อกังวล ข้อกังวลของชุมชน สังคม ส่วนใหญ่จะเกิดข้อกังวล 2 ด้าน
 ข้อกังวลที่ 1 ทำอะไร ทำอะไรจากตัวเอง บอกฉันหรือเปล่านั้นเป็นอย่างไร ดีไม่ดี ok ดีแล้ว
 ไม่ดีอย่างไร นี่คือข้อกังวล ถ้าทำไม่ดี ก็จะถูกกลายเป็นข้อร้องเรียน อีกอันหนึ่ง เป็นข้อกังวล
 ที่มาจากความคาดหวัง แต่ความคาดหวังที่เราจะเอามาขบคิด เราจะขบคิดจากอะไรจาก
 คำว่า Social impact อะไรที่เป็นผลกระทบต่อสังคมโดยรวม มันก็จะเห็นการจัดการว่ามัน
 จะมี 2 แนวทาง

(ปริยานุช เอกณรงค์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2558)

การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ที่เป็นประเด็นมาจากข้อกังวลของประชาชน
 ในสังคม ที่ประกอบไปด้วย ผลกระทบทางสังคมและความรู้สึก (Emotional) ของประชาชนใน
 สังคม นั้น บริษัท ปตท.ให้ความสำคัญ เน้นความสำคัญกับส่วนที่เป็นผลกระทบทางสังคมมากกว่า
 แต่ทั้งนี้ด้วยข้อจำกัด บทบาทขององค์กร ที่ไม่ใช่ภาครัฐที่มีหน้าที่โดยตรงในการรับผิดชอบต่อสังคม
 ไม่สามารถเข้าไปดำเนินการได้ในทุกเรื่อง ทุกประเด็นที่เป็นผลกระทบ

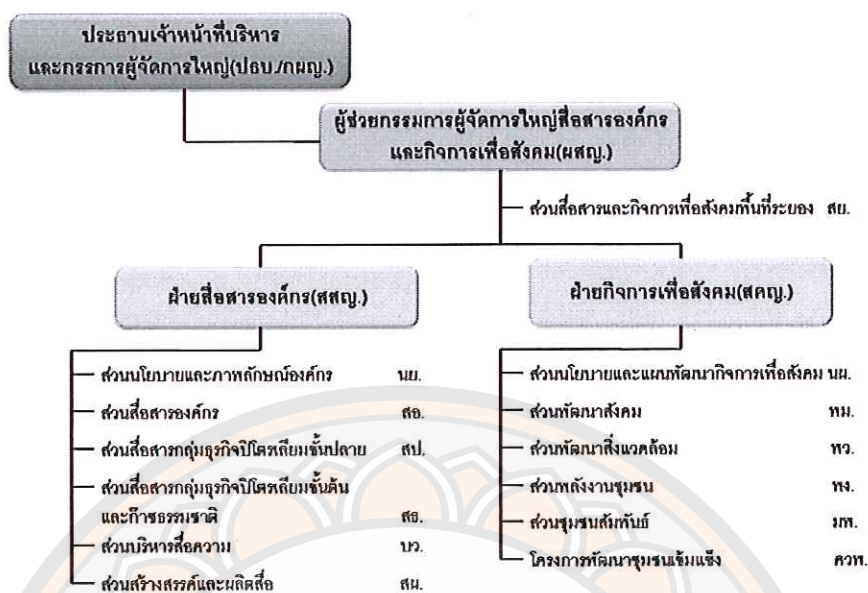
การกำหนดประเด็นในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ขององค์กร จึงใช้
 การศึกษาสถานการณ์ทางสังคม พิจารณาแนวโน้มในอนาคตในระดับโลกและประเทศ ถึงความ
 เปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดทั้งต่อประเทศ ชุมชนและองค์กร นำมาสู่การวิเคราะห์ โดย
 พิจารณา วิเคราะห์ถึงศักยภาพ ความพร้อมขององค์กร ประกอบการกำหนดประเด็นและแนวทาง
 ในการดำเนินแผนงาน กิจกรรม ในด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ดังภาพแสดงการกำหนดประเด็น
 ในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน)

ภาพ 6 แสดงการกำหนดประเด็นในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

ที่มา: สรุปจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ปรียานุช เอกณรงค์ ผู้จัดการฝ่ายกิจการเพื่อสังคม บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน), ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2558

การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้กำหนดโครงสร้างการดำเนินงาน โดยมีการกำหนดให้งานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร อยู่ในระดับนโยบายบริหารขององค์กร โดยมีผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่ในการกำกับ ดูแล ในงานด้านการสื่อสารองค์กรและกิจการเพื่อสังคม โดยมีฝ่ายงานในการรับผิดชอบแบ่งออกเป็น ฝ่ายสื่อสารองค์กรที่ทำหน้าที่สร้างความเข้าใจในเรื่องของการดำเนินธุรกิจและภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กรต่อสังคม และ ฝ่ายกิจการเพื่อสังคมทำหน้าที่ในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ดังภาพแสดงโครงสร้างการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เป็นส่วนงานหนึ่งในฝ่ายงานกิจการเพื่อสังคม

ภาพ 7 แสดงโครงสร้างการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมของ
บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน)

หมายเหตุ: ปรับปรุงจากภาพแสดงโครงสร้างการดำเนินงานบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

ที่มา: สรุปจากการสัมภาษณ์เชิงลึก กุลวดี จันทราพาน หัวหน้าโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง,
ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2558

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ที่ผ่านมาได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับ "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ไว้อย่างหลากหลาย จำนวนหนึ่ง ซึ่งโดยส่วนใหญ่มุ่งที่จะศึกษาในลักษณะของการศึกษาเฉพาะองค์กรธุรกิจที่ดำเนินการ ทิศนคติการรับรู้ของประชาชนและประโยชน์ที่องค์กรได้รับจากการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร แต่ในการศึกษาถึงเรื่องของรูปแบบและกระบวนการการดำเนิน "ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร" ทั้งในระดับองค์กร และระดับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือกลุ่มเป้าหมายในการดำเนินงาน โดยเฉพาะในลักษณะการส่งเสริม "ชุมชน" นั้นยังมีปริมาณที่ค่อนข้างจำกัด

ทั้งนี้ ทางผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่มีวัตถุประสงค์กรอบแนวคิด ทฤษฎี ที่มีความเชื่อมโยง เกี่ยวเนื่องกับศึกษาการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน ถึงลักษณะรูปแบบ และกระบวนการดำเนินงาน

ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ โดยจะขออ้างอิงงานวรรณกรรมดังต่อไปนี้

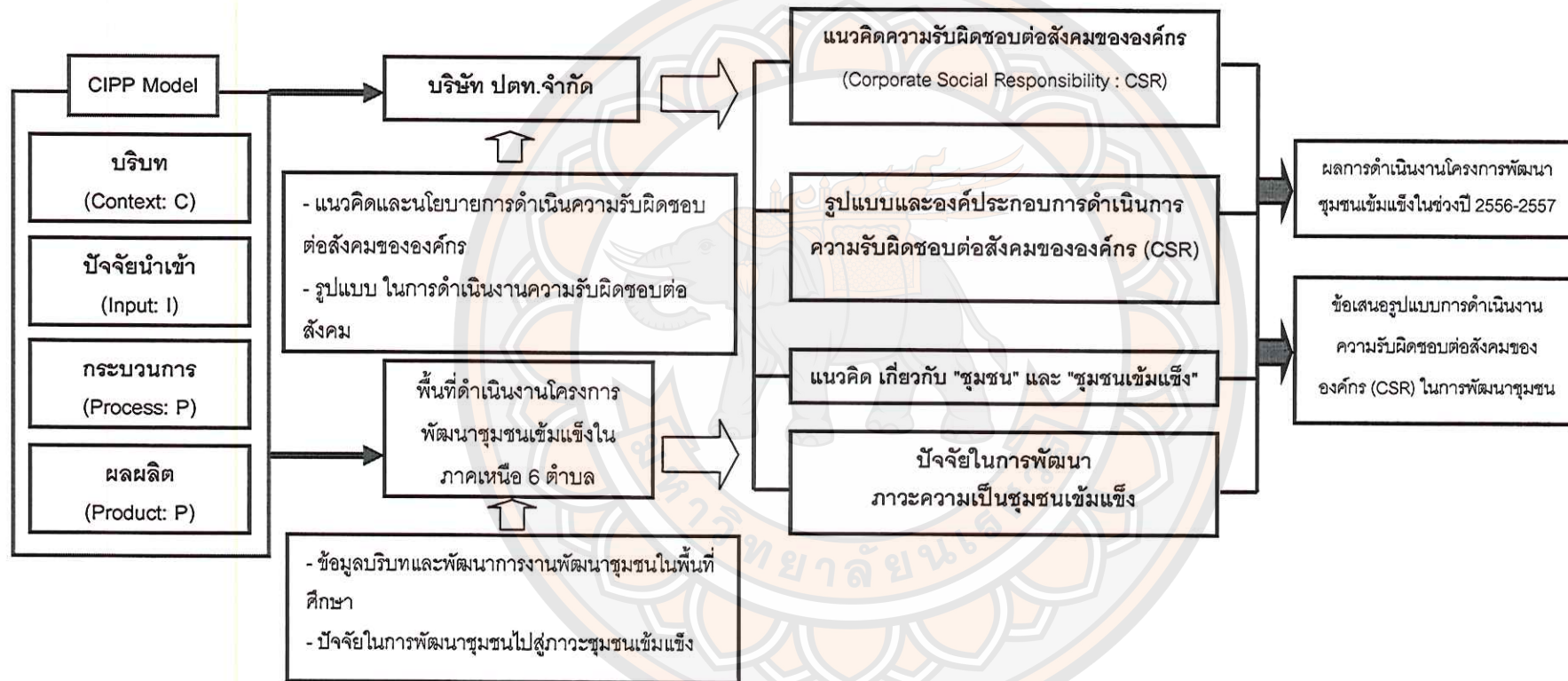
พระประมวล บุตรดี (2552) ศึกษาในเรื่อง "การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจกับการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาฝ่ายชะลอน้ำชุมชนสาสบก จังหวัดลำปาง" พบว่าการดำเนินงานก่อสร้างฝ่ายชะลอน้ำของชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากบริษัทปูนซีเมนต์ไทย (ลำปาง) จำกัด ภายใต้การดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทฯ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการรักษาน้ำเพื่ออนาคต โดยการดำเนินงานมีลักษณะเป็น Supply Driven CSR ตามแนวคิดของ Kotler และ Lee เพราะพื้นฐานทางความคิดและกระบวนการดำเนินกิจกรรมนั้นเกิดจากนโยบายและความต้องการของบริษัท ซึ่งจากการศึกษาของพระประมวล บุตรดีพบว่า เป้าหมายการดำเนินงานของบริษัทปูนซีเมนต์ไทย ได้ดำเนินกิจกรรมที่เน้นเป้าหมายการเสริมสร้างศักยภาพของคนและการสร้างความยั่งยืนของสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความสอดคล้องกับทฤษฎีการพัฒนาชุมชน แต่ทั้งนี้แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรยังคงมุ่งเน้นในเรื่องของภาพลักษณ์และการดำรงอยู่ขององค์กรโดยเป้าหมายในเรื่องของการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งเท่านั้น รวมทั้งจากการศึกษายังพบว่าความต่อเนื่องและความยั่งยืนของฝ่ายชะลอน้ำนั้นมีแนวโน้มที่จะประสบปัญหาเพราะยังขาดการเสริมสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่องค์กรธุรกิจยุติบทบาทในการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรม

งานศึกษาของเชมิกา ทับทิมใส (2551) ในเรื่องของ การให้ความหมาย รูปแบบและกลยุทธการดำเนินธุรกิจอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทที่ได้รางวัลบริษัทจดทะเบียนดีเด่นด้าน CSR ประจำปี 2551 พบว่า นโยบายการดำเนินงานขององค์กรธุรกิจ ทั้ง 3 บริษัท คือ บริษัท บางจากปิโตรเลียมจำกัด (มหาชน) บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และบริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) มีการกำหนดนโยบายไว้อย่างชัดเจนในเรื่องของการดำเนินธุรกิจอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยให้ความสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อมุ่งให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งต่อองค์กรและสังคมส่วนรวม โดยทั้ง 3 บริษัทมีรูปแบบในการดำเนินกิจกรรมคล้ายคลึงกันซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิด Kotler และ Lee ในเรื่องของการส่งเสริมประเด็นสังคม การบริจาคตรง อาสาสมัครช่วยเหลือชุมชนและข้อปฏิบัติทางธุรกิจเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมีกลยุทธ์การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรที่เริ่มจากมิติภายในองค์กรและขยายไปสู่การดำเนินการภายนอกผ่านวิธีการปฏิบัติที่หลากหลายแตกต่างกันในรายละเอียด

จากการทบทวนแนวคิดและวรรณกรรมที่ผ่านมา ผู้วิจัยสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย
ดังนี้

กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

ภาพ 8 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

การศึกษา "การประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ" เป็นการศึกษาแบบผสมผสานวิธีการ (Mixed Method) โดยการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ในรูปแบบการวิจัยประเมินผล (Evaluation Research) ตามแบบจำลองซิป (CIPP Model) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยดำเนินการศึกษาในพื้นที่โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ภาคเหนือ จำนวน 6 ตำบล และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานโครงการฯ

ประชากรในการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ พื้นที่ที่ผู้วิจัยได้กำหนดในการศึกษา คือ พื้นที่ชุมชนที่เข้าร่วมดำเนินงานภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งร่วมกับบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ภาคเหนือ โดยดำเนินการประเมินผลการดำเนินงานทั้ง 6 ตำบลด้วยวิธีการประเมินในรูปแบบ CIPP Model ประกอบไปด้วย 1) ตำบลนาโบสถ์ อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก 2) ตำบลบ้านน้ำพุ อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย 3) ตำบลเสริมขวา อำเภอสว่างงาม จังหวัดลำปาง 4) ตำบลถ้ำทอง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน 5) ตำบลสันทราย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และ 6) ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ และดำเนินการศึกษาถึงรูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นการวิจัยโดยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

การศึกษาด้วยวิธีการประเมินในรูปแบบ CIPP Model ทางผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา โดยวิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive Random Sampling) โดยพิจารณาจากกลุ่มประชากรที่มีบทบาทในการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เป็นเกณฑ์ในการคัดเลือก โดยแบ่งออกเป็น

1. กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มประชากรในพื้นที่ตำบล ทั้ง 6 ตำบล ประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชนผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น และผู้นำที่ไม่เป็นทางการที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน เช่น ผู้อาวุโสที่เป็นที่ยอมรับนับถือในชุมชน ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน คณะทำงานชุมชนที่ไม่มีตำแหน่งเป็นทางการ รวมทั้งสมาชิกในชุมชนที่มีบทบาทในการดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่ตำบล โดยกำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่าง ตำบลละ 20 คน รวม 120 คน

2. กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มประชากรผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ประกอบไปด้วย

2.1 เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการสนามที่รับผิดชอบการปฏิบัติงานในระดับภาคจำนวน 2 คน

2.2 ที่ปรึกษาผู้อำนวยการโครงการฯจำนวน 1 คน

2.3 เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการโครงการฯภาคสนาม ประจำภาคเหนือที่รับผิดชอบการดำเนินงานพื้นที่ จำนวน 6 คน

รวมกลุ่มประชากรที่เป็นตัวแทนจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) จำนวน 9 คน

การศึกษารูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชนเป็นการวิจัยโดยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยแบ่งออกเป็น กลุ่มกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญที่เป็นตัวแทนจากที่เป็นจากกลุ่มประชากรในพื้นที่ตำบล ทั้ง 6 ตำบลละ 3 คน รวม 18 คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มประชากรผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) จำนวน 6 คน รวมกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ทั้งสิ้น 24 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การรวบรวมข้อมูลในการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการศึกษา โดยแบ่งประเภทเครื่องมือออกเป็น 2 ชนิด กล่าวคือ การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยวิธีการประเมินผลแบบชิปโมเดล (CIPP Model) โดยให้เครื่องมือแบบสอบถาม และการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยหัวข้อคำถาม (Interview Guide) กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) โดยมีรายละเอียดดังนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยวิธีการประเมินผลแบบชิปโมเดล (CIPP Model) โดยให้เครื่องมือแบบสอบถามการประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง โดยเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ โดยแบ่งประเด็นคำถามออกเป็น 3 ส่วน กล่าวคือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ตอนที่ 2 ส่วนของการแสดงความคิดเห็นในเรื่องของผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง โดยแบ่งเป็นประเด็นคำถามในด้านต่างๆตามรูปแบบการประเมินแบบชิป(CIPP Model) แบ่งออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านที่ 1 ด้านสภาพแวดล้อม (Context)

ด้านที่ 2 ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)

ด้านที่ 3 ด้านกระบวนการ (Process)

ด้านที่ 4 ด้านผลผลิต (Product)

ตอนที่ 3 เป็นส่วนของคำถามที่ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นในด้านที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการ ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้แบบโครงสร้างในการสังเกตการณ์ แบบหัวข้อคำถาม (Interview Guide) กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants)

แบบหัวข้อคำถาม (Interview Guide) กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) โดยผู้ศึกษาดำเนินการกำหนดหัวข้อของข้อมูลที่มีลักษณะยืดหยุ่น โดยผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมีอิสระในการให้ข้อมูล ซึ่งเป็นคำถามที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม เน้นการใช้คำถามเปิดเพื่อให้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มีความครอบคลุมหัวข้อในการศึกษาครั้งนี้

รวมทั้งการใช้เครื่องมือช่วยในการบันทึกข้อมูลภาคสนาม เช่น การถ่ายภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหวและการบันทึกเสียง

ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการ ขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary research) โดยศึกษารวบรวมแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเอกสาร รายงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นข้อมูลในระดับทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ

ส่วนที่หนึ่ง เป็นการศึกษาจากข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิด นโยบาย รายงานสรุปการทำงานขององค์กร คือ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

ส่วนที่สอง เป็นการศึกษาในระดับของชุมชน อาทิ ประวัติความเป็นมาของชุมชน พัฒนาการดำเนินงานพัฒนา แก้ไขปัญหาที่นำไปสู่ภาวะชุมชน รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับตำบล ทั้งในมิติของเชิงปริมาณ คุณภาพ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ได้มีการจัดทำ และข้อมูลอื่นๆ จากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และข้อมูลของหน่วยงานรัฐและเอกชนที่สามารถนำมาสนับสนุนการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยวิธีการประเมินผลแบบชิปโมเดล (CIPP Model) โดยใช้เครื่องมือแบบสอบถามการประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มประชากรในพื้นที่ตำบล ทั้ง 6 ตำบล และกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มประชากรผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับโครงการและนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ และวิเคราะห์ถึงผลการดำเนินงานโครงการ

3. การศึกษาข้อมูลจากภาคสนามเป็นกระบวนการในการจัดเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ที่ใกล้เคียงกับสภาพความเป็นจริงและมีความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Reliability) ประกอบด้วยวิธีการ ดังนี้

การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้แบบหัวข้อคำถาม (Interview Guide) ดำเนินการควบคู่กับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กล่าวคือ บุคคลที่เป็นตัวแทนจากผู้นำชุมชน และบุคคลที่เป็นตัวแทนองค์กรที่ดำเนินการศึกษา

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์และคัดเลือกบุคคลที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญจากการเข้าร่วมกิจกรรมในพื้นที่ชุมชน การสังเกตและการวิเคราะห์ถึงบทบาทของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการฯ รวมทั้งการสอบถามและคำแนะนำจากผู้นำชุมชนและบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ดำเนินการศึกษา

ดำเนินการศึกษาในเรื่อง แนวคิด วิสัยทัศน์ การดำเนินงานขององค์กรในด้านความรับผิดชอบต่อสังคม เป้าหมาย กระบวนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ผลการดำเนินงาน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น รวมทั้งข้อเสนอถึงแนวทางในอนาคตสำหรับการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้น (Preliminary) ก่อนการสิ้นสุดการรวบรวมข้อมูล เพื่อตรวจสอบความครบถ้วน ความรอบด้านของข้อมูลที่สำคัญ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล การประเมินผลแบบชิปโมเดล (CIPP Model) ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ด้วยสถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) โดยการหาค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) รวมทั้งการเปรียบเทียบ

ลักษณะการกระจายของข้อมูล ค่าความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ตัวแปร (Nominal Scale) โดยการใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์

ส่วนที่ 2 เป็นการเก็บรวบรวมความคิดเห็นในเรื่องผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งมีการเก็บข้อมูล มาตรฐานประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ โดยกำหนดระดับ ดังนี้

ระดับ 5	หมายถึงเหมาะสม	อยู่ในระดับ	มากที่สุด
ระดับ 4	หมายถึงเหมาะสม	อยู่ในระดับ	มาก
ระดับ 3	หมายถึงเหมาะสม	อยู่ในระดับ	ปานกลาง
ระดับ 2	หมายถึงเหมาะสม	อยู่ในระดับ	น้อย
ระดับ 1	หมายถึงเหมาะสม	อยู่ในระดับ	น้อยที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพ ได้นำเอกสารที่รวบรวมจากเอกสาร และข้อมูลจากการรวบรวมในภาคสนาม มาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยการจัดหมวดหมู่ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อเชื่อมโยงกับแนวความคิด และการศึกษาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง นำเอาข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบมาจัดเป็นระบบและหาความหมาย ดำเนินการเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล (Successive Approximation) เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจต่อประเด็นในการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการไปพร้อมกับการตรวจสอบข้อมูล (Data Triangulation) ที่ได้มาว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้อง ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ตรวจสอบแล้วมาทำการวิเคราะห์เป็นระยะๆ เมื่อข้อมูลที่ได้ยังไม่เพียงพอก็ดำเนินการในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม รวมถึงการแยกแยะเงื่อนไขและปัจจัยเพื่ออธิบายสาเหตุที่เกิดขึ้น เพื่อให้ทราบถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์ได้ชัดเจน แล้วนำมาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ โดยใช้บริบท เงื่อนไข และปัจจัยทั้งภายใน และภายนอก ที่ส่งผลทำให้เกิดปรากฏการณ์นั้นๆ และเปลี่ยนข้อมูลให้เป็นแนวคิด เชื่อมโยงให้ความหมาย และสร้างข้อค้นพบที่เกี่ยวข้องกับประเด็นในการศึกษา

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาแบบผสม (Mixed Method) โดยการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ในรูปแบบการวิจัยประเมินผล (Evaluation Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยดำเนินการศึกษาในพื้นที่โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ภาคเหนือ จำนวน 6 ตำบล และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานโครงการฯ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อ ประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือตามแบบจำลองซีพี (CIPP Model) และศึกษาถึงข้อเสนอถึงรูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน

ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม นำสู่กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ด้วยสถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นตารางประกอบคำบรรยายและการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน)ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ

ส่วนที่ 2 ข้อเสนอถึงรูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน

ส่วนที่ 1 ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ

ความเป็นมาโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

การดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในมิติด้านสังคม ที่มีผลต่อการพัฒนาสังคมและชุมชน ของบริษัทปตท.จำกัด (มหาชน) ผ่านโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งเป็นโครงการที่พัฒนาต่อเนื่อง มาจากการดำเนินงานโครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง ที่ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2550 จนถึงปี พ.ศ.2554 โดยทาง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้กำหนดเป้าหมาย เพื่อสานต่อการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคม อันนำไปสู่การสรรค์สร้างชุมชนพอเพียงอย่างยั่งยืน ด้วยการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มาเป็นหลัก ในการดำเนินโครงการรักษำป่า เพื่อพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเอง โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และหน่วยงานภาคีทุกภาคส่วนเป็นพลังในการขับเคลื่อนโครงการรักษำป่าฯ ดำเนินงานในพื้นที่ 87 ตำบลทั่วประเทศ

การดำเนินโครงการรักษำป่าฯดำเนินการเสร็จสิ้นในปี พ.ศ.2554 แต่ทั้งนี้ทาง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้ดำเนินงานในพื้นที่เป้าหมายเดิมต่อ โดยในปี พ.ศ.2555 โดยดำเนินการส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนและงานวิจัยโดยชุมชนเพื่อก่อให้เกิดเกิดศูนย์เรียนรู้ตำบลวิถีพอเพียงที่สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านการขับเคลื่อนบนฐานข้อมูลของชุมชน ยกกระดานการดำเนินกิจกรรม ต่อยอดองค์ความรู้จากการดำเนินการโครงการในปี พ.ศ.2554 และแก้ไขปัญหาตนเองโดยใช้ข้อมูลเป็นฐานในการทำงาน นำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติไปสู่การแก้ไขปัญหาด้วยวิธีวิจัย โดยดำเนินการในพื้นที่เป้าหมายเดิม โดยแบ่งออกเป็นกำเนินงานศูนย์เรียนรู้ จำนวน 24 ตำบล และดำเนินงานวิจัยโดยชุมชนทั้ง 87 ตำบล

ต่อมาในปี พ.ศ.2556 บริษัทปตท.จำกัด (มหาชน) ได้กำหนดให้มีโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง โดยดำเนินการในพื้นที่เป้าหมายเดิมจากโครงการรักษำป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง ซึ่งกำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง มีเป้าหมายเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ในการเป็นแหล่งถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ในชุมชนและภายนอก เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มตำบลทั้ง 87 ตำบล อันนำไปสู่การพัฒนารูปแบบกำเนินงานส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบกำขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท (PTT Model)

โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ได้กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งไว้ว่า "ชุมชนเข้มแข็ง" เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่าง มีภูมิคุ้มกัน เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ทางอาชีพ อาหาร พลังงาน วิถีวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ของชุมชน สังคม โลก

ทั้งนี้ ในการดำเนินกำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ทางบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายหลักในการดำเนินกำเนินงาน คือ พื้นที่ตำบลศูนย์เรียนรู้ จำนวน 24 ตำบล จาก 87 ตำบลเดิม และเป็นพื้นที่ที่มีกระบวนการในการเตรียมความพร้อมมาในช่วงกำเนินงานปี พ.ศ. 2555 โดยแบ่งพื้นที่การทำงานเป็น 4 ภาค ภาคละ 6 ตำบล ทั้งนี้ในการดำเนินกำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ภาคเหนือ ประกอบไปด้วย 1) ตำบลนาโบสถ์ อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก 2) ตำบลบ้านน้ำพุ อำเภอกีร์มาศ จังหวัดสุโขทัย 3) ตำบลเสริมขวา อำเภเสริมงาม จังหวัดลำปาง

- 4) ตำบลถ้ำทอง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน 5) ตำบลสันทราย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และ
6) ตำบลแม่ทาอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

การดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนเชิง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) สนับสนุนเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนในการปฏิบัติงาน ตำบลละ 1 คน เจ้าหน้าที่ประจำภาคเหนือซึ่งเป็นพนักงานกิจการเพื่อสังคมของบริษัทฯ จำนวน 2 คน โดยทำหน้าที่ในการสนับสนุนการทำงาน เสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน ตลอดจนการติดตามและวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน

ด้านงบประมาณ โครงการฯสนับสนุนงบประมาณที่ผ่านการพิจารณาถึงความเหมาะสม ความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการฯ โดยตำบลมีกระบวนการในการพัฒนาแผนงานที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการในแต่ละตำบล โดยการดำเนินงานในช่วง ปี 2556-2557 ที่ผ่านมา ทางโครงการฯสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานกิจกรรมในแต่ละตำบล 1 ครั้ง

กระบวนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน กล่าวคือ กระบวนการในการเตรียมความพร้อมและจัดทำแผนพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง กระบวนการดำเนินงานตามแผนพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง และกระบวนการติดตาม สรุปผลการดำเนินงาน

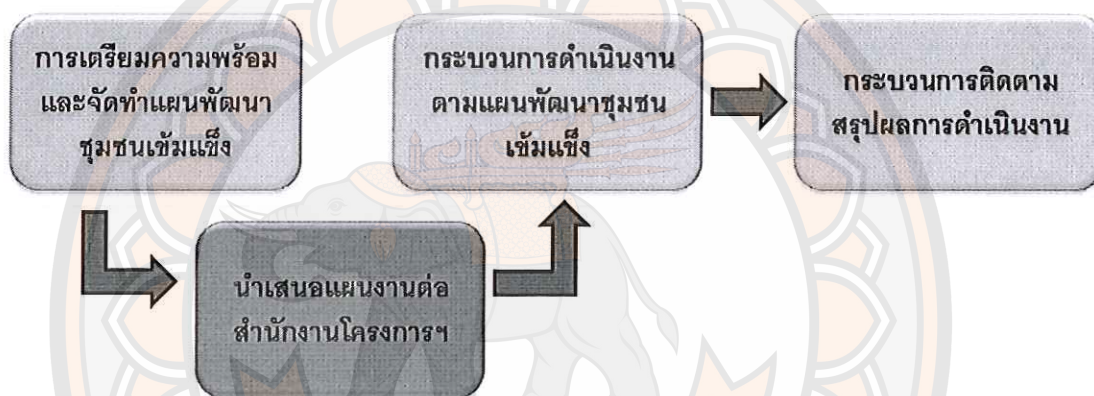
การดำเนินงานโครงการฯ เน้นกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมโดย ชุมชน โดยเริ่มต้นตั้งแต่กระบวนการเตรียมความพร้อม สร้างความเข้าใจ ถึงวัตถุประสงค์ หลักการ แนวคิดของของ คณะทำงานที่มาจากโครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง ดำเนินการทบทวนการทำงาน รูปธรรมความสำเร็จและบทเรียนในการทำงานที่ผ่านมา นำไปสู่การกำหนดแนวทางแผนตำบลที่สอดคล้องกับความต้องการและการแก้ไขปัญหาของชุมชน ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการฯ โดยมีขั้นตอนในการพัฒนาแผนตำบลโดยคณะทำงานตำบล และนำไปสู่การเสนอรับการสนับสนุนจากโครงการฯ

หลังจากได้รับการพิจารณา อนุมัติกิจกรรมตามแผนพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เข้าสู่กระบวนการดำเนินงานตามแผนพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง โดยโครงการฯดำเนินการสนับสนุนเจ้าหน้าที่ งบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์ โดยมีลักษณะการดำเนินงาน แบ่งเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ

ส่วนที่ 1 การดำเนินกิจกรรมตามแผนงานพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของตำบล ซึ่งในแต่ละพื้นที่ตำบลจะมีความแตกต่างกันไปตามสภาพบริบท การวิเคราะห์ และการกำหนดกิจกรรมของพื้นที่

ส่วนที่ 2 เป็นกิจกรรมในส่วนที่เป็นงานพัฒนาระบบฐานข้อมูลโครงการฯ ซึ่งเป็นกิจกรรมในการสำรวจข้อมูลสมาชิกในชุมชนเพื่อพัฒนาเป็นฐานข้อมูลในการติดตามความเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานโครงการฯ

ส่วนที่ 3 เป็นกระบวนการติดตาม สรุปผลการดำเนินงาน แบ่งออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ส่วนที่เป็นการติดตาม สรุป ผลการดำเนินงานในระดับพื้นที่ เป็นกิจกรรมที่คณะทำงานตำบลเป็นผู้กำหนดให้มีวาระในการสรุปผลการทำงาน วางแนวทาง แผนงานในการดำเนินงานกิจกรรมในแต่ละช่วง กับส่วนที่เป็นการสรุปผลการดำเนินงานและการสรุปบทเรียนของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนประจำตำบลกับพนักงานกิจการเพื่อสังคมประจำภาคเหนือ

ภาพ 9 แสดงกระบวนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของ บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน)

ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

การศึกษาประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือตามแบบจำลองซีป (CIPP Model)

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา ประกอบไปด้วย กลุ่มประชากรที่ตัวแทนจากพื้นที่ตำบล ทั้ง 6 ตำบล จำนวน 120 คน และประชากรที่เป็นตัวแทนจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) จำนวน 9 คน รวมประชากรกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาทั้งสิ้น 129 คน โดยจำแนกข้อมูลเป็นตารางประกอบคำบรรยาย ออกเป็น 10 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างที่ตัวแทนจากพื้นที่ 6 ตำบลและประชากรที่เป็นตัวแทนจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน)

ตาราง 2 แสดงข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน) (n=129)	ร้อยละ
ชาย	82	63.6
หญิง	47	36.4
อายุ		
ต่ำกว่า 20 ปี	-	0
21 - 30 ปี	6	4.6
31 - 40 ปี	20	15.5
41 - 50 ปี	41	31.8
51 - 60 ปี	48	37.2
60 ปี ขึ้นไป	14	10.9
ระดับการศึกษา		
ต่ำกว่าประถมศึกษา	2	1.6
ประถมศึกษา	26	20.2
มัธยมศึกษาตอนต้น	29	22.5
มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช.	42	32.5
ปวส. / อนุปริญญา	4	3.1
ปริญญาตรี	23	17.8
ปริญญาโท	3	2.3
ปริญญาเอก	-	0

ตาราง 2 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน) (n=129)	ร้อยละ
อาชีพ เกษตรกร / ประมง / ปศุสัตว์	53	41.1
รับจ้างทั่วไป	6	4.7
ข้าราชการ / พนักงานรัฐวิสาหกิจ	7	5.4
ลูกจ้าง/พนักงานหน่วยเอกชน	3	2.3
ผู้ประกอบการ / เจ้าของธุรกิจ	-	0
นักการเมือง / นักการเมืองท้องถิ่น	17	13.2
ผู้นำท้องที่ กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วย แม่บ้าน	27	20.9
ข้าราชการ / พนักงาน เกษียณอายุ	3	2.3
อาชีพอิสระ	4	3.1
นักเรียน / นักศึกษา	9	7.0
อื่นๆ	-	0
สถานภาพกลุ่มตัวอย่างในการเข้าร่วมการดำเนินงานโครงการ พัฒนาชุมชนเข้มแข็ง		
ประธาน / หัวหน้า	6	4.6
คณะกรรมการ	86	66.6
สมาชิก	28	21.7
เจ้าหน้าที่ภาคสนาม	6	4.7
ที่ปรึกษา	1	0.8
พนักงานกิจการเพื่อสังคมบริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน)	2	1.6
อื่นๆ	-	0

ตาราง 2 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน) (n=129)	ร้อยละ
ระยะเวลาที่กลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมกิจกรรมโครงการที่เกี่ยวข้อง กับการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมของ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ก่อนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชน เข้มแข็ง		
น้อยกว่า 1 ปี	2	1.6
1-3 ปี	38	29.5
3-5 ปี	62	48.0
มากกว่า 5 ปี	27	20.9
ระยะเวลาที่กลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมการดำเนินงานโครงการ พัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่		
ไม่ได้เข้าร่วม	-	0
น้อยกว่า 1 ปี	5	3.9
2 ปี	100	77.5
3 ปี	24	18.6

จากตารางข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา จำแนกตามเพศ พบว่าเพศชายมากกว่าเพศหญิง โดยเพศชาย มีจำนวน 82 คน คิดเป็นร้อยละ 63.60 ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่เป็นเพศหญิงมีจำนวน 47 คน หรือร้อยละ 36.40 จากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 129 คน

จำแนกตามอายุพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีช่วงอายุ ระหว่าง 51-60 ปี จำนวน 48 คน คิดเป็นร้อยละ 37.20 รองลงมาคือ ช่วงอายุ 41-50 ปี จำนวน 41 คน คิดเป็นร้อยละ 31.80 โดยช่วงอายุของจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่น้อยที่สุด คือ ช่วงอายุระหว่าง 21-30 ปี จำนวน 6 คน หรือร้อยละ 4.60 จากข้อมูล พบว่า อายุของกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาคั้งนี้ ส่วนใหญ่มีช่วงอายุ 41 ปีขึ้นไป โดยคิดเป็นร้อยละ 79.9

ระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) จำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 32.50 รองลงมา คือ มัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 29 คน คิดเป็นร้อยละ 22.50 โดยระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างที่น้อยที่สุด คือ ต่ำกว่าประถมศึกษา จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 1.60

พิจารณาจำแนกกลุ่มตัวอย่างตามอาชีพ พบว่า อาชีพส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่าง คือ เกษตรกร มีจำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 41.10 รองลงมา คือ ผู้นำท้องที่ กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 20.90 โดยอาชีพที่มีจำนวนกลุ่มตัวอย่างน้อยที่สุด คือ ลูกจ้าง/พนักงานหน่วยงานเอกชน จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 2.30

ส่วนของการจำแนกตามสถานภาพในการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ดำเนินการศึกษาส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็น คณะกรรมการโครงการ มีจำนวน 86 คน โดยคิดเป็นร้อยละ 66.60 รองลงมา คือ สมาชิกชุมชน มีจำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 21.70 ในขณะที่สถานภาพกลุ่มตัวอย่างที่น้อยที่สุด คือ ที่ปรึกษาโครงการฯ จำนวน 1 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 0.80

ส่วนการดำเนินงานร่วมกับกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ก่อนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพบว่า โดยส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างมีการดำเนินงานรวมมาก่อนโครงการฯ อยู่ในช่วงระยะเวลา 3-5 ปี คิดเป็นร้อยละ 48.00 รองลงมา คือ กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ก่อนการดำเนินงานโครงการฯ ช่วง 1-3 ปี จำนวน 38 คน คิดเป็นร้อยละ 29.50 โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่น้อยที่สุดที่มีการดำเนินงานรวมมาก่อนของโครงการฯ อยู่ในช่วงน้อยกว่า 1 ปี จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 1.60 และจากการวิจัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีการดำเนินการร่วมกับกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ก่อนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

เรื่องของระยะเวลาในการเข้าร่วมโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระยะเวลาเข้าร่วมโครงการฯ ในช่วงระยะเวลา 2 ปี (ระหว่างปี 2556-2557) จำนวนมากที่สุด คิดเป็นมีจำนวน 100 คน คิดเป็นร้อยละ 77.50 รองลงมา คือ กลุ่มตัวอย่างมีระยะเวลาเข้าร่วมโครงการฯ ในช่วงระยะเวลา 3 ปี (ระหว่างปี 2556-2558) จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 18.60 โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่น้อยที่สุดที่มีระยะเวลาเข้าร่วมโครงการฯ น้อยกว่า 1 ปี จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 3.90 โดยกลุ่มตัวอย่างทั้ง 129 คน ได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

ตอนที่ 2 การประเมินสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง
เปรียบเทียบกับตัวชี้วัดภาวะชุมชนเข้มแข็ง

ผู้วิจัยได้พัฒนาตัวชี้วัดภาวะชุมชนเข้มแข็งจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่า
ตัวชี้วัดภาวะชุมชนเข้มแข็ง ประกอบไปด้วย

1. ความเข้มแข็งของกลไกคณะทำงาน ผู้นำชุมชน
2. การมีกลุ่มองค์กรในการขับเคลื่อนงานพัฒนา
3. รูปธรรมความสำเร็จ
4. การมีเป้าหมาย วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ร่วมของชุมชนในการพัฒนา
5. การมีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชน
6. การบริหารจัดการองค์กร
7. ความร่วมมือกับหน่วยงาน กลุ่มองค์กรประชาชน ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

จากตัวชี้วัดภาวะชุมชนเข้มแข็งในข้างต้น นำมาสู่การกำหนดหัวข้อในแบบสอบถาม
เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลความคิดเห็นในส่วนของสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานและความเปลี่ยนแปลง
หลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ดังข้อมูลในตาราง

ตาราง 3 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงาน
โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับตัวชี้วัดภาวะชุมชนเข้มแข็ง

สภาพชุมชนก่อนการ ดำเนินงานโครงการพัฒนา ชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับ ตัวชี้วัดภาวะชุมชน เข้มแข็ง	ระดับความคิดเห็น (n=129)					ค่า เฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	น้อย ที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มาก ที่สุด			
ความเข้มแข็ง ศักยภาพ	-	3	63	58	5	3.5	.614	4
ความพร้อม ของคณะทำงาน		(2.3)	(48.8)	(45.0)	(3.9)			
การดำเนินงานมีกลุ่ม/องค์กร	-	6	47	63	13	3.64	.727	4
ในชุมชนเข้าร่วมในการดำเนิน กิจกรรม		(4.7)	(36.4)	(48.8)	(10.1)			
การดำเนินงานที่ผ่านมาของ	-	9	57	55	8	3.48	.719	3
ชุมชนมีรูปธรรมความสำเร็จใน การพัฒนาและแก้ไขปัญหา		(7.0)	(44.2)	(42.6)	(6.2)			

ตาราง 3 (ต่อ)

สภาพชุมชนก่อนการ ดำเนินงานโครงการพัฒนา ชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับ ตัวชี้วัดภาวะชุมชน เข้มแข็ง	ระดับความคิดเห็น (n=129)					ค่า เฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	น้อย ที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มาก ที่สุด			
ชุมชนมีการกำหนดเป้าหมาย วิสัยทัศน์ อุดมการณ์ร่วมของ ชุมชนในการพัฒนาพื้นที่	-	18 (14.0)	55 (42.6)	46 (35.6)	10 (7.8)	3.37	.820	3
ชุมชนมีแผนชุมชนในการแก้ไข ปัญหาและพัฒนาชุมชน	-	6 (4.7)	51 (39.4)	54 (41.9)	18 (14.0)	3.65	.777	4
ชุมชนมีการบริหารจัดการองค์กร ที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล แบ่ง หน้าที่ กระจายความรับผิดชอบ ในการดำเนินงาน	-	5 (3.9)	49 (38.0)	57 (44.1)	18 (14.0)	3.68	.760	4
ชุมชนมีความร่วมมือกับ หน่วยงานทั้งภายในและ ภายนอกชุมชน	-	4 (3.1)	56 (43.4)	58 (45.0)	11 (8.5)	3.59	.692	4

จากตาราง สภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับตัวชี้วัดภาวะชุมชนเข้มแข็ง พบว่า ในภาพรวมสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.56$, S.D. = 0.11) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ชุมชนมีการบริหารจัดการองค์กรที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล แบ่งหน้าที่ กระจายความรับผิดชอบในการดำเนินงาน ($\bar{X} = 3.68$, S.D. = 0.76)

รองลงมา คือ ชุมชนมีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน ($\bar{X} = 3.65$, S.D. = 0.77) การดำเนินงานมีกลุ่ม/องค์กรในชุมชนเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรม ($\bar{X} = 3.64$, S.D. = 0.72) ชุมชนมีความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน ($\bar{X} = 3.59$, S.D. = 0.69) ความเข้มแข็ง ศักยภาพ ความพร้อม ของคณะทำงาน ($\bar{X} = 3.50$, S.D. = 0.61) และการดำเนินงานที่ผ่านมาของชุมชนมีรูปธรรมความสำเร็จในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา ($\bar{X} = 3.48$, S.D. = 0.71) ตามลำดับ โดยในข้อที่ว่าชุมชนมีการกำหนดเป้าหมาย วิสัยทัศน์ อุดมการณ์ร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{X} = 3.37$, S.D. = 0.82)

ตอนที่ 3 การประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านสภาวะแวดล้อม

การประเมินผลในด้านสภาวะแวดล้อม พิจารณาจากหลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมาย ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยพิจารณาถึงความเหมาะสม ความสอดคล้องกับสภาพชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงานและวิธีการที่สามารถปฏิบัติได้จริง

โดยพิจารณาจาก เป้าหมายการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง กล่าวคือ 1) เกิดการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ในการเป็นแหล่งถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ในชุมชนและภายนอก เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง 2) การเสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มตำบลทั้ง 87 ตำบล และ 3) การพัฒนารูปแบบการดำเนินงานส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท (PTT Model) จากการสำรวจความคิดเห็นกลุ่มตัวแทนในการศึกษา พบว่า

ตาราง 4 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านสภาวะแวดล้อม

ด้านสภาวะแวดล้อม	ระดับความคิดเห็น (n=129)					ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด			
หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกัน	-	2	65	48	14	3.57	.705	4
		(1.6)	(50.4)	(37.2)	(10.8)			
หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพชุมชน	-	4	43	61	21	3.77	.755	4
		(3.1)	(33.3)	(47.3)	(16.3)			

ตาราง 4 (ต่อ)

ด้านสภาวะแวดล้อม	ระดับความคิดเห็น (n=129)					ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด			
หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีความแตกต่างจากการดำเนินงานของหน่วยงานอื่นๆ	2 (1.6)	3 (2.3)	53 (41.1)	57 (44.2)	14 (10.8)	3.60	.775	4
เป้าหมาย วิธีการดำเนินงานและระยะเวลาในการดำเนินการมีความเหมาะสมและปฏิบัติได้จริง	-	17 (13.2)	36 (27.9)	69 (53.5)	7 (5.4)	3.51	.792	4

จากตารางแสดงผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านสภาวะแวดล้อม พบว่า ผลการประเมินในด้านสภาวะแวดล้อม ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.61$, S.D. = 0.11) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าการ หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพชุมชน ($\bar{X} = 3.77$, S.D. = 0.75) รองลงมา คือ หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีความแตกต่างจากการดำเนินงานของหน่วยงานอื่นๆ ($\bar{X} = 3.60$, S.D. = 0.77) หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกัน ($\bar{X} = 3.57$, S.D. = 0.70) โดยที่ข้อเป้าหมาย วิธีการดำเนินงานและระยะเวลาในการดำเนินการมีความเหมาะสมและปฏิบัติได้จริง ค่าเฉลี่ยต่ำสุดแต่อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.51$, S.D. = 0.79)

ตอนที่ 4 การประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านปัจจัยนำเข้า

การประเมินผลในด้านปัจจัยนำเข้า พิจารณาจากทรัพยากรที่ได้รับการสนับสนุนจาก บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในการดำเนินกิจกรรมโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ตามขั้นตอนวิธีการเพื่อนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์การทำงาน ประกอบไปด้วย งบประมาณ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน วัสดุอุปกรณ์ จากการสำรวจความคิดเห็นกลุ่มตัวแทนในการศึกษา พบว่า

ตาราง 5 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของผลการดำเนินงาน
โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านปัจจัยนำเข้า

ด้านปัจจัยเบื้องต้น	ระดับความคิดเห็น (n=129)					ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด			
ชุมชนได้รับการสนับสนุน งบประมาณจากโครงการพัฒนา ชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) อย่างเพียงพอ	1 (0.8)	28 (21.7)	45 (34.9)	42 (32.5)	13 (10.1)	3.29	.947	3
ชุมชนได้รับการสนับสนุนหรือ ประสานแผนงานด้าน งบประมาณจากชุมชนหรือ หน่วยงานภายนอกในการ ดำเนินงานโครงการฯ	1 (0.8)	24 (18.6)	62 (48.0)	37 (28.7)	5 (3.9)	3.16	.798	3
โครงการมีวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือในการสนับสนุนการ ดำเนินงานโครงการฯอย่าง เพียงพอ	2 (1.6)	22 (17.1)	62 (48.0)	36 (27.9)	7 (5.4)	3.19	.836	3
การดำเนินงานโครงการฯมี เจ้าหน้าที่/บุคคลากรร่วม ดำเนินการที่เหมาะสมและ เพียงพอ	-	5 (3.9)	61 (47.3)	52 (40.3)	11 (8.5)	3.53	.708	4
เจ้าหน้าที่และบุคคลากรในการ ดำเนินงานโครงการฯมีความรู้ ความเข้าใจและความสามารถ ในการปฏิบัติงานเป็นอย่างดี	-	3 (2.3)	26 (20.2)	69 (53.5)	31 (24.0)	3.99	.734	4
การดำเนินงานโครงการฯมี คณะทำงานที่มีความ หลากหลาย (ช่วงวัย/สถานภาพ ทางสังคม/กลุ่มอาชีพ)	-	-	35 (27.1)	67 (52.0)	27 (20.9)	3.94	.693	4

จากตารางแสดงผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านปัจจัยเบื้องต้นพบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.51$, S.D. = 0.37) โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ เจ้าหน้าที่และบุคลากรในการดำเนินงานโครงการมีความรู้ ความเข้าใจและความสามารถในการปฏิบัติงานเป็นอย่างดี ($\bar{X} = 3.99$, S.D. = 0.73) รองลงมา คือ การดำเนินงานโครงการ มีคณะทำงานที่มีความหลากหลาย (ช่วงวัย/สถานภาพทางสังคม/กลุ่มอาชีพ) ($\bar{X} = 3.94$, S.D. = 0.69) การดำเนินงานโครงการมีเจ้าหน้าที่/บุคลากรร่วมดำเนินการ ที่เหมาะสมและเพียงพอ ($\bar{X} = 3.53$, S.D. = 0.70) ชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) อย่างเพียงพอ ($\bar{X} = 3.29$, S.D. = 0.94) และโครงการมีวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือในการสนับสนุนการดำเนินงานโครงการ อย่างเพียงพอ ($\bar{X} = 3.29$, S.D. = 0.94) ตามลำดับ โดยข้อที่พบว่ามีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ชุมชนได้รับการสนับสนุนหรือประสานแผนงานด้านงบประมาณจากชุมชนหรือหน่วยงานภายนอกในการดำเนินงานโครงการ ($\bar{X} = 3.16$, S.D. = 0.79)

ตอนที่ 5 การประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านกระบวนการ
การประเมินผลในด้านกระบวนการ พิจารณาจากวิธีการ ขั้นตอนในการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเพื่อนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ แบ่งออกเป็น กระบวนการในการศึกษาสภาพปัญหาของชุมชน การกำหนดแผนงานกิจกรรมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ขั้นตอนการดำเนินงานกิจกรรมตามแผนงาน การสรุปผลการดำเนินงานและการติดตามประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง จากการสำรวจความคิดเห็นกลุ่มตัวแทนในการศึกษา พบว่า

ตาราง 6 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของผลการดำเนินงาน
โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านกระบวนการ

ด้านกระบวนการ	ระดับความคิดเห็น (n=129)					ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด			
การดำเนินงานโครงการที่มี การศึกษาสภาพปัญหา ความ ต้องการในการพัฒนาของชุมชน	1 (0.8)	5 (3.9)	37 (38.7)	67 (51.9)	19 (14.7)	3.76	.778	4
การดำเนินงานโครงการที่มีการ กำหนดแผนงาน กิจกรรมตาม สภาพปัญหาและความต้องการ ในการพัฒนาของชุมชน	-	4 (3.1)	31 (24.0)	74 (57.4)	20 (15.5)	3.85	.708	4
การดำเนินงานโครงการที่มีการ วางแผนที่มาจากกระบวนการมี ส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน	1 (0.8)	3 (2.3)	34 (26.4)	63 (48.8)	28 (21.7)	3.88	.797	4
การดำเนินกิจกรรมเป็นไปตาม ขั้นตอน กระบวนการที่กำหนดไว้	-	5 (3.9)	42 (32.5)	64 (49.6)	18 (14.0)	3.74	.745	4
การดำเนินงานโครงการที่มี กระบวนการในการติดตาม สรุปผลการดำเนินงานเป็นระยะ และมีความต่อเนื่อง	-	7 (5.4)	43 (33.3)	58 (45.0)	21 (16.3)	3.72	.800	4
การดำเนินงานโครงการที่มีการ ประเมินผลการดำเนินงาน โครงการ	-	4 (3.1)	49 (37.9)	58 (45.0)	18 (14.0)	3.70	.746	4
การดำเนินงานโครงการที่มีการ สรุปบทเรียน ปัญหา อุปสรรค และนำผลการวิเคราะห์มา พัฒนาการทำงานอย่างต่อเนื่อง	-	5 (3.9)	45 (34.9)	47 (36.4)	32 (24.8)	3.82	.852	4

จากตารางแสดงผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านกระบวนการ พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.78$, S.D. = 0.06) โดยเฉพาะจากการประเมินในแต่ละด้าน พบว่า ผลการประเมินในด้านกระบวนการมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดมากกว่า ด้านผลผลิต ด้านสภาวะแวดล้อม และด้านปัจจัยเบื้องต้น ตามลำดับ

โดยหากพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การวางแผนในการดำเนินงานโครงการฯ มาจากกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ($\bar{X} = 3.88$, S.D. = 0.79) รองลงมา คือ การดำเนินงานโครงการฯ มีการกำหนดแผนงาน กิจกรรมตามสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาของชุมชน ($\bar{X} = 3.84$, S.D. = 0.77) การดำเนินงานโครงการฯ มีการสรุปทบทเรียน ปัญหา อุปสรรคและนำผลการวิเคราะห์มาพัฒนาการทำงานอย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = 3.82$, S.D. = 0.85) การดำเนินงานโครงการฯ มีการศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการในการพัฒนาของชุมชน ($\bar{X} = 3.76$, S.D. = 0.77) การดำเนินกิจกรรมเป็นไปตามขั้นตอน กระบวนการที่กำหนดไว้ ($\bar{X} = 3.74$, S.D. = 0.74) และการดำเนินงานโครงการฯ มีกระบวนการในการติดตามสรุปผลการดำเนินงานเป็นระยะ และมีความต่อเนื่อง ($\bar{X} = 3.72$, S.D. = 0.80) ตามลำดับ โดยข้อที่พบว่ามีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีการประเมินผลการดำเนินงานโครงการฯ ($\bar{X} = 3.70$, S.D. = 0.74)

ตอนที่ 6 การประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านผลผลิต

การประเมินผลในด้านกระบวนการ พิจารณาจากผลที่เกิดจากกระบวนการโดยการนำเอาปัจจัยนำเข้ามาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามวัตถุประสงค์โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง คือ 1) เกิดการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ในการเป็นแหล่งถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ในชุมชนและภายนอก เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง 2) การเสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มตำบลทั้ง 87 ตำบล และ 3) การพัฒนารูปแบบการดำเนินงานส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท (PTT Model) จากการสำรวจความคิดเห็นกลุ่มตัวแทนในการศึกษา พบว่า

ตาราง 7 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของผลการดำเนินงาน
โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านผลผลิต

ด้านผลผลิต	ระดับความคิดเห็น (n=129)					ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด			
การดำเนินงานโครงการฯ	1	8	39	62	19	3.70	.825	4
ก่อให้เกิดศูนย์เรียนรู้ที่เป็นแหล่งถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ในชุมชนและภายนอกได้เป็นอย่างดี	(0.8)	(6.2)	(30.2)	(48.1)	(14.7)			
การดำเนินงานโครงการฯ	1	8	44	64	12	3.60	.775	4
ก่อให้เกิดกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มตำบล	(0.8)	(6.2)	(34.1)	(49.6)	(9.3)			
การดำเนินงานโครงการฯ	1	7	41	68	12	3.64	.758	4
ก่อให้เกิดการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท (PTT Model)	(0.8)	(5.4)	(31.8)	(52.7)	(9.3)			

จากตารางแสดงผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านผลผลิต พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.63$, S.D. = 0.05) โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดศูนย์เรียนรู้ที่เป็นแหล่งถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ในชุมชนและภายนอกได้เป็นอย่างดี ($\bar{X} = 3.70$, S.D. = 0.82) รองลงมา คือ การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท (PTT Model) ($\bar{X} = 3.64$, S.D. = 0.75) และการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มตำบล ($\bar{X} = 3.60$, S.D. = 0.77) ตามลำดับ

ตอนที่ 7 ระดับความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างในเรื่องภาพรวมผลการดำเนินงาน
โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พบว่า

ตาราง 8 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของภาพรวมผลการดำเนินงาน
โครงการชุมชนเข้มแข็ง

ภาพรวมผลการดำเนินงาน โครงการชุมชนเข้มแข็ง	ระดับความคิดเห็น (n=129)					ค่า เฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	น้อย ที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มาก ที่สุด			
ระดับความพึงพอใจในภาพรวม ผลการดำเนินงานโครงการ พัฒนาชุมชนเข้มแข็ง	1 (0.8)	4 (3.0)	37 (28.7)	70 (54.3)	17 (13.2)	3.76	.748	4

ตารางแสดงภาพรวมผลการดำเนินงานโครงการชุมชนเข้มแข็ง พบว่า โดยส่วนใหญ่
กลุ่มตัวอย่างในการศึกษามีความพอใจในระดับมาก จำนวน 70 คน คิดเป็นร้อยละ 54.30 รองลงมา
คือ มีระดับความพึงพอใจในระดับปานกลาง จำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 28.70 และระดับ
มากที่สุด คือ จำนวน 17 คน ร้อยละ 13.20 โดยมีค่าเฉลี่ยในเรื่องภาพรวมผลการดำเนินงาน
โครงการชุมชนเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.76$, S.D. = 0.74)

ตอนที่ 8 การประเมินความเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชน
เข้มแข็งโดยเปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง

ตาราง 9 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของความเปลี่ยนแปลง
หลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยเปรียบเทียบกับ
ตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง

ความเปลี่ยนแปลงหลังการ ดำเนินงานโครงการพัฒนา ชุมชนเข้มแข็งโดย เปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง	ระดับความคิดเห็น (n=129)					ค่า เฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	น้อย ที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มาก ที่สุด			
ความเข้มแข็ง ศักยภาพ ความพร้อม ของคณะทำงาน	1 (0.8)	6 (4.7)	52 (40.3)	59 (45.7)	11 (8.5)	3.57	.748	4

ตาราง 9 (ต่อ)

ความเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยเปรียบเทียบกับตัวชี้วัดภาวะชุมชนเข้มแข็ง	ระดับความคิดเห็น (n=129)					ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ
	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด			
การดำเนินงานมีกลุ่ม/องค์กรในชุมชนเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรม	-	11 (8.5)	48 (37.2)	59 (45.8)	11 (8.5)	3.54	.771	4
การดำเนินงานที่ผ่านมาของชุมชนมีรูปธรรมความสำเร็จในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา	-	10 (7.8)	45 (34.9)	62 (48.1)	12 (9.3)	3.59	.767	4
ชุมชนมีการกำหนดเป้าหมายวิสัยทัศน์ อุดมการณ์ร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่	-	3 (2.3)	47 (36.5)	56 (43.4)	23 (17.8)	3.77	.766	4
ชุมชนมีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน	-	5 (3.9)	23 (17.8)	80 (62.0)	21 (16.3)	3.91	.701	4
มีการบริหารจัดการองค์กรที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล แบ่งหน้าที่ กระจายความรับผิดชอบในการดำเนินงาน	1 (0.8)	3 (2.3)	39 (30.2)	66 (51.2)	20 (15.5)	3.78	.760	4
ชุมชนมีความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน	-	5 (3.9)	39 (30.2)	70 (54.3)	15 (11.6)	3.74	.713	4

จากตารางความเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับตัวชี้วัดภาวะชุมชนเข้มแข็ง พบว่า ในภาพรวมสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.70$, S.D. = 0.01) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ชุมชนมีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน ($\bar{X} = 3.91$, S.D. = 0.70)

รองลงมา คือ ชุมชนมีการบริหารจัดการองค์กรที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล แบ่งหน้าที่ กระจายความรับผิดชอบในการดำเนินงาน ($\bar{X} = 3.78$, S.D. = 0.76) ชุมชนมีการกำหนดเป้าหมายวิสัยทัศน์ อุดมการณ์ร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ ($\bar{X} = 3.77$, S.D. = 0.76) ชุมชนมีความ

ร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน ($\bar{X} = 3.74$, S.D. = 0.71) การดำเนินงานที่ผ่าน
มาของชุมชนมีรูปธรรมความสำเร็จในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา ($\bar{X} = 3.59$, S.D. = 0.76) และ
ความเข้มแข็ง ศักยภาพ ความพร้อม ของคณะทำงาน ($\bar{X} = 3.57$, S.D. = 0.74) ตามลำดับ โดยใน
ข้อที่ว่า การดำเนินงานมีกลุ่ม/องค์กรในชุมชนเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด
($\bar{X} = 3.54$, S.D. = 0.77)

การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยสภาพชุมชนก่อนและเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงาน
โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยเปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็งด้วยสถิติเชิงพรรณนา
(descriptive statistics)

ตาราง 10 แสดงการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยสภาพชุมชนก่อนและเปลี่ยนแปลง
หลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยเปรียบเทียบกับ
ตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง

ตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง	ค่าเฉลี่ยระดับความคิดเห็น	
	ก่อนดำเนินงานโครงการฯ	หลังดำเนินงานโครงการฯ
ความเข้มแข็ง ศักยภาพ	3.5	3.57
ความพร้อม ของคณะทำงาน		
การดำเนินงานมีกลุ่ม/องค์กรใน	3.64	3.54
ชุมชนเข้าร่วมในการดำเนิน		
กิจกรรม		
การดำเนินงานที่ผ่านมาจาก	3.48	3.59
ชุมชนมีรูปธรรมความสำเร็จใน		
การพัฒนาและแก้ไขปัญหา		
ชุมชนมีการกำหนดเป้าหมาย	3.37	3.77
วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ร่วมของ		
ชุมชนในการพัฒนาพื้นที่		
ชุมชนมีแผนชุมชนในการแก้ไข	3.65	3.91
ปัญหาและพัฒนาชุมชน		

ตาราง 10 (ต่อ)

ตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง	ค่าเฉลี่ยระดับความคิดเห็น	
	ก่อนดำเนินงานโครงการฯ	หลังดำเนินงานโครงการฯ
มีการบริหารจัดการองค์กรที่ โปร่งใส มีธรรมาภิบาล แบ่งหน้าที่ กระจายความ รับผิดชอบในการดำเนินงาน	3.68	3.78
ชุมชนมีความร่วมมือกับ หน่วยงานทั้งภายในและ ภายนอกชุมชน	3.59	3.74

จากตารางการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยสภาพชุมชนก่อนและเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พบว่า

ในภาพรวมสภาพชุมชนก่อนและเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการฯ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.56$, S.D. = 0.11) ($\bar{X} = 3.70$, S.D. = 0.01) โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อที่ว่า ชุมชนมีการกำหนดเป้าหมาย วิสัยทัศน์ อุดมการณ์ร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ มีค่าเฉลี่ยจาก 3.37 เป็น 3.77 สอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมของชุมชนในช่วงที่ผ่านมา ที่มุ่งเน้นในเรื่องการเตรียมความพร้อม การพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ และการจัดทำแผนชุมชนเข้มแข็งเป็นหลัก

รองลงมา คือ ชุมชนมีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน มีค่าเฉลี่ยจาก 3.65 เป็น 3.91, ชุมชนมีความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชนมีค่าเฉลี่ยจาก 3.59 เป็น 3.74, การดำเนินงานที่ผ่านมาของชุมชนมีรูปธรรมความสำเร็จในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา มีค่าเฉลี่ยจาก 3.48 เป็น 3.59, ชุมชนมีการบริหารจัดการองค์กรที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล แบ่งหน้าที่ กระจายความรับผิดชอบในการดำเนินงาน มีค่าเฉลี่ยจาก 3.68 เป็น 3.78 และความเข้มแข็ง ศักยภาพ ความพร้อม ของคณะทำงาน มีค่าเฉลี่ยจาก 3.50 เป็น 3.57 ตามลำดับ

แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา พบว่า ในข้อที่ว่า การดำเนินงานมีกลุ่ม/องค์กรในชุมชน เข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยความเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการฯ น้อยกว่า ค่าเฉลี่ยสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการฯ คือ จากค่าเฉลี่ย 3.64 เป็น 3.57 โดยพบว่ามีสาเหตุในเรื่องของกิจกรรมในการดำเนินงานโดยส่วนใหญ่ เป็นกิจกรรมที่เน้นการดำเนินงานใน

เรื่องการเตรียมความพร้อม การพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ และการจัดทำแผนชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะดำเนินการภายในชุมชนเป็นหลัก ส่งผลทำให้การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา การประสานงานกลุ่ม องค์กรในชุมชนในการเข้าร่วมมีข้อจำกัด ประกอบกับจากกระบวนการสรุปบทเรียนการทำงานที่ผ่านมาที่มีข้อเสนอในการปรับ ยุติ แผนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรในชุมชน ส่งผลทำให้ในเชิงปริมาณลดลงแต่มี ความชัดเจนในเนื้อหาประเด็นการทำงานที่มากขึ้น

รวมทั้งสาเหตุที่เกิดจากการสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรในการดำเนินกิจกรรม ของกลุ่ม องค์กรในชุมชนที่ไม่ต่อเนื่อง และในบางหน่วยงานมีการยุติการดำเนินงานโครงการ พัฒนาในพื้นที่ส่งผลทำให้กลุ่ม องค์กรภายในชุมชนยุติบทบาทการทำงานของกลุ่ลดลง

ตอนที่ 9 การประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

โดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพกลุ่มตัวแทนในการเข้าร่วมการดำเนินงาน โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งกับภาพรวมผลการดำเนินงานโครงการชุมชนเข้มแข็ง

ตาราง 11 แสดงการเปรียบเทียบสถานภาพกลุ่มตัวแทนในการเข้าร่วมการดำเนินงาน โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งกับภาพรวมผลการดำเนินงานโครงการ ชุมชนเข้มแข็ง

สถานภาพกลุ่มตัวแทนในการ เข้าร่วมการดำเนินงาน โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง	ภาพรวมผลการดำเนินงานโครงการชุมชนเข้มแข็ง					รวม
	น้อยที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มากที่สุด	
ประธาน / หัวหน้า	-	-	2 (33.3)	3 (50.0)	1 (16.7)	6 (100.0)
คณะกรรมการ	1 (1.2)	2 (2.3)	19 (22.1)	49 (57.0)	15 (17.4)	86 (100.0)
สมาชิก	-	2 (7.1)	11 (39.3)	14 (50.0)	1 (3.6)	28 (100.0)
เจ้าหน้าที่ภาคสนาม	-	-	4 (66.7)	2 (33.3)	-	6 (100.0)
ที่ปรึกษา	-	-	-	1 (100.0)	-	1 (100.0)

ตาราง 11 (ต่อ)

สถานภาพกลุ่มตัวแทนในการ เข้าร่วมการดำเนินงาน โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง	ภาพรวมผลการดำเนินงานโครงการชุมชนเข้มแข็ง					รวม
	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด	
พนักงานกิจการเพื่อสังคมบริษัท	-	-	1	1	-	2
ปตท.จำกัด (มหาชน)			(50.0)	(50.0)		(100.0)
อื่นๆ	-	-	-	-	-	-

การวิเคราะห์ข้อมูลสถิติด้วยตารางไขว้ (Crosstabs) ถึงการเปรียบเทียบสถานภาพกลุ่มตัวอย่างในการเข้าร่วมการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งกับภาพรวมผลการดำเนินงานโครงการชุมชนเข้มแข็ง พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนมากที่สุด คือ กลุ่มคณะทำงานตำบล โดยความเห็นส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 45.70 ของกลุ่มคณะทำงานทั้งหมด มีความพึงพอใจในภาพรวมสถานภาพผลการดำเนินงานโครงการชุมชนเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก

ในส่วนของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนกลุ่มประชากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) คือ เจ้าหน้าที่ภาคสนามจำนวน 6 คน พบว่า โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 66.70 ของเจ้าหน้าที่ภาคสนามมีความพึงพอใจในภาพรวมสถานภาพผลการดำเนินงานโครงการชุมชนเข้มแข็งอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนพนักงานกิจการเพื่อสังคม บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) มีความพึงพอใจในภาพรวมสถานภาพผลการดำเนินงานโครงการชุมชนเข้มแข็งอยู่ในระดับปานกลางและมากในสัดส่วนที่เท่ากัน คือ ร้อยละ 50.00 จากจำนวน 2 คน

ทั้งนี้ ในการศึกษาโดยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือแบบห้วข้อสัมภาษณ์ (Interview Guide) กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) ผู้ศึกษาพบประเด็นที่มีความสำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ดังนี้

1. สถานภาพของโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีบทบาทและเป็นปัจจัยในการหนุนเสริมเสริมพลัง (Empowerment) ให้กับชุมชนในการคิด วิเคราะห์ สร้างการเรียนรู้ ปฏิบัติการร่วมกันในการแก้ไขปัญหาและสร้างกระบวนการในการพัฒนาชุมชน

2. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดการพัฒนาในเรื่องกระบวนการทางความคิด โดยเฉพาะกลุ่มคณะทำงาน ผู้นำ ในเรื่องของการวิเคราะห์ การอธิบาย เชื่อมโยงสาเหตุปัญหาและแนวทางในการแก้ไขผ่านการเรียนรู้ภายในชุมชนและระหว่างเครือข่ายชุมชน

รวมทั้งทักษะในการออกแบบและดำเนินกระบวนการงานพัฒนาในชุมชน (วิทยากรชุมชน) ดังความเห็นของกล ใจมคุ้ม ประธานคณะทำงานโครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง ตำบลบ้านน้ำพุ ที่กล่าวว่า

...เราได้รับการสนับสนุนเป็นค่าอาหาร นำความรู้มา นำข้อมูลมาวิเคราะห์ มาปรึกษาหารือกัน เราก็ทำได้ อันนี้ ถ้าไม่มี ปตท.นั้นโครงการนี้ก็ไม่เกิด แต่ก่อนหน้านี้มันไม่เกิด ไม่เกิดเพราะว่าเราไม่มีโอกาสเอาคน แกนนำนั้นมารวมตัวกัน มาพูดมาคุยกัน

(กล ใจมคุ้ม, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2558)

3. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาพัฒนาชุมชน เช่น กรณีการจัดการป่าชุมชนตำบลสันทราย หรือกรณีการจัดตั้งสหกรณ์ฟัฒตนเอง ตำบลเสริมขวา เป็นต้น

4. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ตำบลที่ทำหน้าที่ประสานการทำงานภายในชุมชน จัดกระบวนการในการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนและภายนอก รวมทั้งการพัฒนาจุดเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม สามารถขยายผลเป็นต้นแบบให้สมาชิกภายในชุมชน

5. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนในระดับพื้นที่ใกล้เคียง และพื้นที่ที่มีความสนใจในการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาชุมชนในประเด็นเดียวกัน ภายในพื้นที่การดำเนินงานโครงการฯ

6. ในด้านบุคลากร โครงการฯที่เป็นพนักงานได้เรียนรู้ร่วมกับชุมชน ก่อให้เกิดเป็นความเข้าใจ ความรู้สึกร่วมในการดำเนินงาน รวมทั้งเป็นชุดประสบการณ์ที่สามารถนำไปพัฒนาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานด้านอื่นๆภายในองค์กร

7. ภาพลักษณ์ของชุมชนต่อสังคมภายนอก ได้รับการยอมรับเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะกับหน่วยงานราชการหรือองค์กรชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งเป็นผลมาจากความร่วมมือระหว่างชุมชนกับองค์กรภาคธุรกิจขนาดใหญ่ที่สังคมให้ความสนใจ ดังความเห็นของบุญเลิศ แป้นพงษ์ คณะทำงานเครือข่ายองค์กรภาคประชาชนตำบลนาโบสถ์ ที่ว่า

...เราทำงานร่วมกับองค์กรใหญ่ๆ องค์กรธุรกิจใหญ่ๆ มันทำให้สถานะของชุมชนก็
เป็นการยอมรับมากขึ้น

(บุญเลิศ แป้นพงษ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2558)

ตอนที่ 10 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมต่อการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) และการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ พบว่า

1. การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ขององค์กร กับชุมชนควรมีเป้าหมายวัตถุประสงค์ ในการพัฒนาคน ผู้นำ เยาวชน คนรุ่นใหม่ และการรวมกลุ่มของชุมชน ให้มีศักยภาพความสามารถในการจัดการตนเอง บริหารจัดการงานในชุมชนตนเอง เท่าทันสถานการณ์โดยพร้อมรับมือการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมให้ชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง การพัฒนาแบบองค์รวม เชื่อมโยงกันทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง เริ่มจากทุนเดิมที่มีอยู่ตามศักยภาพและความเหมาะสมกับชุมชน พัฒนาต่อยอด สร้างรูปธรรมในเรื่องความยั่งยืนของฐานทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ความมั่นคงด้านอาชีพ อาหาร วัฒนธรรมและพลังงาน บนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การกำหนดเป้าหมายการทำงานร่วมกันและการขยายผล สร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนกับชุมชน และชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ควรมีการสนับสนุนบุคลากรโครงการและเจ้าหน้าที่ประจำชุมชน ที่มีศักยภาพ ความสามารถ และมีความเข้าใจในกระบวนการทำงานพัฒนา โดยมีการสนับสนุนทรัพยากรในด้านความรู้ และ งบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรมตามแผนงานของชุมชนในลักษณะที่มีความยืดหยุ่น และสามารถรองรับกิจกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานโครงการฯตามสถานการณ์ เงื่อนไขและปัจจัยที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การกำหนดระยะเวลาในการดำเนินงานโครงการฯที่ควรมีระยะเวลาดำเนินงานอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 3-5 ปี และควรทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับภาคีความร่วมมือในการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน

3. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ควรมีกระบวนการดำเนินงานในเรื่องของกระบวนการศึกษาของชุมชน เตรียมความพร้อม สร้างความเข้าใจแก่สมาชิกในชุมชน เตรียมฐานข้อมูล การศึกษาบริบทชุมชนและศักยภาพชุมชน เพื่อนำไปสู่การจัดทำแผนชุมชนในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา เตรียมความเข้าใจและทักษะของเจ้าหน้าที่

บุคคลากรภายในโครงการ รวมทั้งการสรุปบทเรียน ปัญหา อุปสรรคและนำผลการวิเคราะห์มาพัฒนาการทำงานที่มีศักยภาพอย่างต่อเนื่อง

รวมทั้งการดำเนินงานควรมีการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการโครงการที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบตามความเหมาะสม

ควรมีการมุ่งเน้นในเรื่อง กระบวนการสร้าง พัฒนาคณะทำงานที่มีความหลากหลาย ในเรื่องของเพศและช่วงวัย สร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์กับปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในระดับโลก ภูมิภาค และประเทศ ที่จะมีผลกระทบต่อครัวเรือนในมิติด้านต่างๆ รวมทั้งการพัฒนาทักษะ ความสามารถในการพัฒนาไปสู่การเป็นนักพัฒนา วิทยากรชุมชน รวมทั้งการมุ่งเน้นบทบาทของคณะทำงานในการดำเนินกระบวนการติดตามประเมินผลโครงการและดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ควรมีการปรับ ลด และขั้นตอนในส่วนของการพิจารณา อนุมัติ สนับสนุนโครงการชุมชนกำหนดแนวทางให้สอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพบริบทของชุมชน อาทิเช่น ฤดูกาลผลิต การเข้าถึงและทักษะในด้านเทคโนโลยีของชุมชน เป็นต้น

4. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ควรมีการมุ่งเน้นผลผลิต ในด้านการพัฒนาศักยภาพของผู้นำในชุมชน การพัฒนาเยาวชน การพัฒนาชุมชนสร้างรูปธรรมการพึ่งพาตนเองในมิติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พลังงานทางเลือก เศรษฐกิจชุมชน และการแก้ไขปัญหาสังคมในท้องถิ่น บนฐานศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น โดยมีแผนแม่บท มีการกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย ทิศทาง ที่มาจากกระบวนการมีส่วนร่วมและยอมรับร่วมกันของสมาชิกในชุมชน การจัดการ พัฒนาองค์ความรู้ให้มีความชัดเจนเป็นตัวอย่างในการพัฒนา ขยายผลการทำงานในรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนและประสานความร่วมมือกับภาคีความร่วมมือที่เกี่ยวข้อง

5. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมต่อการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ดังนี้

5.1 กระบวนการทำงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร CSR ต้องมีกระบวนการทำงานที่ชัดเจนและมีตัวชี้วัด

5.2 การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) โดยเฉพาะในงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ต้องเป็นกระบวนการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง ตามเป้าหมาย วิสัยทัศน์ และแผนชุมชนร่วมกันในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา

5.3 การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ควรนำทักษะ ศักยภาพ ความเชี่ยวชาญขององค์กร เข้าไปปรับ ผสมผสาน กับความเชี่ยวชาญของชุมชนในการพัฒนา โดยกระบวนการมีส่วนร่วมในฐานะหุ้นส่วน โดยเอาความต้องการของพื้นที่ที่ผ่านการวิเคราะห์ ข้อมูลเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินงาน

5.4 การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ควรมีการพัฒนา ศักยภาพบุคลากรภายในโครงการ ให้มีความเหมาะสมกับสภาพการทำงานในพื้นที่ชุมชน โดยมี ลักษณะการเรียนรู้ร่วมกับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่

5.5 การบริหารจัดการภายในโครงการ ควรให้ความสำคัญกับ การคำนึงถึงพื้นที่ ปฏิบัติการเป็นตัวตั้ง มีการประสานการทำงานของแต่ละฝ่ายอย่างเป็นระบบ และควรมุ่งเน้นใน เรื่องของการกระจายอำนาจการตัดสินใจให้ระดับพื้นที่ในการบริหารจัดการแผนงาน โดยเฉพาะการ ดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ที่โครงการมีขนาดใหญ่ มีการแบ่งภูมิภาค ในการทำงาน

5.6 การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) โดยเฉพาะในงานที่ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนควรมีการสนับสนุนโครงการหรือกิจกรรมที่มีลักษณะการวิจัยเชิง ปฏิบัติการ ในหัวข้อ ประเด็นในการศึกษาพัฒนามาจากความต้องการของชุมชน

5.7 บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ควรเป็นองค์กรที่ริเริ่มผลักดันให้หน่วยงานรัฐ หรือ หน่วยงานที่ดำเนินการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ของแต่ละองค์กร โดยเฉพาะ ในภาคธุรกิจ มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานระหว่างองค์กรด้วยกัน เพื่อกำหนด ยุทธศาสตร์การทำงานขององค์กรธุรกิจให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อม และการแก้ไขปัญหา การพัฒนาสังคมประเทศชาติได้อย่างแท้จริง

ปัจจัยในการพัฒนาไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง

การศึกษาในครั้งนี้ ทางผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาในเรื่องปัจจัยในการพัฒนาไปสู่ภาวะ ชุมชนเข้มแข็ง โดยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยเครื่องมือแบบหัวข้อสัมภาษณ์ (Interview Guide) กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) โดยวิธีการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เชิงลึก (In-depth interview) ประกอบไปด้วย ประชากรที่เป็นตัวแทนจากพื้นที่ตำบล ทั้ง 6 ตำบล ละ 3 คน และประชากรที่เป็นตัวแทนจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อ สังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) จำนวน 6 คน และ การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยผล การศึกษาจำแนกออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1. ข้อมูลบริบทและพัฒนาการงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่ดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ภาคเหนือ

2. ปัจจัยในการพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง

จากข้อมูลบริบทและพัฒนาการงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่ดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ภาคเหนือ ทั้ง 6 ตำบล สามารถสรุปข้อมูลมีประเด็นสำคัญในการศึกษาดังตารางแสดงข้อมูลเปรียบเทียบพัฒนาการงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่ดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ภาคเหนือ ดังนี้

ตาราง 12 แสดงข้อมูลเปรียบเทียบพัฒนาการงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่ดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ภาคเหนือ

ตำบล	ปีที่เริ่มดำเนินงาน อย่างเป็น รูปธรรม	ประเด็นเริ่มต้นการทำงาน	กลุ่ม/องค์กร ที่ขับเคลื่อนการทำงาน	ประเด็นการทำงาน ในปัจจุบัน	วิสัยทัศน์การพัฒนาตำบล
แม่ทา	2530	การแก้ไขปัญหาความเลื่อม โทรมของทรัพยากรป่าไม้ใน พื้นที่และแก้ไขปัญหาคา ระกอบอาชีพ	สถาบันพัฒนาทรัพยากร และเกษตรกรรมยั่งยืน แม่ทา	การพัฒนาและแก้ไขปัญห าในชุมชน แบ่งออกเป็น - ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า - เกษตรล้มมาชีพ - การศึกษา - พลังงานทางเลือก - การเงินชุมชน - สังคม วัฒนธรรม ความ มั่นคง - สาธารณสุข - สื่อสารชุมชน	“ตำบลสวัสดิการ สืบสานภูมิ ปัญญา พัฒนาการเรียนรู้ พื้นฟูป่า ดิน น้ำ ก้าวนำ เกษตรกรรมยั่งยืน พลิกฟื้น พลังคนสู่วิถีชุมชนพึ่งตนเอง”

ตาราง 12 (ต่อ)

ตำบล	ปีที่เริ่ม ดำเนินงาน อย่างเป็น รูปธรรม	ประเด็นเริ่มต้นการทำงาน	กลุ่ม/องค์กร ที่ขับเคลื่อนการทำงาน	ประเด็นการทำงาน ในปัจจุบัน	วิสัยทัศน์การพัฒนาตำบล
สันทราย	2540	การแก้ไขปัญหาการเกษตร	สถาบันพัฒนาชุมชน ตำบลสันทราย	การพัฒนาและแก้ไขปัญหา ในชุมชน	"รักษาทรัพยากรไว้ให้ ลูกหลาน สวัสดิการยั่งยืน พลิกฟื้นวัฒนธรรม นำ การศึกษา เกษตรกรรมก้าวหน้า ชาว ประชาสามัคคี รู้เท่าทันเทคโนโลยี สุขภาพดี บนวิถีพอเพียง"
ถ้ำทอง	2540	การเงินละสวัสดิการชุมชน	สภาประชาชน ตำบลถ้ำทอง	การพัฒนาและแก้ไขปัญหา ในชุมชนทรัพยากร สิ่งแวดล้อม อาชีพ สังคม วัฒนธรรม พลังงาน	"ชุมชนแห่งการพึ่งตนเอง เกษตรกรรมนำความคิด พัฒนาชีวิตด้วยภูมิปัญญา ทรัพยากรล้ำค่า พึ่งพา เศรษฐกิจพอเพียง "

ตาราง 12 (ต่อ)

ตำบล	ปีที่เริ่ม ดำเนินงาน อย่างเป็น รูปธรรม	ประเด็นเริ่มต้นการทำงาน	กลุ่ม/องค์กร ที่ขับเคลื่อนการทำงาน	ประเด็นการทำงาน ในปัจจุบัน	วิสัยทัศน์การพัฒนาตำบล
เสริมขวา	2543	การแก้ไขปัญหาความเสื่อม โทรมของทรัพยากรป่าไม้ใน พื้นที่	คณะกรรมการตำบล เสริมขวา	การพัฒนาและแก้ไขปัญหา ในชุมชน - การจัดการป่าชุมชน - การพัฒนาและแก้ไขปัญหา เกษตรกร (สหกรณ์ฟั้งตนเอง ตำบลเสริมขวา)	"ตำบลเข้มแข็ง ร่วมแรงพัฒนา รักษาทรัพยากร การเรียนการ สอนมีมาตรฐาน สืบสาน วัฒนธรรม นำโครงสร้าง พื้นฐานดี มีสวัสดิการชุมชน ประชาชนห่างไกลอบายมุข สร้างสุขภาวะดี ด้วยวิถีที่ พอเพียง"

ตาราง 12 (ต่อ)

ตำบล	ปีที่เริ่ม ดำเนินงาน อย่างเป็น รูปธรรม	ประเด็นเริ่มต้นการทำงาน	กลุ่ม/องค์กร ที่ขับเคลื่อนการทำงาน	ประเด็นการทำงาน ในปัจจุบัน	วิสัยทัศน์การพัฒนาตำบล
บ้านน้ำพุ	2541	เกษตรกรรมยั่งยืน	สภาพัฒนาตำบลบ้าน น้ำพุ	การพัฒนาและแก้ไขปัญหา ในชุมชน - เกษตรปลอดสาร/การ อนุรักษ์เมล็ดพันธุ์ - การพัฒนากลุ่มอาชีพ - การจัดการทรัพยากรน้ำ ป่า	"การพึ่งตนเอง การมีความรู้ และการแบ่งปัน"
นาโบสถ์	2542	การแก้ไขปัญหาความเสื่อม โทรมของทรัพยากรป่าไม้ใน พื้นที่	เครือข่ายองค์กรภาค ประชาชนตำบลนาโบสถ์	การพัฒนาและแก้ไขปัญหา ในชุมชน - การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า - การพัฒนากลุ่มอาชีพ เศรษฐกิจชุมชน	"สิ่งแวดล้อมดี เขียวขจีป่า ชุมชน น่ายลวัฒนธรรม เกษตรกรรมปลอดสารพิษ เศรษฐกิจพอเพียง"

จากการศึกษา ผู้วิจัย พบว่า ชุมชนพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาทั้ง 6 ตำบล ประกอบไปด้วย 1) ตำบลนาโบสถ์ อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก 2) ตำบลบ้านน้ำพุ อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดสุโขทัย 3) ตำบลเสริมขวา อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง 4) ตำบลถ้ำทอง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน 5) ตำบลสันทราย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และ 6) ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ต่างมีประวัติการตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนาน ไม่ต่ำกว่า 100 ปี โดยมีลักษณะเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ชุมชนบ้านป่า โดยต่อมาได้มีการขยายตัวและการอพยพของบุคคลภายนอกเข้ามาเพิ่มเติม

ชุมชนโดยส่วนใหญ่มีพัฒนาการในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนที่เป็นรูปธรรม และมีกระบวนการที่ชัดเจน ในช่วงปี 2540-2545 ยกเว้นกรณีตำบลแม่ทา ที่เริ่มดำเนินการในช่วงปี 2530 ปีที่เริ่มดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม

สถานการณ์ในช่วงปี 2540 นั้นมีเหตุการณ์สำคัญที่เป็นปัจจัยส่งผลให้เกิดการปรับตัวลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาของตนเอง คือ วิกฤติเศรษฐกิจฟองสบู่ ที่ส่งผลกระทบต่อภาพรวมเศรษฐกิจของประเทศที่ตกต่ำ จนนำมาสู่การจัดตั้งกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund: SIF) เป็นกองทุนที่เปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำโครงการพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชน

ประเด็นในการเริ่มต้นปรับตัวในการจัดการปัญหาของชุมชน โดยส่วนใหญ่เป็นประเด็นในเรื่อง ดังนี้

1. การแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ ดังกรณี ตำบลนาโบสถ์ ตำบลเสริมขวา และตำบลแม่ทา
2. การแก้ไขปัญหาการเกษตรและการประกอบอาชีพ ดังกรณี ตำบลบ้านน้ำพุ ตำบลสันทราย และตำบลแม่ทา
3. การแก้ไขปัญหาการเงินและพัฒนาสวัสดิการชุมชน กรณี ตำบลถ้ำทอง

จากบทเรียน ประสบการณ์การดำเนินงานแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา ส่งผลทำให้กระบวนการทำงานของชุมชนพัฒนา ยกกระดับการแก้ไขปัญหาที่มีลักษณะครอบคลุมมิติการพัฒนา วิถีชุมชนของชุมชนรอบด้านและมีความเชื่อมโยงมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการยกระดับประเด็นเป็นการพัฒนาวิสัยทัศน์และแผนชุมชนในการพัฒนา จัดการตนเอง รวมทั้งการพัฒนาองค์กรชุมชนในรูปแบบ เครือข่ายชุมชน หรือ สถาบันชุมชนในการเป็นกลไกกลางของชุมชนในการจัดการปัญหาและขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา

ปัจจัยในการพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง

การทบทวนวรรณกรรมและการศึกษาข้อมูลจากเอกสารของผู้วิจัย เกิดข้อค้นพบถึงองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดภาวะชุมชนเข้มแข็งมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 7 ด้าน กล่าวคือ

1. ความเข้มแข็งของกลไกคณะทำงาน ผู้นำชุมชน
2. การมีกลุ่มองค์กรในการขับเคลื่อนงานพัฒนา
3. รูปธรรมความสำเร็จ
4. การมีเป้าหมาย วิสัยทัศน์ อุดมการณ์ร่วมของชุมชนในการพัฒนา
5. การมีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชน
6. การบริหารจัดการองค์กร
7. ความร่วมมือกับหน่วยงาน กลุ่มองค์กรประชาชน ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

ภาพ 10 แสดงองค์ประกอบปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดภาวะชุมชนเข้มแข็ง

การศึกษาปัจจัยในการพัฒนาไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) ผู้วิจัยพบว่าประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

ด้านกลุ่มผู้นำ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมีความเห็นร่วมกันว่า ปัจจัยในด้านผู้นำมีความสำคัญในการที่จะพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง โดยกลุ่มผู้นำต้องมีคุณลักษณะที่มีวิสัยทัศน์มองสถานการณ์ปัญหาหรือแนวทางการพัฒนาชุมชน และสามารถวิเคราะห์ของท้องถิ่นตนเอง เพื่อกำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชน มีความเข้าใจไปในแนวทางการพัฒนาร่วมกัน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงาน สร้างความร่วมมือโดยไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นผู้นำทางการเพียงอย่างเดียวควรมีความหลากหลายในสถานะบุคคล และที่สำคัญในกระบวนการทำงานต้องมีเสริมความรู้ทักษะการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่เข้ามารับผิดชอบร่วมกับผู้นำอาวุโสเพื่อความยั่งยืนในการดำเนินกระบวนการพัฒนาชุมชนต่อไป

ด้านวิสัยทัศน์ เป้าหมายและแผนชุมชน

ชุมชนต้องมีการกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมายในการพัฒนา แนวทางในการจัดการตนเอง โดยเป็นวิสัยทัศน์ที่ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลจากสภาพความเป็นจริงและกระบวนการมีส่วนร่วมของคณะทำงานและสมาชิกภายในชุมชน เพื่อนำไปสู่การจัดทำแผนงานในการแก้ไขปัญหาต่อไป

ด้านกระบวนการทางความคิดและกระบวนการในการทำงาน

กลุ่ม/องค์กรชุมชนต้องมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคม สภาพบริบท ปัญหาของชุมชน และกำหนดแผนงานในการแก้ไขปัญหา สร้างแนวทางในการพัฒนา โดยมีรูปธรรมในการแก้ไขปัญหา ชุดประสบการณ์ในการจัดการชุมชน บนพื้นฐานความคิดในเรื่องการจัดการตนเอง ดังความเห็นของกนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน นายกองดีการบริหารส่วนตำบลแม่ทาที่ว่า

...ชุมชนเข้มแข็ง คือ ความเป็นอิสระ คือ สามารถทำอะไรก็ได้ในการพัฒนา สามารถออกแบบแนวทางในการพัฒนาชุมชนของเขาเองได้ ชุมชนต้องปกครองกันเองได้ ลดการใช้อำนาจของรัฐให้เหลือน้อยที่สุดแล้วใช้กฎประชาคมเข้ามาจัดการแทน

(กนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2558)

ด้านความรู้และการจัดการองค์ความรู้

ชุมชนต้องมีกระบวนการในการจัดการความรู้ของตนเอง ทั้งในส่วนของความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม และความรู้ วิทยาการสมัยใหม่ที่มีความเกี่ยวข้อง โดยมีกระบวนการในการจัดการ ปรับประยุกต์ใช้และขยายการรับรู้ไปสู่สมาชิกในชุมชน ดังความเห็นของบุญเลิศ แป้นพงษ์ คณะทำงานโครงการฯ ตำบลนาโบสถ์ ที่ว่า

...เราต้องรู้เท่าทันจากสถานการณ์แล้วก็ ถ้าชุมชนจะเข้มแข็งได้มันต้องเรียนรู้ด้วย ไม่ใช่ทำให้คนอื่นให้อย่างเดียว แต่เราเองก็ต้องไขว่คว้าหาความรู้และหาประสบการณ์

(บุญเลิศ แป้นพงษ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2558)

ด้านการบริหาร จัดการ

ชุมชนต้องมีการกำหนด การจัดรูปโครงสร้างในการบริหารจัดการกลุ่ม โดยเฉพาะเรื่องการบริหาร จัดการงบประมาณ ที่ต้องเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม การบริหารอย่างโปร่งใส และมีกระบวนการ

ด้านความร่วมมือกับหน่วยงาน กลุ่มองค์กรชุมชนภายนอก

การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชน ปัจจัยในด้านความร่วมมือ ถือได้ว่ามีความสำคัญ เพราะกระบวนการทำงานชุมชนไม่สามารถที่จะดำเนินการได้เพียงลำพัง ในการแก้ไข ปัญหาหรือการพัฒนาจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือทั้งในระดับภายในชุมชน (ท้องถิ่น-องค์กรชุมชน) และความร่วมมือกับภายนอกที่เป็นกลุ่ม องค์กรชุมชนด้วยกัน หรือ หน่วยงานราชการ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อก่อให้เกิดการประสานการทำงาน การแลกเปลี่ยน ความรู้ระหว่างกลุ่ม องค์กรชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาในขอบเขตที่กว้างขวางมากขึ้น

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ในเรื่อง ความหมาย องค์กรประกอบชุมชน เข้มแข็ง และปัจจัยที่นำไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็งกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) ผู้ศึกษา พบประเด็นที่สำคัญและมีลักษณะความสอดคล้องกับข้อเสนอที่ได้จากการศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดภาวะชุมชนเข้มแข็งในข้างต้น ดังรายละเอียดในตาราง

ตาราง 13 แสดงการเปรียบเทียบปัจจัยในการพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง

ปัจจัยที่	ปัจจัยในการพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็งจากการทบทวนวรรณกรรมและการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร	ปัจจัยในการพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็งจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)
1	ความเข้มแข็งของกลไกคณะทำงาน ผู้นำชุมชน	ปัจจัยในด้านผู้นำมีความสำคัญในการที่จะพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง
2	การมีกลุ่มองค์กรในการขับเคลื่อนงานพัฒนา	-
3	รูปธรรมความสำเร็จ	มีรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาตนเอง
4	การมีเป้าหมาย วิสัยทัศน์ อุดมการณ์ร่วมของชุมชนในการพัฒนา	ชุมชนต้องมีการกำหนดวิสัยทัศน์เป้าหมายในการพัฒนา แนวทางในการจัดการตนเอง
5	การมีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชน	กลุ่ม/องค์กรชุมชนต้องมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคม สภาพบริบท ปัญหาของชุมชน และกำหนดแผนงานในการแก้ไขปัญหา สร้างแนวทางในการพัฒนา โดยมีรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาตนเอง
6	การบริหารจัดการองค์กร	ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม
7	ความร่วมมือกับหน่วยงาน กลุ่มองค์กร ประชาชน ทั้งภายในและภายนอกชุมชน	ด้านความร่วมมือกับหน่วยงาน กลุ่มองค์กรชุมชนภายนอก
8	-	ชุมชนต้องมีกระบวนการในการจัดการความรู้ของตนเอง ทั้งในส่วนของความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม และความรู้วิทยาการสมัยใหม่ที่มีความเกี่ยวข้อง

การศึกษาปัจจัยในการพัฒนาไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง ผู้ศึกษาค้นพบประเด็นที่เป็นเงื่อนไขส่งผลต่อกระบวนการพัฒนาที่สำคัญ ดังนี้

ในระดับชุมชน

1. การเมืองในระดับท้องถิ่นส่งผลต่อกระบวนการพัฒนา ในเรื่องของผู้นำ ที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะชุมชนที่ให้ความสำคัญกับกลไกที่มีตำแหน่งทางการ คือ ตำแหน่งผู้นำท้องถิ่น (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน) ตำแหน่งผู้นำท้องถิ่น (นายก-สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล)

2. กลไกในระดับท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนตำบล ต้องมีความเข้าใจในเรื่องบทบาท การใช้อำนาจการบริหารจัดการท้องถิ่น และควรมีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการงานพัฒนาและแก้ไขปัญหาในพื้นที่

3. การเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน ทั้งนี้หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน-น้ำ-ป่า และทรัพยากรในรูปของเงินทุน โอกาสในการพัฒนาในรูปของโครงการ กิจกรรมที่สนับสนุนจากภายนอก

ในระดับนโยบาย-กฎหมาย

1. ข้อจำกัดของกฎหมายบางฉบับที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร การกระจายอำนาจการตัดสินใจ

2. การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เพื่อจัดการกับปัญหาที่รัฐเองมีขีดความสามารถ และทรัพยากรที่จำกัด ในการตอบสนองปัญหา ความต้องการ ที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนได้ทันต่อสถานการณ์ และความต้องการของชุมชน ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์บ้านเมือง ที่เปลี่ยนแปลงไปในสถานะที่สังคมมีกลุ่มที่หลากหลาย มีความต้องการ และความคาดหวังจากรัฐที่มากขึ้น

3. นโยบาย ทิศทางการพัฒนาประเทศ ในการที่เอื้อให้ชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากร โอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง

ส่วนที่ 2 ข้อเสนอถึงรูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน

การศึกษาในเรื่องข้อเสนอถึงรูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน ทางผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือแบบห้วข้อคำถาม (Interview Guide) กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) โดยวิธีการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ประกอบไปด้วย ประชากรที่เป็นตัวแทนจากพื้นที่ตำบล ทั้ง 6 ตำบลๆ ละ 3 คน และประชากรที่เป็นตัวแทนจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท. จำกัด

(มหาชน) จำนวน 6 คน และการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) สามารถแยกออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

แนวคิดและนโยบายการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) เป็นองค์กรธุรกิจชั้นนำในด้านพลังงาน และที่ผ่านมา การดำเนินธุรกิจได้ให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสังคมดังจะเห็นได้จากการสื่อสาร ภาพลักษณ์ในทางสังคม

การดำเนินธุรกิจของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) กำหนดวิสัยทัศน์ ในการเป็นบริษัท พลังงานไทยข้ามชาติชั้นนำ และกำหนดพันธกิจขององค์กรในการรับผิดชอบต่อประเทศ สังคม ชุมชน ผู้ถือหุ้น ลูกค้า คู่ค้าและพนักงาน ดังจะเห็นได้จากแผนแม่บทกลยุทธ์ความยั่งยืน 2555-2563 ขึ้น เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานตามทิศทางสู่ความยั่งยืน ที่มุ่งหวังให้องค์กรมีการเติบโต ทางธุรกิจและมีผลการดำเนินงานด้านความยั่งยืนอยู่ในกลุ่มบริษัทชั้นนำในอุตสาหกรรมเดียวกัน ควบคู่ไปกับการดูแลรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความหมายและความสำคัญกับการดำเนินธุรกิจอย่างรับผิดชอบต่อสังคม โดยยึดถือเป็นหลักการในการดำเนิน ธุรกิจ

วิสัยทัศน์ พันธกิจและนโยบายในการดำเนินงาน ประกอบกับการดำเนินงาน ความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ที่ผ่านมามีได้รับการยอมรับจากสังคม ดังจะเห็นได้จากการที่บริษัทได้รับรางวัลทั้งในและต่างประเทศในด้านการดำเนินธุรกิจอย่างมี ความรับผิดชอบต่อสังคม เช่น รางวัลบริษัทจดทะเบียนดีเด่นด้านความรับผิดชอบต่อสังคม (Best Corporate Social Responsibility Awards) CSR Awards ในปี 2555 ของตลาดหลักทรัพย์ แห่งประเทศไทย เป็นต้น

รูปแบบ กระบวนการในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการ พัฒนาชุมชนของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) แบ่งออกเป็น

1. ในระดับการปฏิบัติตามข้อกำหนดของกฎหมาย อย่างเคร่งครัด และมาตรฐาน แนวทางความรับผิดชอบต่อสังคม ISO 26000
2. ในระดับการปฏิบัติตามความคาดหวังของสังคมที่เป็นประเด็นทางสังคม

การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) กำหนดกลุ่ม พื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงาน แบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ กล่าวคือ 1) ชุมชนที่องค์กรตั้งหรือดำเนินธุรกิจอยู่ 2) ชุมชน สังคมในวงกว้าง 3) ประเด็นทางสังคมในทางสาธารณะ โดยนำศักยภาพที่องค์กรมี มาเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน

จากแนวคิดพื้นฐานและรูปแบบในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) มีแนวทางปฏิบัติในการดำเนินธุรกิจที่คำนึงถึงผลกระทบเป็นสำคัญ โดยนโยบายและแนวทางในการกำกับดูแลงานด้านกิจการเพื่อสังคม ถูกกำหนดให้เป็นแนวทางหลักในการดำเนินธุรกิจ โดยคำนึงถึง 2 เรื่องหลักที่เป็นความสำคัญ กล่าวคือ การคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินงานและ การคำนึงถึงข้อกังวลของประชาชนในสังคม

การกำหนดประเด็นในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ขององค์กร จึงใช้การศึกษาสถานการณ์ทางสังคม พิจารณาแนวโน้มในอนาคตในระดับโลกและประเทศ ถึงความเปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดทั้งต่อประเทศ ชุมชนและองค์กร นำมาสู่การวิเคราะห์ โดยพิจารณา ถึงศักยภาพ ความพร้อมขององค์กร ประกอบการจัดทำประเด็นและแนวทางในการดำเนินแผนงาน กิจกรรม ในด้านความรับผิดชอบต่อสังคม

การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้กำหนดโครงสร้างการดำเนินงาน โดยมีการกำหนดให้งานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร อยู่ในระดับนโยบายบริหารของบริษัท โดยมีผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่ทำหน้าที่กำกับ ดูแล งานด้านการสื่อสารองค์กรและกิจการเพื่อสังคม โดยมีฝ่ายงานในการรับผิดชอบแบ่งออกเป็น ฝ่ายสื่อสารองค์กรที่ทำหน้าที่สร้างความเข้าใจในเรื่องของการดำเนินธุรกิจและภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กรต่อสังคม และฝ่ายกิจการเพื่อสังคมทำหน้าที่ในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ดังภาพแสดงโครงสร้างการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เป็นส่วนงานหนึ่งในฝ่ายงานกิจการเพื่อสังคม

รูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม(CSR) ในการพัฒนาชุมชน

ผลการสรุปรูปแบบจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) และผู้วิจัย พบว่ารูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน มีประเด็นที่สำคัญดังนี้

1. เหตุผลและความจำเป็นขององค์กรในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม

ความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งในที่นี่คงมิได้หมายถึงเฉพาะองค์กรภาคธุรกิจเพียงอย่างเดียว แต่ในความเป็นจริง ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐ เอกชน กลุ่ม องค์กรชุมชน รวมทั้งปัจเจกบุคคลในสังคมควรมีวิถีคิด จิตสำนึกในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นพื้นฐานที่สำคัญ

โดยเฉพาะในภาคธุรกิจที่ดำเนินกิจการที่มีความเกี่ยวข้อง ได้รับประโยชน์จากสังคม ใช้ทรัพยากรของสังคมเป็นวัตถุดิบในการประกอบกิจการ รวมทั้งผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินงาน

ดังความเห็นของ เทพ เชียงแก้ว คณะทำงานโครงการรักษ์ป่าฯ ตำบลเสริมขวา ที่ว่า

...คุณได้จากสังคมหรือท้องถิ่นคุณได้ทรัพยากรจากท้องถิ่นคุณต้องไม่ทำให้คนรุ่นหลังหรือคนอื่นต้องมารับภาระที่หลัง ไม่ใช่ว่าใช้เฉพาะรุ่นเรามันต้องคิดถึงรุ่นอื่นด้วย คือใช้อย่างไร ไม่ใช่ว่าองค์กรๆ หนึ่งจะมีเงินมากมายขนาดไหนได้ผลประโยชน์จากประเทศมากมายขนาดไหนแต่สิ่งที่เขาเสียแค่ภาษีแค่นี้คิดว่าฉันรับผิดชอบแล้ว

(เทพ เชียงแก้ว, ผู้ให้สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2558)

ที่สะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังของสังคมต่อการแสดงออกขององค์กรภาคธุรกิจ และข้อกังวลในเรื่องของความยั่งยืนของทรัพยากรในอนาคต

สอดคล้องกับความเห็นของ บุญเลิศ แป้นพงษ์ คณะทำงานโครงการตำบลนาโบสถ์ ที่ให้ความเห็นว่า

...มันก็ต้องดูว่าธุรกิจที่ตัวเองทำมันไม่มีอะไรที่บริสุทธิ์ มันมีอะไรที่เป็นผลกระทบกับใครบ้าง ต้องวิเคราะห์ตรงนี้ให้ออกก่อน คุณทำเรื่องทรัพยากร ทำเรื่องพลังงานแล้วธุรกิจที่คุณทำมันกระทบอะไรบ้างเป็นอย่างน้อย

(บุญเลิศ แป้นพงษ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2558)

ความเห็นของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ถึงแม้จะไม่มีกฎหมาย ระเบียบ กติกาควบคุม แต่เป็นสิ่งที่องค์กรต้องดำเนินการ ในฐานะที่องค์กรเปรียบเสมือนเป็นพลเมือง คนหนึ่งในสังคม ดังความเห็นของมงคล พนมมิตร ที่ปรึกษาโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ที่ว่า

...คุณคือส่วนหนึ่งของสังคม คุณไม่ได้อยู่นอกเหนือสังคมถึงแม้ไม่มีกฎหมาย ไม่มีกติกา คุณก็ต้องรับผิดชอบต่อสังคมในแง่ของคุณ คุณต้องทำเพราะคุณคือ พลเมือง

(มงคล พนมมิตร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2558)

สอดคล้องกับความเห็นของ ประเสริฐ สลิลาไพ ในฐานะที่เป็นผู้บริหารองค์กรภาคธุรกิจและมีบทบาทความรับผิดชอบในเรื่องนี้ ได้นำเสนอในเวทีเสวนาเรื่อง CSR: Best Practices กรณีศึกษาการขับเคลื่อน ธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม "การที่เราทำ CSR ก็เป็นเรื่องมาจากข้างใน เราต้องเข้าใจตัวเราเองก่อน เรา เป็นคนไทย เราต้องทำเพื่อสังคมไทยให้อยู่รอดให้พัฒนาได้ 'ไม่ว่าจะทำธุรกิจอะไร ก็ต้องทำสิ่งเดียวกันคือทำเพื่อบ้านเกิด และให้บ้านเกิดอยู่ดีกินดี' 'ไม่ว่าจะทำธุรกิจ เล็ก หรือใหญ่ CSR ก็จำเป็นทั้งนั้น" (ศูนย์เพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน (NIDA CEC) คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ร่วมกับหนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ, ม.ป.ป.)

ทั้งนี้ ในความคิดเห็นบางส่วนของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญต่อ ภาพรวมการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เสนอว่า การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในบางองค์กรยังคงมีลักษณะฉาบฉวย เป็นเพียงการโฆษณาประชาสัมพันธ์องค์กร มากกว่าที่คำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับสังคมอย่างแท้จริง ดังความเห็นของ กนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา ที่ว่า

...มองจุดจริง ๆ โครงการเพื่อสังคมของบริษัทักษ์ใหญ่มันก็แค่การทำอะไรก็ได้ เพื่อให้ตนเองมีภาพลักษณ์ต่อสังคมที่ดีซึ่งมันทำได้ถ้าชุมชนเขาพร้อมใจจะเข้าใจ (เราไม่ปฏิเสธภาพลักษณ์ที่คุณจะสร้าง) ทุกองค์กรมีสิทธิ์ที่จะทำแต่คุณทำแล้วชุมชนยอมรับหรือไม่ เพราะเป้าสูงสุดของโครงการของเขาก็คือการสร้างภาพลักษณ์แต่มันต้องเกิดจากฉันทามติร่วมกัน

(กนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2558)

จากความคิดเห็นในข้างต้น การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร จึงมีความจำเป็นในการกำหนดวิสัยทัศน์และให้ความสำคัญกับกระบวนการดำเนินงาน ที่มุ่งเน้นในการตอบโจทย์ที่เป็นความคาดหวังของสังคม โดยเฉพาะในเรื่องของผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินงานขององค์กร ที่ก่อให้เกิดผลกระทบกับตัว ชุมชน สังคม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับพื้นที่ที่องค์กรดำเนินการและสังคมระดับประเทศ

2. ลักษณะการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร

ความคิดเห็นของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ เห็นว่าควรเน้นมิติภายใน ซึ่งเป็นการดูแลกิจกรรมต่างๆ ที่องค์กรธุรกิจดำเนินการอยู่และจัดการได้โดยตรงให้ดีกว่าก่อน และขยายมาสู่มิติ

ภายนอกที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางธุรกิจที่องค์กรดำเนินการ แต่ไม่สามารถควบคุมได้โดยตรง หรือในระดับสังคมโดยรวมในวงกว้าง ดังความเห็นของ มงคล พนมมิตร ที่ว่า

...คุณต้องแก้ปัญหาจากผลกระทบจากสิ่งที่คุณทำก่อน จากนั้นคุณก็ไปดูสังคม มุมกว้าง

(มงคล พนมมิตร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2558)

...ดูว่าจุดแข็งของคุณคืออะไรแล้วกลับไปดูว่าเขาต้องการอะไร อย่างแรกสิ่งที่คุณควรทำที่สุดก็คือพื้นที่ที่คุณอยู่ตรงนั้นเพราะคุณดึงทรัพยากรของเขามาเยอะที่สุดก็ควรทำตรงนั้นก่อน

(กนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2558)

3. รูปแบบความร่วมมือในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน

ความเห็นของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ มีความเห็นสอดคล้องกันว่า รูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมต้องยึดเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง (Area-Based Approach) โดยเฉพาะในส่วนโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน สร้างความร่วมมือ (Cooperation) ในลักษณะหุ้นส่วนการพัฒนา ดังความเห็นของปานเนตร สุขสว่าง อดีตเจ้าหน้าที่ประจำภาคเหนือ โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ที่อธิบายลักษณะความร่วมมือไว้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ

...ควรสร้างความร่วมมือ ความเป็นหุ้นส่วนในแนวราบกับชุมชน หรือสังคม มากกว่าจะสร้างรูปแบบความเป็นเจ้าของ

(ปานเนตร สุขสว่าง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2558)

สอดคล้องกับความเห็นของกนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน

...ต้องใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ก็เหมือนกับเมื่อก่อนการไปพัฒนาชุมชนไม่ใช่การไปตัวเปล่า เรามีความรู้จากภาคธุรกิจที่จะหนุน แต่ต้องไม่ใช่การควบคุมเขาให้เป็นแบบนั้นแบบนี้ ควรหาทางออกร่วมกันเหมือนเป็นหุ้นส่วนในการทำงานไม่ใช่เจ้าของโครงการเจ้าของพื้นที่

(กนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2558)

โดยการดำเนินงานต้องมีกระบวนการศึกษา วิเคราะห์สถานการณ์และความต้องการในการพัฒนาของชุมชน เน้นที่เป้าหมายในการพัฒนาศักยภาพ ความสามารถของคนเป็นสำคัญ

ดังความเห็นของ มงคล พนมมิตร ที่ปรึกษาโครงการฯ ที่อธิบายถึงเป้าหมายและแนวทางในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ว่า

...ในอนาคตกับงานพัฒนาชุมชนนี้ต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาการสร้างการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของคน คือหมายถึงต้องพัฒนาคน เน้นไปที่พัฒนาคน ไม่ใช่ลงไปในเรื่องของประเด็นเลย พัฒนาคงก็หมายถึงว่าต้องให้อำนาจในการที่เขาที่จะต้องคิดวิเคราะห์ และเลือกตัดสินใจที่เขาผ่านการคิดวิเคราะห์มาแล้ว คือ สร้างการเรียนรู้ให้เขาในการพัฒนา สุดท้ายให้เขามีอำนาจในการตัดสินใจ ที่สามารถกำหนดชะตาชีวิตกำหนดทิศทางของเขาเองได้ กำหนดทิศทางทรัพยากร กำหนดทิศทางธุรกิจหรืออะไรก็แล้วแต่ เพราะที่ผ่านมา 'ไม่รู้ว่าจะทำไป มันไปเน้นที่ทำกิจกรรมมากกว่าการเน้นที่ศักยภาพ การเรียนรู้ของคน

(มงคล พนมมิตร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2558)

4. การกำหนดประเด็น เป้าหมายในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน

การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร องค์กรที่ดำเนินงานมีความจำเป็นต้องกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ให้ชัดเจน โดยควรนำความเชี่ยวชาญของตนเองเป็นกรอบในการดำเนินงานส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในลักษณะความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง โดยผ่านกระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคมและความต้องการในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน รวมทั้งการประเมินแนวโน้ม สถานการณ์ในอนาคตที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชน สังคมโดยรวม การประเมินศักยภาพ ความพร้อมภายในองค์กรควบคู่ไปพร้อมกัน

ดังความเห็นของบุญเลิศ แป้นพงษ์ ที่เสนอว่า

...วันนี้จะทำได้ ที่เกี่ยวข้องมันต้องทำหมด มันต้องโยงกันหมด เพราะสังคมมันไม่ได้มีอย่างเดียวแต่ถ้าเราทำเรื่องนี้เรื่องเดียวมันอาจจะประสบผลสำเร็จได้น้อย แต่ถ้าทำได้หลายเรื่องมันก็จะเกิดความยั่งยืน ซึ่งชาวบ้าน ณ ตอนนั้นเขาเข้าใจว่าบทบาทสังคมมันค่อนข้างจะมีปัญหาเกี่ยวโยงกันหมด

(บุญเลิศ แป้นพงษ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2558)

สอดคล้องกับ ความเห็นของ มงคล พนมมิตร นำเสนอความคิดไว้อย่างน่าสนใจ เกี่ยวกับการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ว่า

...ภายใต้เงื่อนไข CSR นี้ เรื่องที่สำคัญ เรื่องหนึ่งคือการพัฒนาคน พัฒนาเรื่องวิธีคิด สองมันต้องทำเชิงยุทธศาสตร์ คือหมายความว่าตัวเองไม่ใช่หน้าที่ขององค์กรเป็นหลัก แต่คุณต้องวิเคราะห์ให้ลึก ถอนแก่นบริบทขององค์กรเป็นอย่างไร แล้วคุณต้องเลือกทำในสิ่งที่สำคัญภายใต้เงื่อนไข เวลา กับ ทรัพยากรที่มี

(มงคล พนมมิตร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2558)

ในขณะที่ ประเสริฐ สติลอำไพ เสนอมุมมองไว้อย่างน่าสนใจ ว่า "ส่วนในเรื่องที่เราจะดูแลภาคสังคม ต้องดูว่าเรามีความเข้มแข็งเพียงใด ถ้าวันนี้เราสามารถยืนได้ด้วยขาของตัวเอง เราก็พร้อมที่จะหยิบยื่น สิ่งเหล่านี้ให้กับสังคมเติบโตไปพร้อมกับเราอย่างเข้มแข็ง ซึ่งการทำ CSR ขึ้นอยู่กับ วิจารณ์ญาณของแต่ละองค์กรว่า กำหนดกลยุทธ์ กำหนด วิสัยทัศน์อย่างไรในการที่จะทำ CSR" (ศูนย์เพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน (NIDA CEC) คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ร่วมกับ หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ, ม.ป.ป.)

5. ปัจจัยเบื้องต้นในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน

การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน บุคคลากร และเจ้าหน้าที่ขององค์กร ควรมีทักษะ ประสพการณ์ ความรู้ในการทำงานพัฒนา การส่งเสริม กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน โดยองค์กรควรมีการกำหนดให้มีฝ่ายงานหรือหน่วยงาน ที่รับผิดชอบต่อในด้านนี้โดยตรง และควรมีระยะเวลาในการดำเนินโครงการในพื้นที่ที่เหมาะสม

อย่างน้อย 3 - 5 ปี เพื่อความต่อเนื่องในการทำงานและก่อให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร

ดังความเห็นของ ประทีป ไสภา คณะทำงานสถาบันพัฒนาชุมชนตำบลสันทราย ว่า

...ต้องทำแบบต่อเนื่อง ปตท.เป็นองค์กรฯ หนึ่งที่มีมันต้องสร้างองค์กรฯ หนึ่งให้มีหน่วยงานที่ทำงานต่อเนื่องและมีผู้รับผิดชอบต่อเนื่องเลย ไม่ใช่ทำไปตามงบประมาณทำไปตามแผนเป็นปีๆ ไป มันทำให้ขาดความต่อเนื่อง

(ประทีป ไสภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2558)

6. กระบวนการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน

การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน ต้องมีการวางแผนกระบวนการทำงาน การสร้างความเข้าใจ การศึกษาข้อมูลวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคมและสภาพปัญหาในชุมชน รวมทั้งแนวโน้มในอนาคต เพื่อมาสู่กระบวนการในการจัดทำแผน การกำหนดแนวทางในการพัฒนา โดยองค์กรทำหน้าที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สนับสนุนทรัพยากรในการทำงานร่วมกับชุมชน โดยมีกระบวนการในการติดตามและการประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการนำความรู้ ประสบการณ์ที่ได้รับขยายผลต่อสาธารณะ สังคมโดยรวม เพื่อให้เกิดการปรับปรุงการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังความเห็นของ ประเสริฐ สลิลอำไพ ในเรื่องนี้ ที่ว่า "ผมมองว่าเรื่อง CSR ที่เราเข้าไปทำในชุมชน ในสังคม หากเรามีกระบวนการที่ดี ชุมชนมีส่วนร่วม ชาวบ้านจะบอกเองว่าเขาต้องการอะไร เราเป็นเพียงผู้ช่วย เข้าไปให้ความรู้ ร่วมคิดร่วมทำ ทำให้สังคมเป็นสังคมที่มีความสุข" (ศูนย์เพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน (NIDA CEC) คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ร่วมกับหนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ, ม.ป.ป.)

ข้อเสนอข้างต้นสอดคล้องกับแนวคิดของ กนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน

...บริษัทสามารถวางแผน กระบวนการที่เริ่มคุยเริ่มคิดกับชุมชน แนวโน้มอนาคตในการเคลื่อนไหวงานมันน่าจะเป็นลักษณะอย่างไรในการพัฒนาชุมชน ภายใน 1 ปีนี้เขาต้องการอะไร 5 ปี ต้องการอะไร 10 ปี ต้องการอะไรเพื่อให้เห็นภาพรวม เพราะทุกคนต้องการความยั่งยืน ไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบที่ตายตัวแต่มีเป้าหมายร่วมกัน

(กนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2558)

7. การบริหารจัดการโครงการ กิจกรรมในงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร

ควรมีการดำเนินงานที่มีความแตกต่างกว่าการดำเนินงานพัฒนา แก้ไขปัญหาของหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะในเรื่องของความยืดหยุ่นของนโยบาย การปฏิบัติและขั้นตอน เพราะการดำเนินงานของราชการหรือภาครัฐ ต่างให้ความสำคัญและถือว่า นโยบายเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ มีกรอบ มีกติกาจากส่วนกลาง แต่ทั้งนี้ในกระบวนการทำงานขององค์กรภาคธุรกิจเอง ต้องมีการปรับปรุงกรอบแนวความคิดโดยเฉพาะในเรื่องของการบริหารจัดการองค์กรที่ไม่ควรเน้นการสั่งการจากบนลงล่าง หรือ การกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่มีลักษณะที่แน่นอนตายตัว ควรมีลักษณะที่ยืดหยุ่น สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์โดยที่ไม่ละทิ้งกรอบแนวทางเป้าหมายการทำงานร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยสำคัญและส่งผลต่อแนวทางรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร คือ นโยบายขององค์กรที่เป็นผลผลิตจากวิสัยทัศน์ของคณะกรรมการบริษัท หรือคณะกรรมการบริหาร ในการกำหนดทิศทางการดำเนินงานขององค์กร โดยเฉพาะในภาคธุรกิจ ที่ต้องคำนึงถึงความสามารถในการอยู่รอดและให้ผลตอบแทนแก่ผู้ถือหุ้น หรือเจ้าของกิจการ

เพราะฉะนั้นในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร โดยเฉพาะในส่วนของ การพัฒนาชุมชน ควรเป็นการดำเนินงานทั้งในระดับนโยบายของบริษัท เป็นวัฒนธรรมขององค์กร เป็นจรรยาบรรณที่พนักงานในทุกระดับต้องถือปฏิบัติ ดังความเห็นของ ปรียานุช เอกณรงค์ ผู้จัดการฝ่ายกิจการเพื่อสังคม บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ที่นำเสนอว่า

...เรื่อง social impact (ผลกระทบทางสังคม-ผู้วิจัย) มีความสำคัญมาก ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การขับเคลื่อน ที่ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ ทำให้รู้สึกว่าการที่เราได้ช่วยให้เกิดกระแสพัฒนาที่ดีขึ้นอย่างไร เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ต้องเป็นสิ่งที่เกิดจากเรื่องที่องค์กรคิด ไม่ใช่เกิดจากความคาดหวัง เป็น mind set (ความตั้งใจจริง-ผู้วิจัย) ขององค์กร ตั้งแต่ leader (ผู้นำองค์กร-ผู้วิจัย) ลงมา operator (ผู้ปฏิบัติ-ผู้วิจัย) ในมุมมองการดำเนินงาน ความรับผิดชอบต่อสังคม

(ปรียานุช เอกณรงค์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2558)

8. ข้อเสนอถึงความยั่งยืนในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน

8.1 การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน ควรมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ต้นแบบในการขยายความรู้ไปสู่พื้นที่หรือชุมชนใกล้เคียง แต่อย่างไรก็ตามในการพิจารณาคัดเลือกพื้นที่ควรเล็งเห็นถึงพื้นที่ที่เหมาะสม ไม่ควรพิจารณาพื้นที่ที่เข้มแข็งมีหลายหน่วยงานเข้าไปสนับสนุนเพียงอย่างเดียวแต่ควรพิจารณาถึงชุมชนที่ยังขาดประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาชุมชนได้มีโอกาสในการเรียนรู้ในกระบวนการพัฒนาชุมชน ดังความเห็นของ อนันต์ ดวงแก้วเรือน ประธานสถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทา ที่เสนอว่า

...ชุมชนที่อ่อนแอต้องเปิดให้เค้าเข้ามาเรียนรู้ สัมผัส แต่ทุกวันนี้เราให้คนที่ทำมาแล้วตรงไหนที่ทุกคนมองข้ามแต่ถ้าชุมชนไหนสำเร็จก็จะติดป้าย มอบโล่ มอบใบประกาศ ให้มองไปที่ชุมชนอื่นบ้างอาจจะเชื่อมหรือขยายก็ได้ ทำอย่างไรให้เขาขึ้นมาจากตรงนั้นได้ ชุมชนนำร่องอยู่แบบนี้โดยรอบข้างไม่มี มันไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีพลัง

(อนันต์ ดวงแก้วเรือน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2558)

8.2 การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชนหรือการสนับสนุนโครงการ กิจกรรมการพัฒนาของหน่วยงาน ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา โดยเฉพาะผู้นำทางการที่เป็นผู้นำในส่วนของท้องถิ่นและท้องถิ่น แต่ทั้งนี้หน่วยงานหรือองค์กรควรทำความเข้าใจสภาพบริบท ปัจจัยและเงื่อนไขของชุมชนประกอบการดำเนินงาน เพราะโดยข้อจำกัดผู้นำทางการมีวาระในการดำรงตำแหน่ง ซึ่งในบางกรณีผู้นำทางการหมดวาระลง ส่งผลต่อกระบวนการทำงาน ซึ่งในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชนหรือกิจกรรมการพัฒนาควรพิจารณาถึงผู้นำในส่วนอื่นๆ เช่น ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้นำธรรมชาติ ที่ไม่มีเงื่อนไขตำแหน่งมาร่วมขับเคลื่อนกระบวนการการทำงาน

8.3 การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน องค์กรมีความจำเป็นใน การนำความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานพัฒนาหรือประเด็นการพัฒนาที่ชุมชนสนใจมาส่งเสริม ขยายการรับรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน เพื่อเป็นการยกระดับการทำงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น นำไปสู่การพัฒนาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา

อย่างไรก็ตามในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน หรือการดำเนินกิจกรรมในพัฒนาพื้นที่ ชุมชนควรมีความพร้อม พัฒนาศักยภาพของตนเองในการที่จะดำเนินงานเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งวีระ สิงห์พลงาม คณะทำงาน เครือข่ายองค์กรภาคประชาชนตำบลนาโบสถ์ สะท้อนความคิดไว้อย่างน่าสนใจ ที่ว่า

...สมมติว่าบางอย่างเราพร้อมในแง่ส่วนตัวบางเรื่องเราพร้อม แต่ว่าที่มันไม่ใช่เรื่องของในชุมชน แต่เราอยากให้มันเกิดขึ้นก็ต้องดูเรื่องความเป็นไปได้ว่าเราพร้อมที่จะทำไหม ไม่ใช่ว่ารับตลอด บางทีรับไปมันไม่ตรงต่อความต้องการและมันก็ไม่เกิดขึ้น ผลสำเร็จมันก็ไม่ได้

(วีระ สิงห์พลงาม, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2558)

ในระดับสังคม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ มีความเห็นว่า การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในกรณีประเทศไทย ควรมีหน่วยงาน องค์กร ที่มีบทบาทในการประสานการทำงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมระหว่างภาครัฐและองค์กรภาคธุรกิจ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ประสพการณ์ บทเรียน สร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรร่วมกัน รวมทั้งเป็นพื้นที่ในการวิเคราะห์ สถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การกำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมและการขับเคลื่อนเชิงนโยบายข้อตกลงทางการค้า ระเบียบ และมาตรฐานในการดำเนินธุรกิจ ทั้งภายในและระหว่างประเทศ ดังความเห็นของ ปรียานุช เอกถรงค์ ที่นำเสนอมุมมองเกี่ยวกับประเด็นนี้ไว้อย่างน่าสนใจว่า

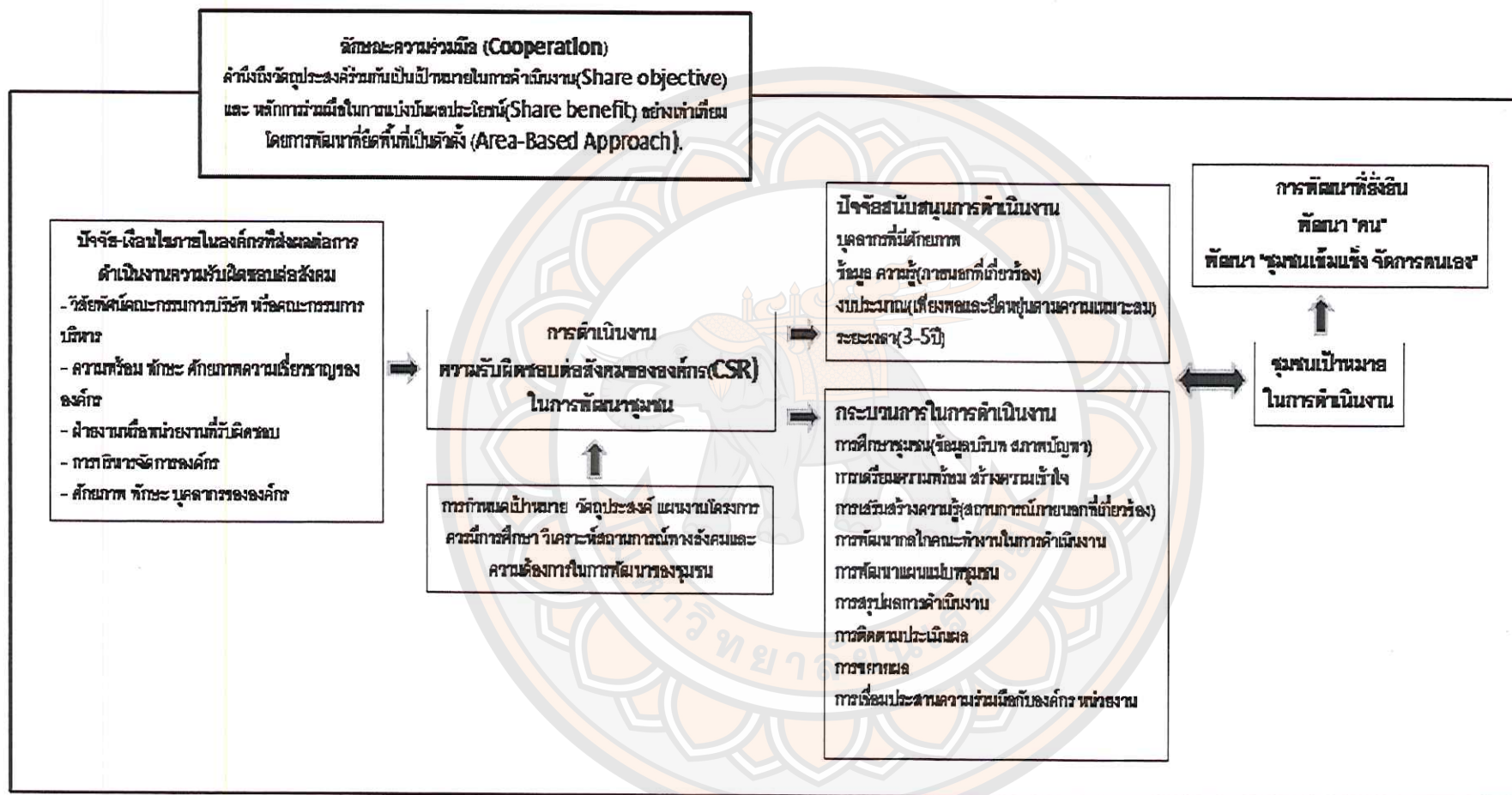
...ทุกวันนี้ ทุกภาคส่วนพยายาม จะเข้าไปใกล้ ในเรื่องของการออกแบบแนวทางไปในทิศทางเดียวกันอันนี้ เป็นภาพที่ ถูกชวนกันคุย ทั้งหมด ทั้งแผน แต่ก็ยังคงขาด การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เวลาเราพูดถึงกระบวนการมีส่วนร่วม คือ เราไปทำอะไรกับใคร แต่เราไม่เคยมีการ มีส่วนร่วมใหญ่ๆ เช่น การกำหนดวาระแห่งชาติ ก็คือส่วนของรัฐบาลควรทำขึ้นมา เป็นบทบาทของภาครัฐ ควรทำหน้าที่แบบภาครัฐอย่างแท้จริงในการเชื่อมประสานทุกคนเท่าเทียมกันไม่มีแรงเรื่องไหนหาคนมาเติม มาช่วยกันขับเคลื่อน

(ปรียานุช เอกถรงค์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2558)

ถึงแม้ที่ผ่านมตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยได้ริเริ่มให้มีรางวัลแก่บริษัทที่จดทะเบียนในด้านการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมดีเด่นขึ้นในปี 2549 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเผยแพร่ ให้การยอมรับผลงานของบริษัทต่อสาธารณะเพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินธุรกิจ รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้มีการดำเนินธุรกิจด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง (วรพรรณ เอื้ออาภรณ์, 2555, หน้า 26-27) แต่ทั้งนี้ ในบทบาทดังกล่าวจากการศึกษาของผู้วิจัย พบว่ายังคงไม่เพียงพอต่อการดำเนินงานและสถานการณ์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อค้นพบในเรื่องรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ที่พัฒนามาจากความคิดเห็น ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม และข้อเสนอถึงรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) สรุปได้ดังนี้

ภาพ 11 แสดงรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ในการพัฒนาชุมชน

รูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ในข้างต้น จะสามารถบรรลุผลสำเร็จในการพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องวางอยู่บนเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

ระดับบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และองค์กรภาคธุรกิจ ที่ดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมในการพัฒนาชุมชน ควรมีเงื่อนไขที่สำคัญ ดังนี้

1. นโยบาย วิสัยทัศน์คณะกรรมการบริษัท หรือคณะกรรมการบริหาร ที่ให้ความสำคัญกับงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและการศึกษาสถานการณ์ทางสังคมและความต้องการของชุมชนในการพัฒนาเพื่อกำหนดเป็นแนวทาง แผนงานในการดำเนินงาน
2. ความพร้อม ทักษะ ศักยภาพ ความเชี่ยวชาญขององค์กร ถือได้ว่าเป็นมีความสำคัญ ซึ่งองค์กรควรมีการประเมินความพร้อม ความเหมาะสมขององค์กรในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมในการพัฒนาชุมชน
3. การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมในการพัฒนาชุมชน องค์กรต้องมีการจัดตั้งฝ่ายงานหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง เพื่อความต่อเนื่องในการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพและมีผู้รับผิดชอบโดยตรง
4. การบริหารจัดการองค์กรในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมในการพัฒนาชุมชน ควรมีลักษณะความยืดหยุ่น และแบ่งบทบาทหน้าที่ กระจายความรับผิดชอบ โดยส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ
5. การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมในการพัฒนาชุมชน บุคลากรขององค์กรที่เกี่ยวข้อง ต้องมีศักยภาพ ทักษะ ในด้านกระบวนการพัฒนา การส่งเสริมงานพัฒนาร่วมกับชุมชน

ระดับของชุมชน มีเงื่อนไขที่สำคัญ กล่าวคือ ชุมชนควรมีกลไกคณะทำงาน ผู้นำชุมชนที่มีการรวมกลุ่มองค์กรในชุมชน โดยมีเป้าหมาย วิสัยทัศน์ อุดมการณ์ร่วมของชุมชน มีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชน และการบริหารจัดการองค์กรที่มีความโปร่งใส มีกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและกระบวนการในการตรวจสอบ

ทั้งนี้ รูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ต้องยึดพื้นที่ชุมชนเป็นตัวตั้ง (Area-Based Approach) โดยเฉพาะในส่วนโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน สร้างความร่วมมือ (Cooperation) ในลักษณะหุ้นส่วนการพัฒนา คำนึงถึงวัตถุประสงค์ร่วมกันเป็นเป้าหมายในการดำเนินงาน (Share objective) และหลักการร่วมมือในการแบ่งปันผลประโยชน์ (Share benefit) อย่างเท่าเทียม

บทที่ 5

บทสรุป

การศึกษาเรื่อง "การประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ" มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือตามแบบจำลองชิป (CIPP Model) และศึกษารูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method) โดยการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ในรูปแบบการวิจัยประเมินผล (Evaluation Research) ตามแบบจำลองชิป (CIPP Model) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยดำเนินการศึกษาในพื้นที่โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ในพื้นที่ภาคเหนือ จำนวน 6 ตำบล

ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) นำสู่กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นตารางประกอบคำบรรยายและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยวิธีการประเมินผลแบบชิปโมเดล (CIPP Model) โดยใช้เครื่องมือแบบสอบถามการประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง กับกลุ่มตัวแทนจากกลุ่มประชากรในพื้นที่ตำบล ทั้ง 6 ตำบล ละ 20 คน และกลุ่มตัวแทนในการศึกษาจากกลุ่มประชากรผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) จำนวน 9 คน รวมจำนวนกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาในครั้งนี้ รวมทั้งสิ้น 129 คน

การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ทางผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือแบบห้วข้อสัมภาษณ์ (Interview Guide) กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) และการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยวิธีการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ประกอบไปด้วย ประชากรที่เป็นตัวแทนจากพื้นที่ตำบล ทั้ง 6 ตำบล ละ 3 คน รวม 18 คน และประชากรที่เป็นตัวแทนจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม

ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) จำนวน 6 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน และการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis)

สรุปผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงาน ความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ ผู้วิจัยมีประเด็นที่สำคัญและควรนำมาอภิปราย ดังนี้

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา จำนวน 129 คน พบว่า กลุ่มตัวแทนในการศึกษา จำแนกตามเพศ พบว่า เพศชายมากกว่าเพศหญิง โดยเพศชาย มีจำนวน 82 คน คิดเป็นร้อยละ 63.60 ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่เป็นเพศหญิงมีจำนวน 47 คน หรือร้อยละ 36.40 โดยกลุ่มตัวแทนในการศึกษา ส่วนใหญ่มีช่วงอายุ ระหว่าง 51-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 37.20 โดยช่วงอายุของจำนวนกลุ่มที่น้อยที่สุด คือ ช่วงอายุระหว่าง 21-30 ปี หรือ ร้อยละ 4.60

ระดับการศึกษาของกลุ่มตัวแทนในการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวแทนส่วนใหญ่มีระดับ การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) คิดเป็นร้อยละ 32.50 กลุ่มตัวแทนที่ดำเนินการศึกษาส่วนใหญ่ มีสถานภาพเป็น คณะกรรมการโครงการ คิดเป็นร้อยละ 66.60 ในขณะที่สถานภาพกลุ่มตัวแทนที่น้อยที่สุด คือ ที่ปรึกษาโครงการฯ คิดเป็นร้อยละ 0.80 กลุ่มตัวอย่างโดยส่วนใหญ่มีการดำเนินงานร่วมมาก่อนโครงการฯอยู่ในช่วงระยะเวลา 3-5 ปี คิดเป็นร้อยละ 48.00 และจากการวิจัย พบว่า กลุ่มตัวแทนในการศึกษาทั้งหมดมีการดำเนินการ ร่วมกับกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ก่อนการดำเนินงาน โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระยะเวลาเข้าร่วมโครงการฯในช่วงระยะเวลา 2 ปี (ระหว่างปี 2556-2557) จำนวนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 77.50

การประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงาน ความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของ บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ พบว่า

ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.72$) พิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ในด้านสถานะแวดล้อม ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.61$, S.D. = 0.11) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีความเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพชุมชน ($\bar{X} = 3.77$, S.D. = 0.77)

ด้านปัจจัยเบื้องต้นในการดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.51$, S.D. = 0.37) โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ เจ้าหน้าที่และบุคลากรในการดำเนินงานโครงการฯ มีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการปฏิบัติงานเป็นอย่างดี ($\bar{X} = 3.99$, S.D. = 0.73)

ด้านกระบวนการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.78$, S.D. = 0.06) โดยเฉพาะจากการพิจารณาค่าเฉลี่ยในแต่ละด้าน พบว่า ผลการประเมินในด้านกระบวนการมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดมากกว่า ด้านผลผลิต ด้านสภาวะแวดล้อมและด้านปัจจัยเบื้องต้น ตามลำดับ โดยผลการประเมินโครงการฯด้านกระบวนการเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่ คือ การวางแผนในการดำเนินงานโครงการฯ มาจากกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = 3.88$, S.D. = 0.79)

ด้านผลผลิต พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.63$, S.D. = 0.05) โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดศูนย์เรียนรู้ที่เป็นแหล่งถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ในชุมชนและภายนอกได้เป็นอย่างดี ($\bar{X} = 3.70$, S.D. = 0.77)

ทั้งนี้ จากการสอบถามในเรื่องความพึงพอใจในภาพรวมการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พบว่า โดยส่วนใหญ่กลุ่มประชากรมีความพอใจในระดับมาก ($\bar{X} = 3.76$, S.D. = 0.74) คิดเป็นร้อยละ 54.30

ในส่วนความคิดเห็นในเรื่องสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานและความเปลี่ยนแปลงหลังจากดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เปรียบเทียบกับตัวชี้วัดภาวะชุมชนเข้มแข็ง พบว่า

ภาพรวมสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการฯอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.56$, S.D. = 0.11) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ชุมชนมีการบริหารจัดการองค์กรที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล แบ่งหน้าที่ กระจายความรับผิดชอบในการดำเนินงาน ($\bar{X} = 3.68$, S.D. = 0.76)

ด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับตัวชี้วัดภาวะชุมชนเข้มแข็ง พบว่า ในภาพรวมสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการฯอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.70$, S.D. = 0.01) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ชุมชนมีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน ($\bar{X} = 3.91$, S.D. = 0.70)

ในภาพรวมสภาพชุมชนก่อนและเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการฯ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.56$, S.D. = 0.11), ($\bar{X} = 3.70$, S.D. = 0.01) โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อที่ว่า ชุมชนมีการกำหนดเป้าหมาย วิสัยทัศน์อุดมการณ์ร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ มีค่าเฉลี่ยจาก 3.37 เป็น 3.77

แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา พบว่า ในข้อที่ว่า การดำเนินงานมีกลุ่ม/องค์กรในชุมชนเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยความเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการฯ น้อยกว่าค่าเฉลี่ยสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการฯ คือ จากค่าเฉลี่ย 3.64 เป็น 3.57

ทั้งนี้ในการการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ศึกษาพบประเด็นที่มีความสำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ดังนี้

1. สถานะภาพของโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีบทบาทและเป็นปัจจัยในการหนุนเสริมเสริมพลัง (Empowerment) ให้กับชุมชน
2. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดการพัฒนาในเรื่องกระบวนการทางความคิด รวมทั้งทักษะในการออกแบบและดำเนินกระบวนการงานพัฒนาในชุมชน (วิทยากรชุมชน) โดยเฉพาะกลุ่มคณะทำงาน ผู้นำ
3. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาพัฒนาชุมชน
4. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ตำบลที่ทำหน้าที่ประสานการทำงานภายในชุมชน จัดกระบวนการในการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนและภายนอก
5. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งก่อให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน
6. บุคลากร พนักงานองค์กรได้เรียนรู้ร่วมกับชุมชน เกิดเป็นความเข้าใจ ความรู้สึก ร่วมในการดำเนินงานสามารถนำพัฒนา ประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานด้านอื่นๆ ภายในองค์กร
7. ภาพลักษณ์ของชุมชนต่อสังคมภายนอก ได้รับการยอมรับเพิ่มขึ้น

ในส่วนของความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมต่อการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) และการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ พบว่า

1. การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ขององค์กรควรมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ในการพัฒนาคน ผู้นำ เยาวชน คนรุ่นใหม่ และการรวมกลุ่มของชุมชน ให้มีศักยภาพ ความสามารถในการจัดการตนเอง

2. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ควรมี การสนับสนุนบุคลากรโครงการและเจ้าหน้าที่ประจำชุมชน ความรู้งบประมาณในการสนับสนุน กิจกรรม และมีระยะเวลาดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

3. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ควรมี กระบวนการดำเนินงานในเรื่องของกระบวนการศึกษาของชุมชน เตรียมความพร้อม สร้างความ เข้าใจแก่สมาชิกในชุมชน การจัดทำแผนชุมชนในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา การสรุปบทเรียน ปัญหา อุปสรรคและนำผลการวิเคราะห์มาพัฒนาการทำงาน รวมทั้งพัฒนาระบบการบริหาร จัดการโครงการที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ

การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ควรมี การปรับ ลด และขั้นตอนในส่วนของกระบวนการพิจารณา อนุมัติ สนับสนุนโครงการชุมชน

4. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ควรมีการ มุ่งเน้นผลผลิต ในด้านการพัฒนาศักยภาพของผู้นำในชุมชน การพัฒนาเยาวชน การพัฒนาชุมชน สร้างรูปธรรมการพึ่งพาตนเองในมิติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พลังงาน ทางเลือก เศรษฐกิจชุมชน และการแก้ไขปัญหาสังคมในท้องถิ่น

5. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมต่อการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ดังนี้

5.1 กระบวนการทำงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร CSR ต้องมีกระบวนการ ทำงานที่ชัดเจนและมีตัวชี้วัด

5.2 การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) โดยเฉพาะในงานที่ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ต้องเป็นกระบวนการดำเนินงานที่

5.3 การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ควรนำทักษะ ศักยภาพความเชี่ยวชาญขององค์กร เข้าไปปรับ ผสมผสาน กับความเชี่ยวชาญของชุมชนในการ พัฒนา

5.4 การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ควรมีการพัฒนา ศักยภาพบุคลากรภายในโครงการ ให้มีความเหมาะสมกับสภาพการทำงานในพื้นที่ชุมชน

5.5 การบริหารจัดการภายในโครงการ ควรให้ความสำคัญกับกระจายอำนาจ การตัดสินใจให้ระดับพื้นที่ในการบริหารจัดการแผนงาน

5.6 ควรมีการสนับสนุนโครงการหรือกิจกรรมที่มีลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

5.7 บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ควรเป็นองค์กรที่ริเริ่มผลักดันให้หน่วยงานรัฐ หรือ หน่วยงานที่ดำเนินการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ของแต่ละองค์กร โดยเฉพาะ ในภาคธุรกิจ มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานระหว่างองค์กรด้วยกัน

ปัจจัยที่นำไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ในเรื่อง ความหมาย องค์ประกอบชุมชน เข้มแข็ง และปัจจัยที่นำไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informants) โดยผู้วิจัยพบประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

1. ปัจจัยในด้านผู้นำมีความสำคัญในการที่จะพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง
2. ชุมชนต้องมีการกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมายในการพัฒนา แนวทางในการจัดการตนเอง
3. กลุ่ม/องค์กรชุมชนต้องมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคม สภาพบริบท ปัญหาของชุมชน และกำหนดแผนงานในการแก้ไขปัญหา สร้างแนวทางในการพัฒนา โดยมีรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาตนเอง
4. ชุมชนต้องมีกระบวนการในการจัดการความรู้ของตนเอง ทั้งในส่วนของความรู้ที่เป็น ภูมิปัญญาดั้งเดิม และความรู้ วิทยาการสมัยใหม่ที่มีความเกี่ยวข้อง
5. ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม
6. ด้านความร่วมมือกับหน่วยงาน กลุ่มองค์กรชุมชนภายนอก

นอกจากการข้อค้นพบในเรื่องปัจจัยในการพัฒนาไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง ผู้ศึกษาค้นพบ ประเด็นที่เป็นเงื่อนไขส่งผลต่อกระบวนการพัฒนาที่สำคัญ ดังนี้

เงื่อนไขในระดับชุมชน

1. การเมืองในระดับท้องถิ่นส่งผลต่อกระบวนการพัฒนา
2. กลไกในระดับท้องถิ่น ต้องมีความเข้าใจในเรื่องบทบาท การใช้อำนาจการบริหาร จัดการท้องถิ่น และควรมีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการงานพัฒนาและแก้ไขปัญหาในพื้นที่
3. โอกาสในการเข้าถึงการจัดการทรัพยากรของชุมชน

เงื่อนไขในระดับนโยบาย-กฎหมาย

1. ข้อจำกัดของกฎหมายบางฉบับที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการพัฒนาชุมชน
2. การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นเป็นเงื่อนไขที่จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

3. นโยบาย ทิศทางการพัฒนาประเทศ ต้องเปิดโอกาสและเอื้อให้ชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากร โอกาสในการพัฒนาเพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชน

ส่วนที่ 2 รูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม(CSR)ในการพัฒนาชุมชน

แนวคิดและนโยบายการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

การดำเนินธุรกิจของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) กำหนดวิสัยทัศน์ ในการเป็นบริษัทพลังงานไทยชั้นนำ และกำหนดพันธกิจขององค์กรในการรับผิดชอบต่อประเทศ สังคม ชุมชน ผู้ถือหุ้น ลูกค้า คู่ค้าและพนักงาน ดังจะเห็นได้จากแผนแม่บทกลยุทธ์ความยั่งยืน 2555-2563 ขึ้น

วิสัยทัศน์ พันธกิจและนโยบายในการดำเนินงาน ประกอบกับการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท ปตท. จำกัด(มหาชน) ที่ผ่านมามีได้รับการยอมรับจากสังคม ดังจะเห็นได้จากการที่บริษัทได้รับรางวัลทั้งในและต่างประเทศในด้านการดำเนินธุรกิจอย่างมีความรับผิดชอบต่อ

รูปแบบ กระบวนในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชนของบริษัท ปตท. จำกัด(มหาชน)

การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) แบ่งออกเป็น

1. ในระดับการปฏิบัติตามข้อกำหนดของกฎหมาย อย่างเคร่งครัด และมาตรฐานแนวทางความรับผิดชอบต่อสังคม ISO 26000

2. ในระดับการปฏิบัติตามความคาดหวังของสังคมที่เป็นประเด็นทางสังคม

การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) กำหนดกลุ่ม พื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงาน แบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ กล่าวคือ 1) ชุมชนที่องค์กรตั้งหรือดำเนินธุรกิจอยู่ 2) ชุมชน สังคมในวงกว้าง 3) ประเด็นทางสังคมในทางสาธารณะ โดยนำศักยภาพที่องค์กรมี มาเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน

จากแนวคิดพื้นฐานและรูปแบบในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) มีแนวทางปฏิบัติในการดำเนินธุรกิจที่คำนึงถึงผลกระทบเป็นสำคัญ โดยนโยบายและแนวทางในการกำกับดูแลงานด้านกิจการเพื่อสังคม ถูกกำหนดให้เป็นแนวทางหลักในการดำเนินธุรกิจ โดยคำนึงถึง 2 เรื่องหลักที่ให้ความสำคัญ กล่าวคือ การคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินงานและ การคำนึงถึงข้อกังวลของประชาชนในสังคม

การกำหนดประเด็นในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ขององค์กร จึงใช้ การศึกษาสถานการณ์ทางสังคม พิจารณาแนวโน้มในอนาคตในระดับโลกและประเทศ ถึงความ เปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดทั้งต่อประเทศ ชุมชนและองค์กร นำมาสู่การวิเคราะห์ โดยพิจารณา ถึงศักยภาพ ความพร้อมขององค์กร ประกอบการจัดทำประเด็นและแนวทางในการ ดำเนินแผนงาน กิจกรรม ในด้านความรับผิดชอบต่อสังคม

การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้กำหนด โครงสร้างการดำเนินงาน โดยมีการกำหนดให้งานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร อยู่ใน ระดับนโยบายบริหารของบริษัท โดยมีผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่ทำหน้าที่กำกับ ดูแล งานด้าน การสื่อสารองค์กรและกิจการเพื่อสังคม โดยมีฝ่ายงานในการรับผิดชอบแบ่งออกเป็น ฝ่ายสื่อสาร องค์กรที่ทำหน้าที่สร้างความเข้าใจในเรื่องของการดำเนินธุรกิจและภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กรต่อ สังคม และ ฝ่ายกิจการเพื่อสังคมทำหน้าที่ในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ดังภาพแสดงโครงสร้างการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งการดำเนินงานโครงการ พัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เป็นส่วนงานหนึ่งในฝ่ายงานกิจการเพื่อสังคม

รูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน

1. เหตุผลและความจำเป็นขององค์กรในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมเป็น พื้นฐานที่สำคัญ โดยเฉพาะในภาคธุรกิจที่ดำเนินกิจการที่มีความเกี่ยวข้อง ได้รับประโยชน์จาก สังคม ใช้ทรัพยากรของสังคมเป็นวัตถุดิบในการประกอบกิจการ รวมทั้งผลกระทบที่เกิดจากการ ดำเนินงาน ถึงแม้จะไม่มีกฎหมาย ระเบียบ กติกาควบคุม แต่เป็นสิ่งที่องค์กรต้องดำเนินการ ในฐานะที่องค์กรเปรียบเสมือนเป็นพลเมือง

2. ลักษณะการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ควรเน้นมิติภายใน ซึ่ง เป็น การดูแลกิจกรรมต่างๆที่องค์กรธุรกิจดำเนินการอยู่และจัดการได้โดยตรงให้ดีขึ้น และขยายมาสู่ มิติภายนอกที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางธุรกิจที่องค์กรดำเนินการ รวมถึงในระดับสังคมวงกว้าง

3. รูปแบบความร่วมมือในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนา ชุมชน ควรยึดเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง (Area-Based Approach) สร้างความร่วมมือ (Cooperation) ในลักษณะหุ้นส่วนการพัฒนา โดยการดำเนินงานต้องมีกระบวนการศึกษา วิเคราะห์สถานการณ์ และความต้องการในการพัฒนาของชุมชน เน้นที่เป้าหมายในการพัฒนาศักยภาพ ความสามารถ ของคนเป็นสำคัญ

4. การกำหนดประเด็น เป้าหมายในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ในการพัฒนาชุมชนมีความจำเป็นต้องกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ให้ชัดเจน โดยควรนำความ เชี่ยวชาญของตนเองเป็นกรอบในการดำเนินงานส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในลักษณะความร่วมมือ

อย่างต่อเนื่อง ผ่านการวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคมและความต้องการในการพัฒนาและแก้ไข ปัญหาของชุมชน รวมทั้งการประเมินแนวโน้ม สถานการณ์ในอนาคตที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชน สังคมโดยรวม การประเมินศักยภาพ ความพร้อมภายในองค์กรไปพร้อมกัน

5. ปัจจัยเบื้องต้นในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน บุคลากรและเจ้าหน้าที่ขององค์กร ควรมีทักษะ ประสิทธิภาพ ความรู้ในการทำงาน โดยองค์กร ควรกำหนดให้มีฝ่ายงานหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบในด้านนี้โดยตรง และควรมีระยะเวลาในการ ดำเนินโครงการในพื้นที่ที่เหมาะสม อย่างน้อย 3-5 ปี เพื่อความต่อเนื่องในการทำงานและก่อให้เกิด ประสิทธิภาพ ประสิทธิผลในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร

6. กระบวนการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชนต้องมึ การวางแผนกระบวนการทำงาน การสร้างความเข้าใจ การศึกษาข้อมูลวิเคราะห์สถานการณ์ทาง สังคม และสภาพปัญหาในชุมชน รวมทั้งแนวโน้มในอนาคต นำมาสู่กระบวนการในการจัดทำแผน การกำหนดแนวทางในการพัฒนา โดยองค์กรทำหน้าที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยน ความคิด สนับสนุนทรัพยากรในการทำงานร่วมกับชุมชน โดยมีกระบวนการในการติดตามและ การประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการนำความรู้ ประสิทธิภาพที่ได้รับขยายผลต่อ สาธารณะ สังคมโดยรวม เพื่อให้เกิดการปรับปรุงการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมของ องค์กรและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

7. การบริหารจัดการโครงการ กิจกรรมในงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ควรมี การดำเนินงานที่มีความแตกต่างกว่าการดำเนินงานพัฒนา แก้ไขปัญหาของหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะในเรื่องของความยืดหยุ่นของนโยบาย การปฏิบัติและขั้นตอน โดยเฉพาะในเรื่องของการ บริหารจัดการองค์กรที่ไม่ควรเน้นการสั่งการจากบนลงล่าง หรือ การกำหนดแนวทางการดำเนินงาน ที่มีลักษณะที่แน่นอนตายตัว ควรมีลักษณะที่ยืดหยุ่น สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ โดยที่ไม่ละทิ้งกรอบแนวทาง เป้าหมายการทำงานร่วมกัน

8. ข้อเสนอต่อความยั่งยืนในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการ พัฒนาชุมชน

8.1 ควรมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ต้นแบบในการขยาย ความรู้ไปสู่พื้นที่หรือชุมชนใกล้เคียง

8.2 การดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชนหรือการ สนับสนุนโครงการ กิจกรรมการพัฒนาของหน่วยงาน ควรพิจารณาและให้ความสำคัญกับผู้นำใน

ส่วนอื่นๆ เช่น ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้นำธรรมชาติ นอกเหนือจากผู้นำที่เป็นทางการเพียงอย่างเดียว

8.3 องค์กรมีความจำเป็นในการนำความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานพัฒนา ขยายการรับรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน เพื่อเป็นการยกระดับการทำงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น นำไปสู่การพัฒนาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา

ในระดับสังคม ควรมีหน่วยงาน องค์กร ที่มีบทบาทในการประสานการทำงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมระหว่างองค์กร เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ประสบการณ์ บทเรียน สร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและองค์กรภาคธุรกิจ รวมทั้งเป็นพื้นที่ในการวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การกำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมและการขับเคลื่อนเชิงนโยบายข้อตกลงทางการค้า ระเบียบ และมาตรฐานในการดำเนินธุรกิจ ทั้งภายในและระหว่างประเทศ

อภิปรายผล

ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ ผู้วิจัยมีประเด็นที่สำคัญและควรนำมาอภิปราย ดังนี้

จากข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า สถานภาพกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน โดยมีสถานภาพเป็นคณะทำงานโครงการกว่าร้อยละ 66.60 โดยเมื่อพิจารณาจากเพศ พบว่า กลุ่มตัวอย่าง เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง

จำแนกตามอายุพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีช่วงอายุ ระหว่าง 51-60 ปี จำนวน 48 คน รองลงมา คือ ช่วงอายุ 41-50 ปี จำนวน 41 คน โดยช่วงอายุของกลุ่มตัวอย่างที่น้อยที่สุด คือ ช่วงอายุระหว่าง 21-30 ปี จำนวน 6 คน หรือร้อยละ 4.60 จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 129 คน ซึ่งจำนวนรวมของกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในช่วงอายุ 41- 60 ปี มีจำนวนถึง 89 คน อยู่ในช่วงวัยกลางคนที่ความแข็งแรงของร่างกายเริ่มลดลงจากวัยผู้ใหญ่ตอนต้น (18-45 ปี) โดยระยะปลายของวัยกลางคน ส่วนใหญ่เข้าสู่วัยใกล้เกษียณอายุการทำงานโครงสร้างของร่างกายเปลี่ยนแปลง สุขภาพร่างกาย เจ็บป่วยได้ง่าย สมรรถภาพการทำงานจะลดน้อยลงไปด้วย เกิดปัญหาทางด้านความจำ รวมทั้งการเรียนรู้ต่างๆ จะยากขึ้น

การดำเนินงานของชุมชนมีแนวโน้มขาดกลุ่มช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้นเข้าร่วมการทำงาน ซึ่งช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้นเป็นวัยที่มีพลัง คล่องแคล่วว่องไว การรับรู้ต่างๆ มีความสมบูรณ์เต็มที่ ในช่วงนี้จะเป็นวัยที่บุคคลจะสามารถสะสมประสบการณ์ในการทำงานได้เป็นอย่างดี มีความสามารถคิดสร้างสรรค์งานได้อย่างมีคุณภาพ (ธัญญาภัทร์ เลิศจันทร์ทรงกูร, ม.ป.ป.)

การทำงานในระยะยาวมีข้อจำกัดในการขาดกลุ่มคนที่เข้ามาสืบทอดการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาและแก้ไขปัญหของชุมชน ซึ่งเป็นจุดที่ชุมชน ผู้นำมีความกังวลและคาดหวังในการส่งผ่านการทำงานไปสู่คนรุ่นต่อไป

สอดคล้องกับการศึกษาของ สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2539) ที่อธิบายถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเครื่องชี้วัดเกี่ยวกับการจัดการกลุ่ม / องค์การชุมชน ที่ว่า กลุ่มที่เข้มแข็งจะต้องคำนึงถึงสมาชิกทั้งในจำนวนปริมาณและคุณภาพในการเข้ากลุ่มกิจกรรม และความรู้หน้าที่ และหน้าที่ ด้วยความรับผิดชอบ โดยกลุ่มใดสามารถมีสมาชิกที่มีความหลากหลายมากขึ้นได้ย่อมแสดงถึงความเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของกลุ่มระหว่างคนที่ต่างเพศ วัย ศาสนา การศึกษา

ระยะเวลาของกลุ่มตัวอย่างในการเข้าร่วมกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ทั้งก่อนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งและเข้าร่วมดำเนินงานโครงการฯ พบว่ากลุ่มตัวแทนในการศึกษาโดยส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำงานร่วมในระยะเวลาพอสมควรเพราะฉะนั้นในส่วนของความคิดเห็นเกี่ยวข้องกับประเด็นศึกษา จึงสามารถสรุปได้ว่าเป็นความคิดเห็นที่มาจากฐานประสบการณ์ การรับรู้ ซึ่งเป็นความสำคัญที่องค์กรควรนำข้อสรุปที่ได้ไปพัฒนากระบวนการในการดำเนินโครงการฯ ต่อไป

ผลการดำเนินงานโครงการฯ จากการวิจัย พบว่า ภาพรวมผลการดำเนินงานโครงการฯ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.63$) ซึ่งสอดคล้องกับ ค่าเฉลี่ยระดับความพึงพอใจในภาพรวมผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของกลุ่มตัวอย่าง ($\bar{X} = 3.76$) แต่ทั้งนี้หากพิจารณาลงไปในรายละเอียดแต่ละด้าน พบว่า ด้านที่ได้ค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านปัจจัยเบื้องต้น ($\bar{X} = 3.51$, S.D. = 0.37) สะท้อนให้เห็นถึง การดำเนินงานโครงการฯ ที่มีการสนับสนุนปัจจัยเบื้องต้นที่มีจำกัด โดยเฉพาะหากพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า การสนับสนุนหรือประสานแผนงานด้านงบประมาณจากชุมชนหรือหน่วยงานภายนอกในการดำเนินงานโครงการฯ และชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) อยู่ในระดับน้อยจากค่าเฉลี่ยในด้านปัจจัยเบื้องต้น

หากพิจารณาตามกรอบการประเมิน CIPP Model พบว่า ความเหมาะสม ความพอเพียง ของทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินงานโครงการ โดยเฉพาะในเรื่องของงบประมาณ ส่งผลต่อการบรรลุ จุดมุ่งหมายของโครงการ โดยการประเมินปัจจัยเบื้องต้น(Input Evaluation: I) ส่งผลต่อการ กำหนดรูปแบบของโครงการ มีส่วนช่วยในการบรรลุจุดมุ่งหมายของโครงการและมีความสำคัญใน การตัดสินใจเพื่อกำหนดโครงสร้างของโครงการ (Structuring Decisions) กำหนดโครงสร้างของ แผนงานและขั้นตอนของการดำเนินการโครงการ (ส่วนประเมินผล สำนักพัฒนานโยบายและ แผนการประชาสัมพันธ์ กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง, ม.ป.ป.) ซึ่งโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งและบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ควรนำผลจากการศึกษาในข้อนี้ ไปสู่การพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงาน ต่อไป

ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านกระบวนการ ($\bar{X} = 3.78$, S.D. = 0.06) โดยข้อที่มีระดับ ค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การวางแผนในการดำเนินงานโครงการมาจากกระบวนการมีส่วนร่วมของ สมาชิกในชุมชน ($\bar{X} = 3.88$, S.D. = 0.79) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง โดยโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ให้ความสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรม ที่มาจากแผนงานที่ผ่านการวิเคราะห์อย่างมีส่วนร่วม ซึ่งส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานพัฒนาของชุมชน

อย่างไรก็ตามพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชน เข้มแข็งมีการประเมินผลการดำเนินงานโครงการฯ ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญใน การบริหารแนวใหม่หรือการบริหารในระบบเปิด (Open System) นั่นถือว่าการประเมินผลเป็น ขั้นตอนที่สำคัญ เพราะการประเมินผลเป็นเครื่องมือช่วยในการตัดสินใจ ความก้าวหน้าของ การปฏิบัติงานตามโครงการว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ช่วยในการปรับปรุงงาน ศึกษาทางเลือก (Alternative) รวมทั้งการประเมินผลอย่างต่อเนื่องส่งผลทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทราบถึงความสำเร็จ ข้อผิดพลาดและความล้มเหลวที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน (ส่วนประเมินผล สำนักพัฒนานโยบาย และแผนการประชาสัมพันธ์ กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง, ม.ป.ป.)

การประเมินผลในด้านผลผลิต และ ด้านบริบท ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก แต่จากข้อมูล ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันว่า การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรควรยึดเป้าหมาย และเน้นการพัฒนาให้เกิด ผลสำเร็จในด้านการพัฒนาศักยภาพของผู้นำในชุมชน การพัฒนาเยาวชน การพัฒนาชุมชนเป็น สำคัญ โดยเริ่มจากทุนเดิมที่มีอยู่ตามศักยภาพและความเหมาะสมกับชุมชนเป็นสำคัญ

สภาพชุมชนก่อนและความเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการฯ พบว่าในภาพรวม ค่าเฉลี่ยก่อนการดำเนินงานโครงการฯ มีค่าน้อยกว่าค่าเฉลี่ยความเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการฯ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ปี 2556 - 2557 ที่ผ่านมามีส่วนทำให้ชุมชนพัฒนาไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง โดยเปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง

แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาค่าเฉลี่ยในแต่ละข้อ พบว่าในข้อที่ว่า การดำเนินงานมีกลุ่ม/องค์กรในชุมชนเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยความเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการฯ น้อยกว่าค่าเฉลี่ยสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการฯ ซึ่งประเด็นส่วนนี้ทางผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะมีกระบวนการศึกษาที่ลงลึกในรายละเอียดต่อไปว่าปรากฏการณ์ที่สะท้อนจากระดับค่าเฉลี่ยดังกล่าว มาจากปัจจัย เงื่อนไขในด้านอะไร

ค่าเฉลี่ยในรายข้อของสภาพชุมชนก่อนและหลังการดำเนินงานโครงการฯ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดของสภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการฯ คือ ชุมชนมีการบริหารจัดการองค์กรที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล แบ่งหน้าที่ กระจายความรับผิดชอบในการดำเนินงาน แต่ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดของความเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการฯ คือ ชุมชนมีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน สะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการดำเนินงานโครงการฯ ที่ผ่านมามีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มุ่งเน้นการทำงาน ด้านการพัฒนาแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนเป็นสำคัญ แต่กรอบการศึกษาในครั้งนี้นี้ยังไม่ได้ศึกษาในรายละเอียดถึงการเปรียบเทียบและการค้นหารูปแบบความสัมพันธ์ของระดับความเห็นที่สะท้อนพฤติกรรม ปัจจัย เงื่อนไขในเชิงลึก

ปัจจัยในการพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง

จากการศึกษาพบว่ามีข้อเสนอถึงปัจจัยที่มีรายละเอียดชัดเจนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะข้อเสนอปัจจัยในเรื่องของการจัดการความรู้โดยชุมชน โดยชุมชนต้องมีกระบวนการในการจัดการความรู้ของตนเอง ทั้งในส่วนความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม และความรู้ วิทยาการสมัยใหม่ที่มีความเกี่ยวข้อง

ปัจจัยในการพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง มีความสอดคล้องกับงานของ สีลาภรณ์ นาคทรพรพ (2539) ในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม ได้สังเคราะห์กรอบความคิดและข้อสรุปจากการประชุมระดมความคิดและประสบการณ์ของนักพัฒนาชนบทของไทย ได้เป็นกรอบความคิดที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของชุมชนที่เข้มแข็งในการเป็นเครื่องชี้วัดองค์กรชุมชน มี 4 หัวข้อหลัก คือ 1) ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน 2) การจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน 3) กระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน 4) ผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่างๆ

นอกจากการข้อค้นพบในเรื่องปัจจัยในการพัฒนาไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง ผู้ศึกษาค้นพบประเด็นที่เป็นเงื่อนไขส่งผลต่อกระบวนการพัฒนาที่สำคัญ ดังนี้

เงื่อนไขในระดับชุมชน

1. การเมืองในระดับท้องถิ่นส่งผลต่อกระบวนการพัฒนา
2. กลไกในระดับท้องถิ่น ต้องมีความเข้าใจในเรื่องบทบาท การใช้อำนาจการบริหารจัดการท้องถิ่น และควรมีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการงานพัฒนาและแก้ไขปัญหาในพื้นที่
3. โอกาสในการเข้าถึงการจัดการทรัพยากรของชุมชน

เงื่อนไขในระดับนโยบาย-กฎหมาย

1. ข้อจำกัดของกฎหมายบางฉบับที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการพัฒนาชุมชน
2. การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นเป็นเงื่อนไขที่จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง
3. นโยบาย ทิศทางการพัฒนาประเทศ ต้องเปิดโอกาสและเอื้อให้ชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากร โอกาสในการพัฒนาเพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชน

ผลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้จะนำไปสู่การสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาและการคิดค้นแนวทางในการสนับสนุน ส่งเสริมการพัฒนา แก้ไขปัญหาของชุมชน ตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

รูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน

การศึกษารูปแบบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัย พบว่า การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชนของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ภายใต้การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะ เป็นกิจกรรมโครงการที่เกิดจากการอาสาหรือสมัครใจในการดำเนินกิจกรรม โดยเป็นโครงการที่การดำเนินงานแยกออกจากการดำเนินธุรกิจ ใช้ทรัพยากรภายในองค์กรเป็นทรัพยากรในการดำเนินงาน โดยพยายามกำหนดแนวทางในลักษณะ การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมในเชิงกลยุทธ์ (Strategic CSR) นำความต้องการของสังคม (ด้านอุปสงค์) มากำหนดเป็นการดำเนินการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร สอดคล้องกับแนวคิด ในเรื่องขององค์ประกอบของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ ตามแนวคิดของ Carroll ที่ว่า

1. ความรับผิดชอบต่อด้านเศรษฐกิจ (Economic Responsibilities) เป็นพื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เพราะองค์กรธุรกิจมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมในการแสวงหากำไรจากสังคม ทั้งในลักษณะของการให้และการรับที่ยุติธรรม
2. ความรับผิดชอบต่อด้านกฎหมาย (Legal Responsibilities) องค์กรธุรกิจมีหน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎหมายเช่นเดียวกับหน้าที่ของพลเมืองที่ดี

3. ความรับผิดชอบด้านจริยธรรม (Ethical Responsibilities) เป็นความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับสำนักของบริษัท เพื่อใช้ในการพิจารณาและปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง เหมาะสมและมีความเที่ยงธรรมต่อสังคม รวมทั้งการหลีกเลี่ยงในการที่จะปฏิบัติที่ส่งผลกระทบต่อสังคมและชุมชน

4. ความรับผิดชอบด้านมนุษยธรรม (Philanthropic Responsibilities) เป็นความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับความคิดถึงสิ่งที่มีมนุษยธรรมพึงปฏิบัติต่อกัน ในเรื่องของการรักษาสถิติมนุษยชน ความห่วงใย ความเอื้ออาทร และการยกระดับความเป็นมนุษย์ไม่ใช่เป็นไปเพื่อการแสวงหากำไรเพียงอย่างเดียว และควรเป็นที่ประจักษ์ทั้งระดับนโยบายของบริษัท วัฒนธรรมขององค์กรหรือเป็นจรรยาบรรณที่พนักงานในทุกระดับต้องถือปฏิบัติ (กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร, 2552, หน้า 7)

รูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน)มีลักษณะความร่วมมือ (Cooperation) โดยที่คำนึงถึงวัตถุประสงค์ร่วมกันเป็นเป้าหมายในการดำเนินงาน (Share objective) และหลักการร่วมมือในการแบ่งปันผลประโยชน์ (Share benefit) ในแบบเท่าเทียม ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็น ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม และข้อเสนอถึงรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ที่ค้นพบจากการวิจัยในครั้งนี้

อย่างไรก็ตาม จากภาพรวมความเห็นที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในการพัฒนาชุมชนเป็นสิ่งที่องค์กรภาคธุรกิจควรกำหนดเป็นนโยบายในการดำเนินงานธุรกิจ เป็นเรื่องที่ต้องดำเนินงานด้วยความสมัครใจ และมีการกำหนดวิสัยทัศน์ที่มาจากการวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคมของประเทศ โดยเฉพาะการนำเอาศักยภาพ ความเชี่ยวชาญขององค์กรเป็นพื้นฐานในการพัฒนาแนวทาง ที่มีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาคนที่จะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง แต่ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมที่สำคัญ คือ วิสัยทัศน์ของคณะผู้บริหารองค์กร ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน ควรมุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรเจ้าหน้าที่ขององค์กรให้ทักษะความสามารถในการดำเนินงานร่วมกับชุมชน โดยโครงการที่ดำเนินงานควรมีความต่อเนื่องและมีระยะเวลาในการดำเนินงานที่เหมาะสม

สอดคล้องกับการศึกษาของ อนันตชัย ยุธประถม (2550) ในเรื่องแนวทางการดำเนินการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนและก่อให้เกิดประโยชน์ในระยะยาว ที่นำเสนอไว้ว่า การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ผู้นำองค์กรควรมีวิสัยทัศน์

ค่านิยม พันธะสัญญาและแนวทางในการปฏิบัติ โดยมีการวางแผนกลยุทธ์และแผนงาน มีแผนงานในการสื่อสารถึงแนวคิด การดำเนินงานไปยังกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และสังคมภายนอกอย่างเป็นระบบ และควรมีการพัฒนา ประมวลข้อสรุปจากการทำงานและนำไปสู่การวิเคราะห์และจัดการความรู้ที่เป็นระบบ รวมทั้งแนวทางในการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ ในสังคมเพื่อก่อให้เกิดการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมและมีประสิทธิภาพ โดย คำนึงถึงผลลัพธ์ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมในด้านต่างๆ ขององค์กร ทั้งผลลัพธ์ทางสังคมและผลลัพธ์ขององค์กรควบคู่ไปพร้อมกัน อันจะนำสู่ผลประโยชน์ร่วมกันของสังคม สิ่งแวดล้อม และองค์กรธุรกิจอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ 2 ส่วน กล่าวคือ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ในระดับของนโยบาย กฎหมายในการส่งเสริมให้เกิดการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR)

1.1.1 ภาครัฐควรมีบทบาทในการพัฒนา จัดตั้งหน่วยงานกลางที่ทำหน้าที่ส่งเสริม เชื่อมประสานองค์กรภาคธุรกิจที่มีการดำเนินงานในด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ประสบการณ์ บทเรียน สร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรร่วมกัน รวมทั้งเป็นพื้นที่ในการวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การกำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม

1.1.2 ภาครัฐควรมีการกำหนดมาตรการในการส่งเสริมเพื่อสร้างแรงจูงใจในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม และการกำหนดมาตรฐานและการควบคุมการประกอบการของภาคธุรกิจในทุกระดับ ที่ต้องมีการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะการปฏิบัติตามแนวทางในการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรตามมาตรฐานระหว่างประเทศ (The International Organization for Standardization: ISO) ISO 26000

1.1.3 ภาครัฐควรมีการปรับปรุง เงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคในการขัดขวางกระบวนการพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นข้อกฎหมายและนโยบายที่มีความเกี่ยวข้องกับการกระจายอำนาจ การจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น และควรกำหนดแนวทางในการพัฒนาเพื่อเป็นการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนที่เน้นความเข้มแข็งจากฐานรากของสังคมอย่างแท้จริง

1.2 ในระดับองค์กรภาคธุรกิจที่ดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร

บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) และองค์กรธุรกิจที่สนใจ ควรนำข้อเสนอที่ได้จากการวิจัย โดยเฉพาะในเรื่องรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในการพัฒนาชุมชน ประกอบกับการศึกษาแนวทางการประกอบการธุรกิจอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคมเพิ่มเติม ไปประยุกต์ใช้ พัฒนาเป็นกรอบในการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม ให้มีความเหมาะสมกับการดำเนินธุรกิจ ความเชี่ยวชาญ สมรรถนะขององค์กร และสอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมและเกิดประโยชน์กับสังคมโดยรวม

1.3 ในระดับชุมชน

1.3.1 ชุมชนควรนำข้อเสนอในเรื่องความคิดเห็น ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม และข้อเสนอถึงรูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ที่พบจากการวิจัยในครั้งนี้ โดยเฉพาะข้อเสนอในเรื่องของเป้าหมาย วัตถุประสงค์ กระบวนการดำเนินงานและผลผลิต ผลลัพธ์จากการดำเนินโครงการฯ เข้าสู่การแลกเปลี่ยนและพัฒนาเป็นกรอบแนวทางการพัฒนาในพื้นที่ต่อไป รวมทั้งใช้เป็นกรอบในการพิจารณา ตัดสินใจเข้าร่วม หรือกำหนดแนวทางการดำเนินโครงการ ร่วมกับองค์กรภาคธุรกิจอื่นๆ หรือหน่วยงานราชการที่มีนโยบาย โครงการหรือกิจกรรมงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่

1.3.2 ชุมชนควรมีการทบทวน แลกเปลี่ยนผลการศึกษาในเรื่องปัจจัยในการพัฒนาชุมชนไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็งถึงความถูกต้อง ความครอบคลุมในเนื้อหา และใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดแนวทางการพัฒนา การติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานของชุมชนเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของชุมชนในการจัดการตนเองที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งต่อไป

2. ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาหรือการประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ กลุ่มตัวอย่างและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทั้งหมด เป็นบุคคลที่มีความใกล้ชิด มีบทบาทในการดำเนินงานโครงการ ซึ่งยังคงมีข้อจำกัด ขาดความคิดเห็นในส่วนของสมาชิกในชุมชน หรือกลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องในส่วนอื่นๆ ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไป ควรที่จะมีการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเหล่านี้เพิ่มเติม เพื่อความถูกต้อง สมบูรณ์ของข้อมูลและมีความเที่ยงตรงของผลการวิจัยที่ครบถ้วน รอบด้านมากยิ่งขึ้น

2.2 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรภาคธุรกิจที่มีการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมในการพัฒนาชุมชน เพื่อค้นหารูปแบบกระบวนการ และกลยุทธ์การดำเนินขององค์กรในการพัฒนาชุมชน นำไปสู่การพัฒนาแบบความรับผิดชอบต่อสังคมตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

2.3 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบสภาพชุมชนก่อนและหลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในแต่ละด้านเพื่อนำมาสู่การ ค้นหาปัจจัย เงื่อนไขที่นำไปสู่การกำหนดแนวทางในการพัฒนาและกระบวนการทำงานในอนาคตต่อไป

บรรณานุกรม

- กนกพร พิณจิลิก. (2556). การประเมินผลมาตรการบังคับให้พระราชบัญญัติควบคุม
เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ.2551 ตามแนวทางของแบบจำลอง CIPP
ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น . กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- กรมการปกครอง. (2542). การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน. กรุงเทพฯ: กรมการปกครอง.
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2543). การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เรื่อง รูปแบบและ
วิธีการสร้างมาตรฐานวัดชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา
กรมการพัฒนาชุมชน.
- กลุ่มพัฒนาระบบราชการ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2552).
ความรับผิดชอบต่อสังคม CSR: Corporate Social Responsibility. กรุงเทพฯ:
ก.พลพิมพ์ (1996).
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2544). ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย. กรุงเทพฯ:
ซัคเซสมีเดีย.
- เกื้อ วงศ์บุญสิน. (2538). ประชากรกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2553). การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- เขมิกา ทับทิมใส. (2551). การศึกษาการให้ความหมาย รูปแบบ และกลยุทธ์การดำเนิน
ธุรกิจอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทที่ได้รางวัลบริษัทจดทะเบียน
ดีเด่นด้าน CSR ประจำปี 2551. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ศศ.ม., มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- คณะทำงานส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมของบริษัทจดทะเบียน. (2551).
เข็มทิศธุรกิจ เพื่อสังคม Corporate Social Responsibility Guidelines.
กรุงเทพฯ: ไอคอนพริ้นติ้ง.
- โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว. (2544). พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์.
กรุงเทพฯ: โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- โครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง. (2555). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ในการพัฒนาเกณฑ์และตัวชี้วัดในการประเมินผลการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับ
ตำบล. กรุงเทพฯ: บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน).

โครงการรักษำป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง. (2554). เอกสารรวบรวมประสบการณ์ ความรู้
ตำบลต้นแบบเพื่อการเรียนรู้ (สำเนา). กรุงเทพฯ: โครงการรักษำป่า สร้างคน 84 ตำบล
วิถีพอเพียง.

จิตติมา ปริญเมฆินทร์. (2552). การดำเนินการเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร
ธุรกิจขนาดใหญ่ในประเทศไทย. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง สส.ม.,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541). ทฤษฎีใหม่มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. กรุงเทพฯ: ฟรีเพรส.

ชาย โพธิ์สีดา. (2550). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 3).

กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

ชุมชนเข้มแข็งทางเลือกใหม่ของการพัฒนา. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 24 กรกฎาคม 2553, จาก

http://kaper.15.forumer.com/a/_post206.html

ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ และอดิสร ศักดิ์สูง. (2544). ชุมชนศึกษา: การศึกษาว่าด้วยคำ ความคิด
ความหมาย และความเป็นชุมชน.วารสารปาริชาติ, 13(2), 6-11.

ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. (2548). รหัสชุมชน (community code) พื้นที่ อัตลักษณ์ ภาพแทน
ความจริงและหลังสมัยใหม่. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2549). นโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี ชุมชนเข้มแข็ง.

กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

ดวงใจ อินทร์พรม. (2550). การประเมินโครงการส่งเสริมวิถีชีวิตตามแนวพระราชดำริ
เศรษฐกิจแบบพอเพียงของจังหวัดตาก. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัย
ราชภัฏกำแพงเพชร, กำแพงเพชร.

ธัญญาภัทร์ เลิศจันทรางกูร. (ม.ป.ป.). พัฒนาการของมนุษย์. สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2558,

จาก <http://you-know.50webs.com/gp3.html>

ธัญมัย เจียรกุล. (2555). ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรกับการพัฒนาความยั่งยืน.

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 31(6), 7-18.

ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์. (2553). ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับความเป็นชุมชน.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นภาพร หะวานนท์. (2550). ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน.

กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- นภาพรณ หะวานนท์. (2550). ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน:ความกลมกลืนระหว่าง
ทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์. กรุงเทพฯ: โครงการปริญญาเอก
พัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน). (2557). รายงานความยั่งยืน ปี 2557 บริษัท ปตท. จำกัด
(มหาชน). กรุงเทพฯ: ปตท.
- บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน). (2557). รายงานประจำปี 2557 บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน).
กรุงเทพฯ: ปตท.
- บุญส่ง เวศยาสิรินทร์. (2552). เอกสารสรุปเนื้อหาบทวิทยากรบุคคลชำนาญการ.
กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน.
- บุญนาค ตีวกุล. (2543). ชนบทไทย: การพัฒนาสู่ประชาสังคม. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2543). สิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2544). พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์. ใน โครงการประสานงานวิจัย
เพื่อพัฒนาสังคม สกว. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ป่าสาละ. (ม.ป.ป.). การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development). สืบค้นเมื่อ
18 สิงหาคม 2557, จาก <http://www.salforest.com/glossary/sustainable-development>
- ป่าสาละ. (ม.ป.ป.). Triple Bottom Line: TBL. สืบค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2557, จาก
<http://www.salforest.com/glossary/triple-bottom-line>
- ปีเตอร์ อ็อคเลย์ และเดวิด มาร์ สเตน. (2538). แนวทางในการให้ประชาชนมีส่วนร่วม
ในการพัฒนาชนบท. (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, ผู้แปล). กรุงเทพฯ:
สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (ต้นฉบับภาษาอังกฤษ พิมพ์ ค.ศ.1984)
- พระประมวล บุตรดี. (2552). การดำเนินกิจกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร
ธุรกิจกับการพัฒนาชุมชน:กรณีศึกษาฝ่ายชะลอน้ำ ชุมชนบ้านสบหก
จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ พช.ม., มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร และยุพิน เกื้อนศรี. (2551). กระบวนการพัฒนาทางเลือกเพื่อเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร. พิษณุโลก: ดาวเงินการพิมพ์.

- ภาสวรรณ คลาดแคล้ว. (2553). การประเมินผลโครงการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสฟติดของศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก ศึกษาเฉพาะ:กรณีเงินอุดหนุน อำเภอละ 1 ล้านบาท. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง. รป.ม., มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.
- มินทร์ฐิตา จิราธรรมวัฒน์. (2553). การรับรู้และทัศนคติที่ประชาชนมีต่อภาพลักษณ์ด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน). วิทยานิพนธ์ บธ.ม., มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.
- ไมเคิล อี พอร์เตอร์ และมาร์ค อาร์ แครมเมอร์ (2545). การสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันด้วยการทำกิจกรรมหรือบริจาคเพื่อสังคม. (ณัฐยา สันตระการผล, ผู้แปล). ใน C.K. Prahalad and Allen Hammond (บรรณาธิการ), Harvard Business Review On Corporate Responsibility (หน้า 43-94). กรุงเทพฯ: แอคทีฟ พริ้นท์.
(ต้นฉบับภาษาอังกฤษ พิมพ์ ค.ศ.2002)
- ยศ สันตสมบัติ. (2539). ท่าเกวียน: บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมวัฒนธรรมอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- ยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 9 กันยายน 2554, จาก <http://www2.djop.moj.go.th/kpr17/vol%203.doc>
- รัชดา แยมพุทธคุณ. (2547). การสร้างเครือข่ายวัดชุมชนเข้มแข็ง:ศึกษาเฉพาะกรณีพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลชั้น 2 อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ ศ.ม., มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- รัตนะ บัวสนธ์. (ม.ป.ป.). รูปแบบการประเมิน CIPP และ CIPIEST มโนทัศน์ที่คลาดเคลื่อนและถูกต้องในการใช้. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2558, จาก <http://www.rattanabb.com/>
- วรพรรณ เอื้ออาภรณ์. (2555). DNA CSR แบบไทยๆ ตามกระแสโลก. กรุงเทพฯ: เซจ อินเตอร์เนชั่นแนล.
- ศักดิ์ชัย ภูเจริญ. (2553). การประเมินโครงการโดย CIPP Model. สืบค้นเมื่อ 9 ธันวาคม 2557, จาก http://www.kruinter.com/show.php?id_quiz=630&p=1

ศูนย์เพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน (NIDA CEC) คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิต

พัฒนบริหารศาสตร์ ร่วมกับหนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ. (ม.ป.ป.). เอกสารสรุปเวที
เสวนาเรื่อง CSR: Best Practices กรณีศึกษาการขับเคลื่อนธุรกิจเพื่อสังคมและ
สิ่งแวดล้อม. สืบค้นเมื่อ 30 เมษายน 2558, จาก [http://mba.nida.ac.th/cec/images/
stories/cecpic/magazine/02/14_cover%20csr.pdf](http://mba.nida.ac.th/cec/images/stories/cecpic/magazine/02/14_cover%20csr.pdf)

ส.ด้านโลกร้อน จี คสช.สั่งปิดโรงงานไออาร์พีซีไฟไหม้ซ้ำซาก. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ
13 สิงหาคม 2557, จาก <http://www.thairath.co.th/content/428506>

สมบัติ อารังญวงศ์. (2549). นโยบายสาธารณะ: แนวความคิด การวิเคราะห์ และ
กระบวนการ (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพฯ: เติมาธรรม.

สมพันธ์ เตชะอธิก และพะเยาว์ นาคำ. (2551). โครงการศึกษา สรุปบทเรียน และติดตามผล
เพื่อพัฒนาระบบการถ่ายโอนสถานีนามัยไปองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น
(อบต. และทต.). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข.

สฤณี อาชวานันทกุล. (ม.ป.ป.). Triple Bottom Line and Global Reporting Initiative .
สืบค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2557, จาก <http://www.l3nr.org/posts/356971>

ส่วนประเมินผล สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร
สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง. (ม.ป.ป.). การประเมินผลโครงการแบบชิปโมเดล .
สืบค้นเมื่อ 9 ธันวาคม 2557, จาก [http://psdg.mof.go.th/index.php/2013-10-29-02-
40.../63--cipp-model](http://psdg.mof.go.th/index.php/2013-10-29-02-40.../63--cipp-model)

สายทิพย์ ไสรัตน์. (2551). หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกประเด็นทางสังคมเพื่อการดำเนิน
กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ. วิทยานิพนธ์ บธ.ม.,
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, กรุงเทพฯ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). รายงานการศึกษา
วิเคราะห์ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง.
กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2547). คู่มือการจัดทำตัวชี้วัดการพัฒนา
ที่ยั่งยืนของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สีลาภรณ์ นาคทรรพ. (2539). แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม:
ระดับกลุ่ม/ชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

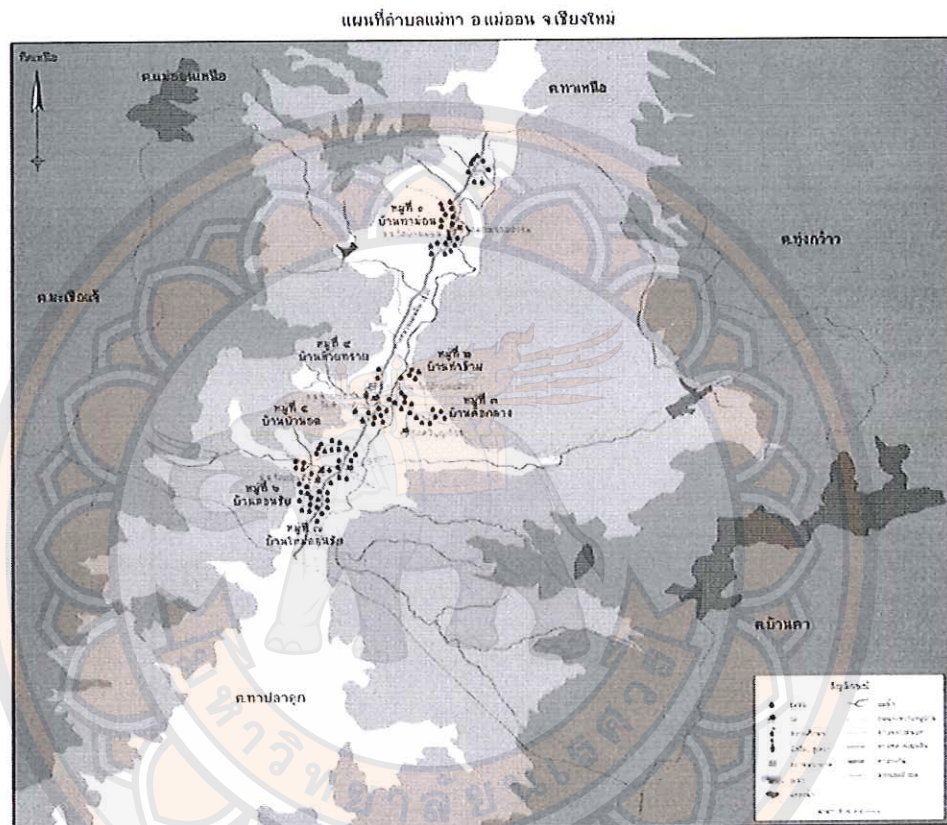
สุดาว เลิศวิสุทธิไพบูลย์. (2550). CSR ทิศทางขององค์กรยุคใหม่. วารสารความปลอดภัย
และสุขภาพ, 1(1), 37-44.

- สุทธิพงศ์ คนลานเมือง. (2555). ชวชัยภูมิ 2 อำเภออือประทังด้านโรงไฟฟ้าใหญ่สุดใน
อีสานไม่ผ่านประชาพิจารณ์ชาวบ้าน. สืบค้นเมื่อ 19 สิงหาคม 2557, จาก
<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=799721>
- สุภาภรณ์ จันทวานิช. (2553). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพฯ:
ด้านสุทธาการพิมพ์.
- สุมาลี ทองดี. (ม.ป.ป.). การมอบอำนาจ (EMPOWERMENT). สืบค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2554,
จาก <http://www.op.mahidol.ac.th/orga/file/EMPOWERMENT1.pdf>
- โสภณ พรโชคชัย. (2551). CSR ที่แท้ (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สิน
แห่งประเทศไทย.
- โสภณ พรโชคชัย. (2557). CSR ดีๆ ที่ต้องใส่ใจ. CSR THAILAND, 10(ฉบับพิเศษ), 24-30.
- เหมืองแร่ เมืองเลย. (2556). เสียจรั้ง 6 ปี จากเหมืองทองคำ 6 หมู่บ้าน
ถึงศาลปกครองกลาง กรุงเทพฯ. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2557, จาก
<http://www.web.greenworld.or.th/greenworld/population/2348>
- อนุชาติ พวงสำลี. (2539). การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อมรวิทย์ นาคทรรพ. (2551). การศึกษาในวิถีชุมชน: การสังเคราะห์ประสบการณ์ในชุด
โครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.).
- อาณัติ สัมคเดช. (2556). การส่งสัญญาณด้วยรางวัลรับผิดชอบต่อสังคม กรณีศึกษาของ
บริษัท จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 17 สิงหาคม
2557, จาก <http://www.jba.tbs.tu.ac.th/files/Jba139/Article/JBA139Arnat.pdf>
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์. ใน โครงการประสาน
งานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). มิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัด
การทรัพยากร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- Creative CSR มุมมองใหม่ "ความรับผิดชอบต่อสังคม". (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 17 สิงหาคม 2557, จาก
http://www.thaicr.com/2009/02/creative-csr_09.html

ภาคผนวก ก ข้อมูลบริบทและพัฒนาการงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่ดำเนินงาน
โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ภาคเหนือ

ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 12 แสดงอาณาเขตที่ตั้งตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: เอกสารรวบรวมประสบการณ์ ความรู้ ตำบลต้นแบบเพื่อการเรียนรู้ โครงการรักษาสืบสร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง, 2554

บริบทพื้นที่ชุมชน

ตำบลแม่ทา มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานไม่ต่ำกว่า 300 ปี มีการอพยพเข้ามาอยู่ของหลายกลุ่มชน ราวปี พ.ศ.2186 ชุมชนชาวกระเหรี่ยง (ปากาเกอญอ) หนีสงครามมาตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่บริเวณห้วยยางคาเป็นกลุ่มแรก จากนั้นเผ่าลัวซุนคง อพยพมาจากแคว้นหวิริน (เมืองเชียงใหม่) เพื่อหนีภาษี 4 บาท และชาวเชียงแสน (จังหวัดเชียงราย) หนีศึกสงครามและภัยแล้ง มาตั้งรกราก

ที่บ้านป่าหมาก (บ้านหัวทุ่ง) พร้อมกับชนเผ่าของจากลำพูน และเผ่าลื้อจากบ้านธิที่อพยพเข้ามา มาอยู่บ้านป่านอต และดอนชัย ต่อมารัฐบาลได้เปิดสัมปทานป่าขุนทาทำให้ชาวละกอนที่อพยพมาจากเมืองเขลางนคร (ลำปาง) กับกลุ่มขมุ เข้ามาจับจองตัดไม้เนื่องจากมีความรู้เรื่องการทำไม้และการใช้ช้างชักลากไม้ หลังจากหมดสัมปทานตั้งรกรากในตำบลอย่างถาวร จึงทำให้ตำบลแม่ทามีความหลากหลายของกลุ่มคน

ตำบลแม่ทามีที่ตั้งอยู่ในแอ่งที่ราบขนาดเล็กตามที่ราบลุ่มน้ำแม่ทายาวตามแนวเหนือใต้ เว้าแหว่งตามแนวลำห้วย อยู่ห่างจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 75 กิโลเมตร พื้นที่มีลักษณะเป็นหุบเขาล้อมรอบด้วยภูเขา โดยเป็นที่ตั้งของป่าต้นน้ำที่ให้กำเนิดลำห้วยเล็กๆ ไหลมาบรรจบกันเป็นแม่น้ำที่สำคัญของพื้นที่ คือ แม่น้ำแม่ทา ที่ไหลผ่านตำบลทาเหนือ ตำบลแม่ทา และผ่านเขตจังหวัดลำพูนไปรวมกับแม่น้ำปิง รวมระยะทางประมาณ 95 กิโลเมตร ตำบลแม่ทา มีหมู่บ้านในตำบลทั้งหมด 7 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านท่าม่อน หมู่ 2 บ้านท่าข้าม หมู่ 3 บ้านค้อกลาง หมู่ 4 บ้านหัวทราย หมู่ 5 บ้านป่านอต หมู่ 6 บ้านดอนชัย และหมู่ 7 บ้านใหม่ดอนชัย ในตำบลมีประชากรจำนวนทั้งหมด 4,926 คน แยกเป็นชาย 2,507 คน หญิง 2,419 คน มีครัวเรือน 1,495 ครัวเรือน มีพื้นที่ป่าไม้ 49,937.5 ไร่ พื้นที่ทำกิน 13,875 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัย ประมาณ 3,687.5 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขา พื้นดินร่วนปนทรายเหมาะสำหรับการเพาะปลูกพืชผักผลไม้ จากสภาพภูมิประเทศเป็นหุบเขา จึงมีข้อจำกัดเรื่องการขยายพื้นที่

ทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลแม่ทามีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งดินน้ำป่า รวมถึงการมีระบบการจัดการทรัพยากรเหล่านี้โดยชุมชน ด้านอัตลักษณ์ชุมชน ตำบลแม่ทา มีการจัดการชุมชนโดยใช้ระบบเครือญาติ ซึ่งผสมผสานผ่านประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลง

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลง ชุมชนแม่ทามีพัฒนาการที่ยาวนานที่ทำให้แม่ทา สามารถเป็นชุมชนที่ได้ขนานนามว่า "ชุมชนเข้มแข็ง" สามารถแบ่งเป็นยุคได้ 4 ช่วงยุค คือ

ยุคสัมปทานป่า ระหว่างปี พ.ศ.2400 – 2500 หรือเรียกกันว่า "คนนอกขนไม้กลับบ้าน" ป่าไม้ได้ถูกทำลายอย่างหนัก จากการสัมปทาน จนในช่วงปี 2500 การสัมปทานครั้งที่ 3 - 4 บริษัทเอกชนที่ลำปาง ได้รับช่วงสัมปทานไม้หมอนรถไฟ และไม้ฟืนรถไฟต่อการรถไฟแห่งประเทศไทย ช่วงปี 2517 ชาวบ้านได้ตัดไม้ฟืน เพื่อนำไปขายให้กับ บริษัท ไทยแอมป์ยาสูบ จำกัด ที่เข้ามาก่อสร้างโรงบ่มใบยาสูบ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชาวบ้านในพื้นที่ได้ทำการคัดค้านมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อป่าเริ่มหายไป ปริมาณน้ำลำห้วยสาขาของแม่น้ำแม่ทาที่หล่อเลี้ยงนาข้าวก็เริ่มเหือดหาย จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านในพื้นที่รวมตัวกันคัดค้านการทำลายป่า

ยุคเกษตรเชิงเดี่ยว: พืชเชิงพาณิชย์ ระหว่างปี พ.ศ.2500-2529 ผลพลอยได้จากยุคการสัมปทานไม้ของชาวบ้าน ก็คือ “ที่ดินทำกิน” และ “ถนน-หนทาง” ที่ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่เดินทางสะดวกมากขึ้น มีบริษัทเอกชนเข้ามาส่งเสริมการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ พืชเศรษฐกิจตัวแรกที่ชาวบ้านจำได้ก็คือ ยาสูบ ที่มีการส่งเสริมให้ปลูกกันเป็นจำนวนมาก เนื่องจาก มีการตั้งโรงบ่มในพื้นที่ มีการเริ่มการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้นทั้งปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ชาวบ้านเริ่มมีการจะพึงพาภายนอกมากขึ้น กระทั่งปี พ.ศ.2514 ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญ คือ แกนนำชาวบ้านร่วมกันคัดค้านโรงบ่มยาสูบเนื่องจากป่าถูกทำลาย ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการลุกขึ้นมาปกป้องป่าของชุมชนแม่ทา เป็นต้นมา นอกจากนั้นพืชเศรษฐกิจในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ประกอบด้วย ยาสูบ ถั่วลิสง หอมแดง ฯลฯ ที่สำคัญ ก็คือ ข้าวโพดฝักอ่อน ที่เข้ามาในช่วงปี พ.ศ.2526

ยุคการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่เกษตรยั่งยืน ระหว่างปี พ.ศ.2529-2540 ในช่วงทศวรรษที่ 2530 มีองค์กรพัฒนาเอกชนนำ โครงการพัฒนาชนบทอำเภอสันกำแพง เข้ามาช่วยชาวบ้านวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการพึ่งพาตนเอง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มปุ๋ย เป็นต้น มีการเชื่อมโยงกับเกษตรกรชุมชนอื่น และพัฒนามาเป็นการจัดตั้ง “คณะกรรมการกลางแม่ทา”

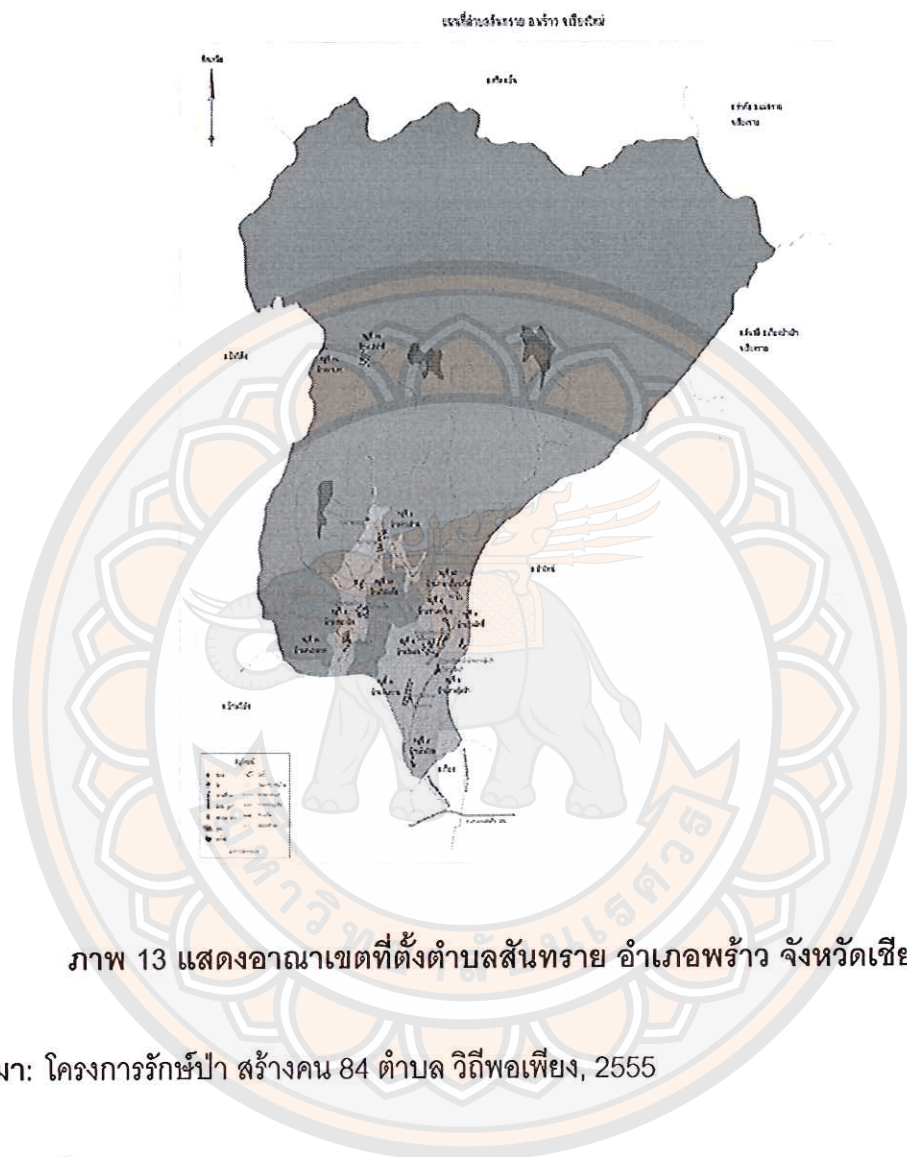
ในปี 2535 เกิดวิกฤตภัยแล้งของประเทศ จากผลกระทบที่เกิดขึ้นกับแม่ทา ทำให้ชุมชนเริ่มตระหนักถึงการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้กลับคืนมา โดยมีการตั้งด่านสกัดไม้เถื่อนไม่ให้ออกจากพื้นที่ ออกกฎระเบียบของชุมชนในการจัดการป่า จนสามารถที่จะรักษาป่าเอาไว้ได้จากนายทุนภายนอก หลังจากนั้นแม่ทามีการทำงานเรื่องการจัดการทรัพยากรโดยแกนนำชุมชนทำความเข้าใจภายในและต่อสู้ในเชิงนโยบายที่จะผลักดันให้เกิดป่าชุมชน นอกจากนี้มีกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งหันมาให้ความสำคัญในเรื่องอาชีพเกษตรกรรม ชุมชนแม่ทาก็เริ่มมีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเชิงเดี่ยวมาสู่การทำเกษตรผสมผสานมากขึ้น เนื่องจากเห็นแบบอย่างของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ที่ประสบความสำเร็จ จากนั้นมีกลุ่มผักปลอดสารพิษเกิดขึ้นมีการขยายผล ประสานเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน พัฒนาเป็น ‘เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ’ ทำให้ชาวแม่ทาได้รับการพัฒนาระบบการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมดำเนินงานร่วมกัน

ยุคสร้างเอกภาพในชุมชน และบูรณาการเพื่อนร่วมงานนอกชุมชน ระหว่างปี พ.ศ.2540 ถึง 2550 ในยุคนี้นับว่าเกิดกลุ่มต่างๆ มากมาย ทั้งในระดับหมู่บ้าน ชุมชน หรือ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ถึงการทำงานอย่างเป็นเอกภาพจากกันของแต่ละกลุ่ม อย่างไรก็ตามการติดต่อ ขาดการประสาน แลกเปลี่ยนข้อมูล หรือร่วมกันทำงานในบางประเด็นที่ใกล้เคียงกัน ในปี 2543 แม่ทาได้ยกระดับตนเองขึ้นเป็นสถาบันการเรียนรู้ ทำหน้าที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนภายนอก ซึ่งดำเนินการโดยกลุ่ม

เกษตรทางเลือก และในช่วงต่อจากนั้นเองทางเครือข่ายคณะกรรมการกลางก็ได้หาแนวทางในการจัดตั้งองค์กรให้ถูกต้องตามกฎหมายเพื่อสร้างการยอมรับของภาครัฐ ได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลในนามสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา จำกัด ทำให้มีการรวมตัวกันอย่างถูกต้องและมีทุนในการดำเนินงานผลักดันเกษตรกรรมยั่งยืนในแม่ทา จากนั้นมีการรวมตัวกันระหว่างเครือข่ายทรัพยากรและเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก มาเป็น “สถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทา” โดยมีตัวแทนจากส่วนต่าง ๆ เข้าร่วมทุกองค์กรในตำบล เพื่อเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนงานพัฒนาของตำบลแม่ทา ทำให้ตำบลแม่ทามีเอกภาพในการทำงานพัฒนาชุมชน

ตำบลสันทราย อำเภอรั่ว จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 13 แสดงอาณาเขตที่ตั้งตำบลสันทราย อำเภอรั่ว จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: โครงการรักษาป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง, 2555

บริบทพื้นที่ชุมชน

ตำบลสันทราย ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอรั่ว จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอรั่ว ประมาณ 5 กิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนเมืองและประมาณร้อยละ 10 เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ 3 กลุ่ม คือ ลานู ลีซู และปกากะญอ กลุ่มคนเหล่านี้ได้อพยพมาจากจังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน อำเภอดอยสะเก็ดและอำเภอเชียงดาว จ.เชียงใหม่ เข้ามาตั้งรกรากบริเวณที่ราบสันทรายและกระจายตัวไปตามเชิงเขา ลักษณะทางกายภาพของตำบลสันทราย เป็นพื้นที่ราบลุ่มเชิงเขาไล่ตามลำน้ำแม่งัด มีเนื้อที่โดยรวมประมาณ 58,316 ไร่ รองรับจำนวนประชากร 6,562 คน จำนวน 2,147 ครัวเรือน กระจายตัวใน 15 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านห้วยล้าน หมู่ที่ 2

บ้านหนองปิด หมู่ที่ 3 บ้านสันผักอี หมู่ที่ 4 บ้านท่ามะเกี๋ยง หมู่ที่ 5 บ้านสันปง หมู่ที่ 6 บ้านขามส้ม
หมู่ที่ 7 บ้านสันทราย หมู่ที่ 8 บ้านศรีคำ หมู่ที่ 9 บ้านต้นโชค หมู่ที่ 10 บ้านหนองครก หมู่ที่ 11
บ้านสันฮักฟ้า หมู่ที่ 12 บ้านแม่ป่าสี หมู่ที่ 13 บ้านโป่งเย็น หมู่ที่ 14 บ้านผาแดงและหมู่ที่ 15
บ้านท่ามะเกี๋ยงเหนือ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรและมีการทำนาข้าวเป็นอาชีพหลัก
นอกจากนั้น ยังมีการปลูกพืชฤดูแล้ง เช่น ถั่วเหลือง ข้าวโพดหวานและมันฝรั่ง ส่วนบริเวณพื้นที่
ลาดไหล่เขามักใช้เป็นพื้นที่เพาะปลูกไม้ผลต่างๆ เช่น ลำไย มะม่วง ลิ้นจี่ และส้มเขียวหวาน อีกทั้งยังม
การทำสวนดอกเบญจมาศ ทำฟาร์มไก่และหมู และรับจ้างในและนอกพื้นที่

ด้านทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ คือ น้ำแม่จัด ลำน้ำน้ำแม่โก้น (อ่างเก็บน้ำแม่โก้น) และ
ลำน้ำเหมืองสายย่อยต่างๆ นอกจากนี้มีพื้นที่ป่าไม้เบญจพรรณ และป่าเต็งรัง อยู่ในเขตอุทยาน
แห่งชาติศรีลานนา ซึ่งเป็นป่าชุมชนที่มีความสมบูรณ์สูง

ด้านอัตลักษณ์ชุมชน ตำบลสันทรายมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเชื่อ
อันเนื่องจากการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีทุนทาง
ทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้รู้ ปรารถนาชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งด้านศิลปวัฒนธรรม
ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ สมุนไพรท้องถิ่น ดนตรีพื้นเมือง การเขียนภาษาล้านนา

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลง

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลง สามารถแบ่งเป็นยุคที่อิงเหตุ-สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่
4 ช่วงยุค คือ

ยุคป่าหายน้ำแห้ง อยู่ในประมาณช่วงปลายปี พ.ศ.2490-2525 วิถีชีวิตของชาวบ้าน
ในตำบล สันทรายดำรงชีพด้วยการทำเกษตรและการหาของป่าเพื่อยังชีพ การทำนาของชาวบ้าน
ที่มีข้อจำกัดเรื่อง น้ำในการทำนา ทำให้ได้ผลผลิตที่น้อย หลังฤดูทำนาชาวบ้านเข้าป่าหาของป่า
และตัดไม้ ทั้งเพื่อใช้สร้างบ้านและขายให้กับกลุ่มคนที่รับซื้อในชุมชน ช่วงปี พ.ศ.2510 เกิดภาวะ
แห้งแล้งอย่างมาก ไม่มีน้ำพอทำนา ทำให้ป่ากลายเป็นช่องทางทำมาหากินสุดท้าย ส่งผลให้สภาพ
ป่าถูกทำลายจำนวนมาก

ยุคใบไม้ร่วง ช่วงปี พ.ศ.2525- 2535 จากภาวะความแห้งแล้ง ทำให้คนหนุ่มสาวออกไป
ทำงานภายนอกชุมชน ทั้งคนที่สมัครใจไปทำงานเองและถูกล่อลวงไปทำงาน ส่วนหนึ่งได้รับ
เชื้อเอชไอวีกลับมาสร้างปัญหาสังคมจำนวนมาก ขณะนั้นเริ่มมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาทำงานใน
ประเด็นแรงงานและเอชไอวีหลายองค์กร เช่น ECI และองค์กรแคร์นานาชาติ (มูลนิธิรักไทย) มูลนิธิ

เพื่อนหญิง โครงการหักถดถอมพื้นบ้านล่านนาโดยการสนับสนุนของมูลนิธิ YMCA เครือข่าย ภูมิปัญญาไทย องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ เป็นต้น

ยุคกระจายอำนาจ เสริมสร้างพลังชุมชน ช่วงปีพ.ศ.2536-2545 ในช่วงยุคนี้ กระบวนการพัฒนาภายในให้มีความสำคัญกับการเสริมสร้างพลังงานชุมชน ทั้งหน่วยงานองค์กร พัฒนาเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มแกนนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน จัดเก็บข้อมูล เป็นคณะทำงาน ตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นนักวิจัยและสมาชิกองค์การบริหาร ส่วนตำบล ในปี พ.ศ.2540-2541 เครือข่ายภูมิปัญญาไทย ได้รับงบประมาณจากองค์การทุนเพื่อ เด็กและสหประชาชาติ (UNICEF) รมรค์สร้างควมเข้าใจลดการใช้แรงงานเด็กในภาคการเกษตร การทำงานยังขยายไปเรื่องของจัดการเมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน การตรวจสอบสารเคมีตกค้างใน ร่างกาย ทำให้ชาวบ้านเข้าใจและเล็งเห็นความสำคัญของความปลอดภัยในการทำงานและเรียนรู้ เรื่องการต่อรองกับบริษัทการเกษตรที่เข้ามากระจายเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยและยาในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีภาคีการทำงานอื่น เช่น สสส. ร่วมตั้งกลุ่มกลลกรรมธรรมชาติ ร่วมกับ อบต. มูลนิธิ เครือข่ายภูมิปัญญาไทย จัดตั้งชุมชนร่วมใจเฝ้าระวังภัยยาเสพติด เนื่องจากในพื้นที่มีปัญหา ยาเสพติดแพร่ระบาดในชุมชน เป็นต้น

ยุคการจัดการตนเอง ช่วงปีพ.ศ.2545 - 2551 ในช่วงที่ผ่านมา ผู้นำและแกนนำ ตำบลสันทราย ทั้งส่วนงานท้องถิ่นได้เรียนรู้การทำงานร่วมกับองค์กรภาคีต่างๆ ได้เปลี่ยนบทบาท จากการเป็น "ผู้สนับสนุน" เป็นการลุกขึ้นมา "จัดการตนเอง" ของชุมชนตำบล ช่วงปี พ.ศ.2548-2550 มีโครงการแผนแม่บทชุมชน ภายใต้กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์และ มีการทำแผนต่อเนื่องหลังจากนั้น ทั้งนี้ในกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ มีภาคีเข้าร่วมหลาย ฝ่าย เช่น กระทรวงพัฒนาสังคม พัฒนาชุมชน เกษตรตำบล ศูนย์การศึกษาตามอัธยาศัยและ การศึกษานอกระบบตำบล พัฒนาจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล กำนันผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) กลุ่มแม่บ้าน ประธานกลุ่มต่างๆทั้งกลุ่มทางการและไม่เป็น ทางการ มีบ้าน มีวัด และอาสาสมัครที่เคยทำงานโครงการต่างๆเข้ามาช่วย ถือเป็นแผนชุมชนที่เกิด จากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เป็นธงหลักสำหรับการขับเคลื่อนงานพัฒนาในพื้นที่ โดยมื การทำงานร่วมกับองค์กรภาคีหลากหลาย เช่น โครงการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ ร่วมกับธนาคาร เพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ภาคเหนือ ในการออกมา แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายข้างนอก และการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน และโครงการ รักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง ในปี พ.ศ.2551

ตำบลเสริมขวา มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบล้อมรอบด้วยเป็นภูเขาเป็นส่วนใหญ่ ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเสริมงามไปทางทิศเหนือเป็นระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น จำนวนหมู่บ้าน 12 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านปงหลวง หมู่ที่ 2 บ้านปงแพ่ง หมู่ที่ 3 บ้านปงป่าป้อ หมู่ที่ 4 บ้านทุ่งไผ่ หมู่ที่ 5 บ้านแม่ผึ้ง หมู่ที่ 6 บ้านแม่เลี้ยงพัฒนา หมู่ที่ 7 บ้านแม่เลี้ยง หมู่ที่ 8 บ้านปงหัวทุ่ง หมู่ที่ 9 บ้านปงแล้ง หมู่ที่ 10 บ้านแม่ห้อม หมู่ที่ 11 บ้านปงประดู่ หมู่ที่ 12 บ้านห้วยหลวง มีพื้นที่รวมทั้งสิ้นประมาณ 203.80 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 127,488 ไร่

จำนวนประชากรทั้งสิ้น 7,554 คน เป็นชาย 3,891คน และหญิง 3,663 คน จำนวนครัวเรือน 2,204 ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนเมืองดั้งเดิม และมีชนกลุ่มน้อยเผ่าปกากะญอ อาศัยอยู่บริเวณเชิงเขา ทั้งนี้ชาวตำบลเสริมขวาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก รองลงมา คือ การทำสวนปลูกพืชหมุนเวียนทั่วไป เช่น ถั่วลิสง กระเทียม ข้าวโพด เป็นต้น มีการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือน ได้แก่ โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ และมีรายได้เสริมจากการหาของป่ามาขาย เช่น หน่อไม้เห็ด และผักต่างๆ ที่ขึ้นอยู่ตามป่า ในขณะที่ชาวบ้านบางส่วนมีการรวมกลุ่มอาชีพทำหัตถกรรม เช่น ไม้กวาดทางมะพร้าว แคร่ไม้ไผ่ เครื่องจักสานต่างๆ ผลิตภัณฑ์จากไมยราพยักษ์ ผลิตภัณฑ์จากยางพารา เป็นต้น

ด้านทรัพยากรที่สำคัญของตำบลเสริมขวา แม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านตำบลขวามี 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำแม่ผึ้ง แม่น้ำแม่เลี้ยง และแม่น้ำแม่ห้อม และมีลำห้วยสำคัญอีก 42 แห่งกระจายอยู่ทั่วทั้งตำบล สภาพแหล่งน้ำธรรมชาติโดยทั่วไปจะมีน้ำใช้เพียงพอเฉพาะในช่วงฤดูฝน

ทรัพยากรป่าไม้ปัจจุบันตำบลเสริมขวามีการจัดการเรื่องทรัพยากรป่าไม้ร่วมกับชุมชน โดยจัดแบ่งพื้นที่ป่าตามวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์ เพื่อให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างมั่นคง ประกอบด้วย พื้นที่ราบจัดทำเป็นที่ทำกินประมาณ 7,488 ไร่ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ประมาณ 100,000 ไร่ และพื้นที่ป่าชุมชนใช้สอยประมาณ 20,000 ไร่

นอกจากนี้ด้านทรัพยากรแร่ธาตุ เป็นพื้นที่แหล่งทรัพยากรแร่ธาตุอันอุดมสมบูรณ์ ทั้ง ดีบุก ดินขาว วุลแฟรม และซีไรท์ จนในอดีตได้มีการทำสัมปทานเหมืองแร่ดีบุก ต่อมาภายหลังการทำเหมืองแร่ได้ส่งผลกระทบต่อคนในตำบลเสริมขวาอย่างมากทั้งด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากนายทุนได้ปล่อยน้ำจากเหมืองแร่ลงในลำห้วย ทำให้น้ำที่ปะปนไปด้วยตะกอนไหลเข้าแหล่งทำกินจนทำให้ผลผลิตทางการเกษตรต่างๆ เสียหาย น้ำที่ใช้ดื่มกินเริ่มเสีย จนชุมชนมีการขอให้ยกเลิกสัมปทานในที่สุด

ด้านอัตลักษณ์ชุมชน ชาวตำบลเสริมขวายังใช้ภาษาพื้นเมือง (คำเมือง) เป็นภาษาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกัน มีการนับถือในระดับอาวุโสและลำดับเครือญาติ และยังคงมีวัฒนธรรมประเพณีสำคัญที่สืบสานกันมาแต่โบราณ ตามช่วงเวลาต่าง ๆ ของปี

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลง

ยุคการตั้งถิ่นฐาน "เสริมขวา" ประมาณปี พ.ศ.2369 ชุมชนเสริมขวาเริ่มตั้งรกราก ราษฎรส่วนหนึ่ง เข้ามาตั้งรกรากบริเวณที่ราบหน้าผาฝั่ง ต่อมาในปีพ.ศ.2515 มีการอพยพเข้ามาอยู่ในเขตตำบลเสริมขวามากขึ้น ส่วนหนึ่งเพราะแรงดึงดูดจากทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์

ยุคสัมปทานเหมืองแร่และผิป่า ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของผิป่าในอำเภอเสริมงาม และภูเขาเต็มไปด้วยแร่ดีบุก ในปีพ.ศ.2516-2517 พ่อค้าและนักลงทุนเข้ามาขอสัมปทานทำไม้และระเบิดภูเขาทำเหมือง นอกจากนี้ ในช่วงการสัมปทานทำไม้นั้น ก็เกิดกระแสการตั้งแคมป์ล่าสัตว์ป่าไปพร้อมๆ กัน มีการค้าขายสัตว์ป่าให้แก่คนในเมือง

ยุควิกฤตทรัพยากรธรรมชาติ สู่การสร้างเครือข่ายป่าชุมชน ปี พ.ศ.2537 เกิดวิกฤตความแห้งแล้งรุนแรงที่สุด จนชุมชนเกิดวิกฤตการณ์การแย่งชิงน้ำ และในปี พ.ศ.2538 เกิดปัญหาที่สืบเนื่องมาจากการสัมปทานทำไม้ มีกลุ่มขบวนการทำไม้เข้ามาแปรรูปไม้ที่เหลือจากสัมปทาน และมีการนำปัญหาเสียดิตเข้ามา ต่อมา ในปี พ.ศ.2540 เกิดความผันผวนทางเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบให้ชาวเสริมขวากลับมาทำงานที่บ้านเกิด มีบางส่วนรับจ้างนายทุนทำไม้ บางส่วนเข้าไปจับจองที่ดินเสื่อมโทรมในป่าเพื่อแผ้วถางปลูกพืชเชิงพาณิชย์ จึงเป็นอีกระยะหนึ่งที่ป่าไม้ถูกทำลายซ้ำอย่างหนัก และด้วยการขุดคุ้ยหน้าดินนี้เองที่ทำให้สารเคมีและตะกอนที่เฝ้าจากการทำเหมืองแร่เมื่อในอดีตไหลลงสู่แม่น้ำ เกิดการตื่นเงินของแหล่งน้ำเป็นช่วงๆ ทำให้ดินทรายทะเลาะเข้ามาถมนา

ในปีพ.ศ.2542 จากภาวะวิกฤติความแห้งแล้งในชุมชน ทำให้ผู้ใหญ่บ้านโป่งน้ำร้อน บ้านแม่ห้อม และบ้านนาจะลา (แกนนำ 3 หมู่บ้านจาก 3 ตำบลในอำเภอเสริมงาม) เข้ามาหาทางออกเพื่อแก้ไขปัญหารายทะเลาะเข้ามาในพื้นที่ โดยมองว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่ต้องอาศัยความร่วมมือกันของชุมชน จึงประสานของบประมาณจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (Social Investment Fund: SIF) และหน่วยจัดการต้นน้ำ เพื่อจัดเวทีแลกเปลี่ยน และทำแผนขยายแนวร่วมการรักษาป่า จึงเป็นที่มาของการจัดตั้ง "เครือข่ายป่าชุมชนและสิ่งแวดล้อมอำเภอเสริมงาม" ขึ้นในปี พ.ศ.2543 ดำเนินงานด้านการดูแลป่าแหล่งต้นน้ำในชุมชน โดยแต่ละหมู่บ้านได้ศึกษาและจัดทำพื้นที่ป่าชุมชนขึ้น และร่วมกันดูแลรักษาป่าให้ฟื้นคืนสู่ความสมบูรณ์อีกครั้ง

ยุคสร้างความยั่งยืนของการจัดการป่า มีการวางแผนการจัดการป่าของเครือข่ายป่าชุมชนและสิ่งแวดล้อมอำเภอเสริมงาม ครอบคลุมถึงการดูแลการใช้ประโยชน์จากป่า มีการจัดทำฝ่ายผสมผสานด้วยการใช้วัสดุท้องถิ่น ส่งผลให้ฟื้นป่าคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนสามารถกลับมาทำมาหากินได้ดังเดิมอีกครั้ง กระทั่งเครือข่ายป่าชุมชนและสิ่งแวดล้อมอำเภอเสริมงามได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 6 ประเภทเครือข่ายชุมชน ในปีพ.ศ.2547 และสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายป่าชุมชนมาโดยตลอด รวมถึงการประสานเครือข่ายให้เกิดความยั่งยืนด้วยการเชื่อมประสานภาคีเครือข่ายต่างๆ เช่น โครงการบ้านจุ่มเมืองเย็น โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่เสริม แม่ต้าแม่เลียง ของ UNDP เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ กลุ่มแนวร่วมเกษตรกรภาคเหนือ (นกก.) โครงการสงเคราะห์เด็กยากจน CCF จังหวัดลำปาง รวมถึงโครงการรักษป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ที่มีแนวคิดวัตถุประสงค์ในการหนุนเสริมความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

ต่อมาในปี พ.ศ.2453 “เจ้าหลวงสุริยพงษ์ผริตเดช” ผู้ครองนครน่าน ได้มาเยี่ยมเยือนชาวสวนตองและพักแรมที่บริเวณหล่มปูนหรือที่บ้านใหม่สุขสันต์ หมู่ที่ 8 ชาวบ้านจึงจัดทำสถานที่พักรับรองขึ้น โดยใช้วัสดุจากใบตองซึ่งมีมากในสมัยนั้น นำมาสานกับไม้ทำเป็นสองชั้นขึ้นประกบกันเอาใบตองไว้ข้างในไม้และมัดให้แน่น ทำเป็นหลังคาเพิง จึงเป็นที่มาของคำว่า “ถืมตอง” ซึ่งคำว่า “ถืม” คือ ไม้ขัดแตะ 2 อัน เจ้าผู้ครองนครจึงได้ตั้งชื่อใหม่ว่า “บ้านถืมตอง” และเปลี่ยนตามยุคสมัยมาเป็นตำบลถืมตองจนถึงปัจจุบัน

ตำบลถืมตอง ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองน่านประมาณ 6 กิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านถืมตอง หมู่ที่ 2 บ้านเขื่อนแก้ว หมู่ที่ 3 บ้านวังซ้อง หมู่ที่ 4 บ้านนาทอเด่น หมู่ที่ 5 บ้านกัวป่าห้า หมู่ที่ 6 บ้านดอนถืมตอง หมู่ที่ 7 บ้านฝายแก และหมู่ที่ 8 บ้านใหม่สุขสันต์ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 3,339 คน ชาย จำนวน 1,656 คน หญิง จำนวน 1,683 คน และมี 1,162 ครัวเรือน มีเนื้อที่ทั้งตำบลประมาณ 825,581 ไร่ (หรือ 24.82 ตารางกิโลเมตร) แบ่งเป็นพื้นที่ถือครองทางการเกษตร 320,230 ไร่ โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบเหมาะสมสำหรับการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลัก รองมาคือ การปลูกถั่วเหลือง และปลูกพืชสวน เช่น มะม่วง ลิ้นจี่ การปศุสัตว์ การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเนื้อสัตว์ การจักสาน และรับจ้างทั่วไป ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่ใช้บริโภคในครอบครัว และที่เหลือนำออกจำหน่ายภายในหมู่บ้านทั่วไป

ด้านอัตลักษณ์ชุมชน ตำบลถืมตอง มีความสัมพันธ์กับแบบเครือญาติทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล โดยมีภูมิปัญญาวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ เชื่อมร้อยความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และมีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีสู่รุ่นลูกหลานเพื่อรักษาจารีตประเพณี (ฮีตสิบสองคองสิบสี่) นอกจากนี้ ยังมีผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ปราชญ์ผู้รู้ท้องถิ่น เป็นเสาหลักในการเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ มีเวทีพูดคุยกันอย่างต่อเนื่องทั้งแบบทางการและธรรมชาติ เพื่อสร้างเสริมวิถีแห่งการเรียนรู้สู่การพัฒนาท้องถิ่นของตนเองอย่างมีส่วนร่วม

ด้านทรัพยากรท้องถิ่น ตำบลถืมตองมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ เช่น ป่าชุมชนภูฮั้งภูสลอน พื้นที่ประมาณ 1,200 ไร่ เป็นแหล่งป่าไม้เบญจพรรณและไม้ใช้สอยอื่นๆ ซึ่งชุมชนได้ทำการอนุรักษ์และดูแลรักษาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีแม่น้ำสมุนซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านตำบลถืมตอง และมีห้วยปู้ซุม ห้วยดอน ห้วยดอนเวียงที่แตกแขนงจากแม่น้ำสมุนไหลเข้าสู่พื้นที่ชุมชน อีกทั้งยังมีแหล่งกักเก็บน้ำที่ชาวชุมชนช่วยกันดูแลรักษาเพื่อใช้สำหรับการเกษตรและพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ อ่างเก็บน้ำหล่มปูน และศูนย์อนุรักษ์พันธุ์ปลา วังมัจฉา บริเวณลำน้ำสมุน เป็นทั้งแหล่งเรียนรู้ของชาวชุมชน และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอีกด้วย

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลง

การศึกษาพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตำบลเดิมตอง เงื่อนไขปัจจัยที่มีผลต่อการก่อรูปการจัดการตนเองของชุมชนตำบลเดิมตอง โดยจัดแบ่งออกเป็น 4 ช่วงยุค ดังนี้

ยุคแผนพัฒนาประเทศ ฉบับที่ 1 พ.ศ.2505 เป็นช่วงที่รัฐบาลเร่งรัดพัฒนาประเทศ โดยเน้นการพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน และเสริมสร้างความเป็นไทย จังหวัดน่านถือเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์ เนื่องจากเป็นพื้นที่รอยต่อกับประเทศลาว ทำให้ในช่วงเวลาดังกล่าวจังหวัดน่านถูกให้ความสำคัญในฐานะพื้นที่ยุทธศาสตร์ มีการทุ่มงบประมาณพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งถนน ไฟฟ้า การศึกษา การรวมกลุ่มชุมชน ในปี พ.ศ.2517 ชาวบ้านเดิมตองได้เริ่มรวมกลุ่มจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมชุมชน โดยคนในชุมชนร่วมกันปลูกถั่วแดง และนำผลผลิตที่ได้ไปขายนำเงินมารวมกับเงินสมทบที่แต่ละครัวเรือนนำมาลงเป็นเงินกองกลาง ครัวเรือนละ 600 บาท นำมาจ่ายค่าติดตั้งมิเตอร์ไฟฟ้า และมีการช่วยกันจับปลาและนำไปขาย นำเงินมาเป็นกองกลางเพื่อเป็นเงินทุนสำหรับงานพัฒนาชุมชนของหมู่บ้าน หลังจากนั้นได้รับการพัฒนาในด้านการเกษตร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญ คือ กรมชลประทานได้เข้ามาปรับปรุงฝายสมุนให้เป็นฝายถาวรโดยใช้คอนกรีต ทำให้ระบบน้ำดีขึ้นสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง มีการเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านตั้งกลุ่มออมทรัพย์เป็นแห่งแรกของจังหวัดน่าน จัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาดภายในชุมชน ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจภายในชุมชน

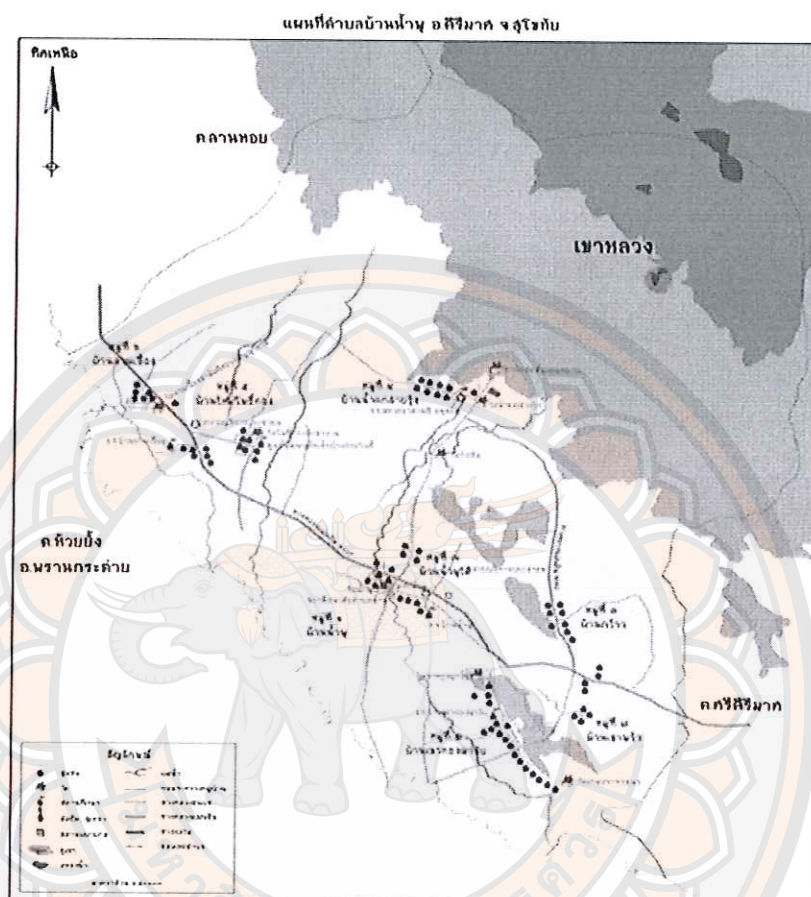
ยุคของการพัฒนาสู่การผลิตพืชเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเพื่อการผลิต สมัยของรัฐบาลนายชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ที่เน้นการเปลี่ยนนามรบเป็นสนามการค้า เศรษฐกิจในยุคนี้ถือว่ามีขยายตัวอย่างมาก มีการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจ ทำให้เกิดปัญหาภัยแล้ง ปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการทำนา เกิดวิกฤตปัญหา มีการแนะนำให้ชาวบ้านหันมาปลูกถั่วเหลืองพันธุ์เชียงใหม่ 60 ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2530 และในช่วงของการปลูกพืชเศรษฐกิจนี้เอง เริ่มมีการนำเครื่องมือเทคโนโลยีเพื่อการผลิิตมาใช้ในการเกษตร เริ่มมีการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง สำนักงานพัฒนาชุมชนส่งเสริมให้คนในชุมชนรวมกลุ่มเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและขยายผลไปทั้งตำบล เทคโนโลยีต่างๆ เริ่มหลั่งไหลเข้ามาสู่พื้นที่ ชาวบ้านอยู่ในสภาวะที่เริ่มมีหนี้สิน

ยุคการพัฒนาตามยุคโลกาภิวัตน์และก่อเกิดสภาพประชาชนตำบลเดิมตอง ในปี พ.ศ.2540 มีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลเดิมตอง (อบต.) ซึ่งในช่วงนี้มีผู้นำเกิดขึ้นหลากหลายทั้งจากท้องที่และท้องถิ่น เกิดความไม่เป็นเอกภาพของผู้นำ นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งด้านการเมืองท้องถิ่น หลังจากนั้น ตำบลเดิมตองเริ่มทำงานร่วมกับองค์กรภายนอกเริ่มเข้ามาสู่ตำบลมากขึ้น รวมถึงนโยบายประชานิยมของรัฐทำให้มีเงินทุนเข้ามาในพื้นที่จำนวนมาก เช่น กองทุนหมู่บ้าน SML กองทุนเพื่อสังคม (SIF) กองทุนมิยาซาวา ฯลฯ รวมทั้งกลุ่มองค์กรพัฒนาต่างๆ ทั้งภาครัฐบาล

ภาคเอกชน และ NGOs ได้เข้ามาร่วมพัฒนาและสนับสนุนงบประมาณกิจกรรมให้ตำบลถ้ำลอด เช่น SIF บ้านจุ่มเมืองเย็น มูลนิธิอภัยเมืองน่าน พอช. และ สสส. จึงก่อเกิดเป็นโครงการต่างๆ มากมาย เช่น โครงการสถาบันครอบครัวรักลูก โครงการครอบครัวเข้มแข็ง โครงการชุมชนน่าอยู่ จังหวัดน่าน เป็นต้น ซึ่งแต่ละโครงการได้มีชุดกรรมการที่เข้าซ้อน จึงได้มีการรวมตัวกันเป็น คณะกรรมการชุดเดียวกันของตำบลถ้ำลอด ภายใต้ชื่อ "สภาประชาชนตำบลถ้ำลอด" เพื่อช่วยในการจัดระบบการบริหารจัดการภายในตำบล และเป็นกลไกในการกำหนดทิศทางการยุทธศาสตร์การพัฒนาของตำบลถ้ำลอด ทำงานเชื่อมโยงความร่วมมือในการพัฒนาแก้ไขปัญหาภายในท้องถิ่น และเชื่อมโยงความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกชุมชน

ตำบลบ้านน้ำพุ อำเภอศรีมอหุง จังหวัดสุโขทัย

ภาพ 16 แสดงอาณาเขตที่ตั้งตำบลบ้านน้ำพุ อำเภอศรีมอหุง จังหวัดสุโขทัย

ที่มา: โครงการรักษำป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง, 2555

บริบทพื้นที่ชุมชน

ชุมชนบ้านน้ำพุ เป็นชุมชนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยราว 100 ปีที่ผ่านมา โดยเริ่มจากกลุ่มชาวบ้านจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง อพยพมาหาของป่าและตั้งถิ่นฐาน กลุ่มคนที่ขยายพื้นที่ทำการเกษตรจากอำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร และตำบลศรีศรี อำเภอศรีมอหุง จังหวัดสุโขทัย และหลังจากนั้นมีกลุ่มคนจากภาคอีสาน อพยพเข้ามาทำมาหากินโดยพึ่งพิงธรรมชาติและหาอาหารจากป่าเขาหลวงเป็นหลักเช่นกัน ที่มาของชื่อตำบลบ้านน้ำพุมาจากคลองน้ำพุ หมายความว่าน้ำที่พุ่งขึ้นมาจากใต้ดิน และไหลลาดผ่านเป็นระยะทางยาวหลายหมู่บ้าน

ในตำบล ปัจจุบันตำบลบ้านน้ำพุ แบ่งการปกครองเป็น 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านน้ำพุ หมู่ 2 บ้านเขาทองผาจับ หมู่ 3 บ้านกั่วว หมู่ 4 บ้านน้ำตกสายรุ้ง หมู่ 5 บ้านใหม่โพธิ์ทอง หมู่ 6 บ้านลานเอื้อง หมู่ 7 บ้านน้ำพุใต้ หมู่ 8 บ้านเขาพรว้า มีจำนวนประชากรทั้งหมด 5,217 คน แยกเป็น ชาย 2,350 คน หญิง 2,867 คน มีครัวเรือน 1,322 ครัวเรือน มีพื้นที่ทั้งหมด 41,688 ไร่ และเป็นพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 10,688 ไร่ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขา มีทิวเขาอยู่ทางด้านทิศใต้ของเทือกเขาหลวงอุทยานแห่งชาติรามคำแหง โดยมีที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของที่ว่าการอำเภอศรีมาศ อยู่ห่างจากอำเภอประมาณ 27 กิโลเมตร

ทรัพยากรที่สำคัญต่อวิถีชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของคนตำบลบ้านน้ำพุ คือ

ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ อันเนื่องมาจากเป็นพื้นที่เชื่อมติดกับเขตป่าสงวนอุทยานแห่งชาติรามคำแหง บางส่วนของพื้นที่ตำบลถูกกำหนดให้เป็นเขตอุทยาน จึงยังไม่มีมีการกันเขตป่าชุมชนในพื้นที่ แต่มีการดูแลรักษาร่วมกันกับอุทยานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย และมีการสร้างพื้นที่ป่าใช้สอยให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาของป่าได้ และด้วยความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าจึงเป็นแหล่งต้นน้ำที่ส่งน้ำมายังคลองต่างๆ และเป็นแหล่งอาหารมีพันธุ์พืชผักและสมุนไพรนานาชนิด เช่น ผักหวานป่า ว่านกลีบเรด และมีเห็ดโคน อาหารป่าที่มีชื่อเสียงและสร้างรายได้ให้แก่ชาวชุมชนอย่างมาก ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นมีลักษณะพิเศษ คือการที่ประชากรอยู่รวมกันหลายภาค ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคอีสาน จึงมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลง

พัฒนาการของชุมชนบ้านน้ำพุที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชุมชนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วยสาเหตุหลัก คือ แสวงหาแหล่งอาศัยและที่ทำกิน มีการดำรงชีวิตที่พึ่งพิงธรรมชาติ พร้อมๆ กับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนกระทั่งเมื่อมีการส่งเสริมการผลิตมากขึ้นทั้งจากภาครัฐและเอกชน ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ส่งผลให้ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมได้รับอิทธิพลจากสารเคมีและเสื่อมสภาพลง ทางชุมชนเองเกิดความตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้น จึงได้มีการเรียนรู้เทคนิคและวิธีการที่จะฟื้นคืนชีวิตให้แก่ธรรมชาติ เพื่อรักษาวิถีชีวิตเดิมที่ไม่ต้องพึ่งพาระบบเศรษฐกิจจากภายนอกมากนัก โดยชุมชนมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ดังนี้

ยุคการสร้างชุมชนตำบลบ้านน้ำพุ (พ.ศ.2450 – พ.ศ.2526) เป็นช่วงเวลาของการก่อตั้งชุมชน จากกลุ่มคนอพยพทั้งสามกลุ่ม รวมเป็นตำบล

ยุคการเข้ามาของสารเคมีและหินสี (พ.ศ.2527 – พ.ศ.2540) ผลพวงจากการส่งเสริมการเกษตรเชิงพาณิชย์ ทั้งข้าว ข้าวโพด ถั่วเขียว รวมทั้งผักพืชสวนต่างๆ ทำให้เกษตรกรเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกและเพิ่มเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อการเพิ่มผลผลิต ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรที่มีอยู่ โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำ และดิน ได้รับผลกระทบมากที่สุด กล่าวคือ น้ำเริ่มไม่เพียงพอต่อการใช้ในการเกษตร ดินได้รับผลกระทบจากสารเคมี

ยุคเริ่มต้นการเรียนรู้เพื่อจัดการปัญหา (พ.ศ.2541 – พ.ศ.2549) เป็นช่วงของการที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลง เริ่มตั้งคำถามและได้เรียนรู้ร่วมกับหน่วยงานรัฐ และเอกชนที่เข้ามาร่วมทำงาน เช่น พัฒนาที่ดิน โครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ชมรมส่งเสริมการเรียนรู้ภาคเหนือตอนล่าง สสส. เป็นต้น โดยเริ่มจากประเด็นการแก้ปัญหาสารเคมีด้วยเกษตรอินทรีย์

ยุครวมพลคนบ้านน้ำพุ (พ.ศ.2550 – ปัจจุบัน) เป็นช่วงเวลาของการขยายผลความรู้และกระบวนการทำงานจากต้นแบบสู่ระดับตำบล โดยทำงานในรูปแบบคณะทำงานตำบลในประเด็นการพัฒนาชุมชนตนเอง โดยทำงานร่วมกับภาคีความร่วมมือภาครัฐ เช่น สปก. พัฒนาที่ดิน เกษตรสหกรณ์ สภาเกษตรกร และภาคเอกชน เช่น โครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียงและโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในลำดับต่อมา สสส. สวัสดิการชุมชน โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง เป็นต้น

บริบทพื้นที่ชุมชน

ชื่อ "นาโบสถ์" มาจากเรื่องเล่ากันต่อๆ มาว่า พื้นที่นาโบสถ์เป็นเมืองลับแล มีผู้คนสร้างโบสถ์เอาไว้ในเมืองลับแลนั้น จึงใช้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านนาโบสถ์" จนถึงปัจจุบัน ความเป็นมาของบ้านนาโบสถ์ตามประวัติศาสตร์ชุมชน บันทึกว่าก่อตั้งประมาณปี พ.ศ.2448 โดยผู้คนกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาจะย้ายมาจากบ้านหนองปรือ บ้านหนองบัวได้ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในพื้นที่กับทรัพยากรเป็นไปในรูปแบบเกื้อกูลต่อกัน อาศัยพึ่งพาผลผลิตจากทรัพยากรในพื้นที่ สภาพพื้นที่ป่าส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ยาง ทำให้ชาวบ้านเข้ามาหาไม้ยาง และซื้อได้เพื่อขาย เวลาผ่านไปมีผู้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้น โดยมาจากตำบลเชียงทอง จังหวัดตาก และรวมไปถึงจังหวัดอื่นๆ เช่น นครสวรรค์ เพชรบูรณ์ พิจิตร พิษณุโลก บุรีรัมย์ ร้อยเอ็ด ฯลฯ

ที่ตั้งของตำบลนาโบสถ์ ห่างจากอำเภอวังเจ้าประมาณ 15 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดตากประมาณ 32 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 90,806.25 เป็นพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 10,688 ไร่ ตำบลนาโบสถ์เป็นตำบลขนาดกลาง แบ่งการปกครองเป็น 9 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านลาดยาว หมู่ที่ 2 บ้านเพชรชมพู หมู่ที่ 3 บ้านตะเคียนดวน หมู่ที่ 4 บ้านนาโบสถ์ หมู่ที่ 5 บ้านวังด้าลิง หมู่ที่ 6 บ้านใหม่พรสวรรค์ หมู่ที่ 7 บ้านท่าทองแดง หมู่ที่ 8 บ้านวังทอง และหมู่ที่ 9 บ้านนาแพะ ประชากรในตำบลนาโบสถ์มี 2,323 ครอบครัว แบ่งเป็นชาย 4,721 คน หญิง 4,608 คน ประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 90 นอกจากนั้นเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ เผ่าม้ง ที่นับถือศาสนาคริสต์

ลักษณะภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมทั่วไป ลักษณะทางกายภาพของตำบลนาโบสถ์ที่ราบเชิงเขา โดยทิศเหนือและทิศตะวันตก เป็นภูเขาสูง ได้แก่ เขาชมพู เขาเขียว เขาตีนนก เขาขุนปุ่น และเขาเด่นมะตูม ตอนกลางเป็นที่ราบลาดไปทางด้านทิศตะวันออก มีลำคลองธรรมชาติ คือ คลองทราย คลองบง คลองประดาง และคลองชะเี่ยมเป็นหลัก ตำบลนาโบสถ์มีพื้นที่ติดกับแนวเขตอุทยานแห่งชาติลานสางและเขตป่าสงวน โดยทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีพันธุ์พืช ผักและสมุนไพรหลากหลายชนิด ชาวบ้านในพื้นที่ได้ใช้ประโยชน์ผลิตผลจากทรัพยากรธรรมชาติ โดยผลผลิตที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนเป็นอย่างมาก คือ หน่อไม้

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีพืชที่สำคัญ ได้แก่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ข้าว มันสำปะหลัง สวนผลไม้ ลำไย มะม่วง กัลย มะนาว มะขามหวาน และมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือนและเป็นรายได้เสริม นอกจากนี้ยังมีอาชีพอื่นๆ เช่น ค้าขาย และกลุ่มชาวเขาเผ่าม้ง บางส่วนมีการทำเครื่องเงิน ปักผ้าฯ ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนมีลักษณะ "ความผูกพันทางเครือญาติ" มีอยู่เฉพาะสายตระกูลเพียงไม่กี่ตระกูล ส่งผลทำให้ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนในด้านหลักเป็นลักษณะความสัมพันธ์แบบหลวมๆ แต่จะมารวมตัวกันเมื่อมี

การประกอบพิธีกรรมสำคัญทางศาสนา โดยมีวัดนาโบสถ์เป็นศูนย์รวมในการประกอบพิธีกรรมสำคัญ หรือในงานประเพณีสำคัญๆ ของทั้งกลุ่มคนไทยและชาวม้ง

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลง

ภาพรวมพัฒนาการทางสังคมสามารถแบ่งออกเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลง ได้ดังนี้

ช่วงสมัยสร้างบ้านแปลงเมือง สังคมแต่ดั้งเดิมของนาโบสถ์ผูกพันและใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีความเคารพในธรรมชาติผ่านเรื่องเล่าเมืองลับแล วิถีชีวิตของผู้คนพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่สะท้อนได้จากรูปแบบการทำการเกษตรและการพึ่งพิงใช้ประโยชน์จากป่า วิถีชีวิตของคนนาโบสถ์ในอดีตมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติและเคารพในธรรมชาติ ผ่านความเชื่อใน "ศาลเจ้าพ่อดอกไม้ทอง" กล่าวได้ว่าระบบความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นกุศโลบายกำหนดควบคุม พฤติกรรม ความคิด ในการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้คนและทรัพยากรธรรมชาติ

ยุคสัมปทานป่าไม้ในช่วงพ.ศ.2526-2529 เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในพื้นที่ มีการเปิดการสัมปทานป่าโดยรัฐ หลังสัมปทานเสร็จสิ้นในปี พ.ศ.2529 พื้นที่นาโบสถ์มีสภาพโล่งเตียน เหลือเพียงกอไม้และตอไม้ เกิดการอพยพย้ายถิ่น จัปจ้องที่ดินทำกินจำนวนมาก ทำให้นาโบสถ์ประสบปัญหาด้านความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรและความแตกต่างทางด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาวบ้าน การแย่งชิง เข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น จึงส่งผลทำให้ผู้นำในพื้นที่ โดยมีแกนนำคนสำคัญ คือกำนันเปลว พันทิม และคนอื่นๆ มีความตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ทั้งปริมาณพื้นที่ ผลผลิตจากป่าไม้ลดลง การขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง จึงได้เริ่มต้นดำเนินกิจกรรมปลูกป่า

ยุคการปรับตัวลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหของตนเอง ช่วงปีพ.ศ.2536-2539 เป็นยุคของการเริ่มปรับตัวในการจัดการปัญหาของตนเองโดยกระบวนการของผู้คนในท้องถิ่น ในปี 2542 ตำบล นาโบสถ์ โดยผู้นำหลายท่าน ตระหนักและเริ่มสร้างกระบวนการในการเชื่อมประสานการทำงานร่วมกับภายนอก โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อนำมาสู่การหนุนเสริมการทำงานของชุมชน การดำเนินงานของชุมชนในช่วงนี้จึงเป็นยุคของประสานภาคีความร่วมมือและแนวร่วมในพื้นที่เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญห เสริมพลังในการทำงานพัฒนาชุมชน บนพื้นฐานที่ชุมชนเป็นผู้กำหนด นอกจากการทำงานร่วมกับภาคีภายนอกทั้งส่วนราชการ ประกอบไปด้วยหน่วยงานป่าไม้ อุทยาน ภาควิทยาศาสตร์ และภาคส่วนเอกชนในเรื่องงบประมาณ ความรู้ และบุคลากรแล้ว กระบวนการภายในชุมชนก็ได้มีการขยายงานป่าชุมชนไปสู่หมู่บ้านอื่นๆในตำบล โดยเริ่มดำเนินงานอนุรักษ์และจัดการป่าในรูปแบบ "ป่าชุมชน" จนเป็นรูปธรรมในปีพ.ศ.2544 โดยรวม

กลุ่มภายใต้ชื่อ "พลังคนรักป่า ภูมิปัญญาคนไทบ้าน" ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ป่าอย่างชัดเจน เช่น เกิดกฎระเบียบในการจัดการและดูแลป่าอย่างเป็นระบบ มีการนำองค์ความรู้ดั้งเดิมและความรู้ใหม่ๆ ทั้งภายในและนอกพื้นที่มาปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม มีกิจกรรมในการพัฒนาดูแลป่าอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ยอมรับของส่วนราชการและองค์กรในพื้นที่ให้เป็นเขตป่าชุมชน ดูแลโดยชุมชนเอง ปัจจุบันมีเนื้อที่ทั้งหมด 8,089 ไร่

การทำงานในช่วงนี้ เป็นช่วงของการขยายฐานงานป่าชุมชน พัฒนาศักยภาพคนทำงาน และสร้างรูปธรรมความชัดเจนแบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน รวมทั้งการสร้างกติกาป่าชุมชนในระดับตำบล ภายใต้การเคลื่อนงานของผู้นำชุมชน ในนาม เครือข่ายป่าชุมชนตำบลนาโบสถ์ ประสานการหนุนเสริมจากภายนอก เช่น ชมรมส่งเสริมการเรียนรู้ภาคเหนือตอนล่าง ผู้รับผิดชอบโครงการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาการพัฒนาภาวะชุมชนเป็นสุขในพื้นที่เหนือตอนล่าง โดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

จากนั้น ในช่วงปี 2547-ปัจจุบัน เป็นช่วงของการขยายงานพัฒนา แก้ไขปัญหาจากมิติด้านทรัพยากรไปสู่งานพัฒนาในมิติอื่นๆ จากป่าไปสู่เรื่องปากท้อง การทำมาหากิน จัดการหนี้ การจัดการกองทุนสวัสดิการ การออมทรัพย์ การจัดการปุ๋ย โดยมีทีมงานที่เกิดขึ้นล้วนมีฐานความเชื่อมโยง สัมพันธ์กับงานป่าชุมชนและยืนอยู่บนฐานคนทำงานที่เข้มแข็ง ประสานการทำงานร่วมกับหน่วยงานภายนอกและทุกภาคส่วน

ภาคผนวก ข แทรกบันทึกหนังสือ ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบแก้ไขเครื่องมือในการวิจัย
จำนวน 4 แผ่น

แบบสอบถาม เลขที่

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง การประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม(CSR)
ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน) ในพื้นที่ชุมชน
ภาคเหนือ

เรียน ผู้ตอบแบบสอบถาม

แบบสอบถามฉบับนี้ เป็นเครื่องมือในการดำเนินรวบรวมข้อมูลเพื่อการจัดทำวิทยานิพนธ์
เรื่อง "การประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม(CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชน
เข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ" โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการ
ประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อ
สังคม(CSR) ของบริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน)ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ และศึกษาถึงปัจจัยเงื่อนไข
ในการพัฒนาไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง อันจะนำไปสู่การนำเสนอรูปแบบในการดำเนินงานความ
รับผิดชอบต่อสังคม(CSR) ในการพัฒนาชุมชน ต่อไป

ข้อมูลที่จะได้รับจากท่าน มีความสำคัญและมีคุณค่าต่อการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ โดย
ข้อมูลที่ท่านตอบในแบบสอบถามในครั้งนี้ ทางผู้ดำเนินงานวิจัยถือเป็นความลับและขอรับรองว่า
จะไม่ส่งผลกระทบต่อท่าน จึงใคร่ขอความกรุณาจากท่านในการตอบแบบสอบถามตามความ
เป็นจริงและครบทุกประเด็นคำถาม

ทางผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือและความอนุเคราะห์จากท่านในการ
ตอบแบบสอบถามในครั้งนี้เป็นอย่างดี จึงขอขอบพระคุณท่านมา ณ โอกาสนี้

นายพิสาร หมีนไกร

ผู้วิจัย

คำชี้แจง 1. แบบสอบถาม"การประเมินผลการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม(CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ" แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม(CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ

ส่วนที่ 3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมต่อการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม(CSR)

2. การตอบแบบสอบถามโดยวิธีการทำเครื่องหมาย ลงในช่องระดับคะแนน 5 ระดับ ดังนี้

คะแนน 5	หมายถึง	มีผลการดำเนินการในระดับ มากที่สุด
คะแนน 4	หมายถึง	มีผลการดำเนินการในระดับ มาก
คะแนน 3	หมายถึง	มีผลการดำเนินการในระดับ ปานกลาง
คะแนน 2	หมายถึง	มีผลการดำเนินการในระดับ น้อย
คะแนน 1	หมายถึง	มีผลการดำเนินการในระดับ น้อยที่สุด

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

1. เพศ

☐ ชาย

☐ หญิง

2. อายุ _____ ปี

3. ระดับการศึกษาสูงสุด

☐ ต่ำกว่าประถมศึกษา

☐ ประถมศึกษา

☐ มัธยมศึกษาตอนต้น

☐ มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช.

☐ ปวส. / อนุปริญญา

☐ ปริญญาตรี

☐ ปริญญาโท

☐ ปริญญาเอก

☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....

4. อาชีพ

☐ เกษตรกร / ประมง / ปศุสัตว์

☐ รับจ้างทั่วไป

☐ ข้าราชการ / พนักงานรัฐวิสาหกิจ

☐ ลูกจ้าง/พนักงานหน่วยเอกชน

☐ ผู้ประกอบการ / เจ้าของธุรกิจ

☐ นักการเมือง / นักการเมืองท้องถิ่น

☐ ผู้นำท้องที่ กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วย

☐ แม่บ้าน

☐ ข้าราชการ / พนักงาน เกษียณอายุ

☐ อาชีพอิสระ

☐ นักเรียน / นักศึกษา

☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....

5. สถานภาพของท่านในการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

☐ ประธาน / หัวหน้า

☐ คณะกรรมการ

☐ สมาชิก

☐ เจ้าหน้าที่ภาคสนาม

☐ ที่ปรึกษา

☐ พนักงานกิจการเพื่อสังคมบริษัท ปตท.

จำกัด (มหาชน)

☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....

6. ระยะเวลาที่ท่านเข้าร่วมกิจกรรมโครงการที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมของ บริษัท ปตท. จำกัด(มหาชน)ก่อนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

☐ น้อยกว่า 1 ปี

☐ 1-3 ปี

☐ 3-5 ปี

☐ มากกว่า 5 ปี

7. ระยะเวลาที่ท่านเข้าร่วมการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่

☐ ไม่ได้เข้าร่วม

☐ น้อยกว่า 1 ปี

☐ 2 ปี

☐ 3 ปี

ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน) ในพื้นที่ชุมชนภาคเหนือ

รายละเอียดประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
	1 (น้อย ที่สุด)	2 (น้อย)	3 (ปาน กลาง)	4 (มาก)	5 (มากที่สุด)
สภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง					
1.ความเข้มแข็ง ศักยภาพ ความพร้อม ของคณะทำงาน					
2.การดำเนินงานมีกลุ่ม/องค์กรใน ชุมชนเข้าร่วมในการดำเนิน กิจกรรม					
3.การดำเนินงานที่ผ่านมาของ ชุมชนมีรูปธรรมความสำเร็จในการ พัฒนาและแก้ไขปัญหา					
4.ชุมชนมีการกำหนดเป้าหมาย วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ร่วมของชุมชน ในการพัฒนาพื้นที่					
5.ชุมชนมีแผนชุมชนในการแก้ไข ปัญหาและพัฒนาชุมชน					
6.มีการบริหารจัดการองค์กรที่ โปร่งใส มีธรรมาภิบาล แบ่งหน้าที่ กระจายความรับผิดชอบในการ ดำเนินงาน					
7.ชุมชนมีความร่วมมือกับ หน่วยงาน ทั้งภายในและภายนอก ชุมชน					

รายละเอียดประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
	1 (น้อย ที่สุด)	2 (น้อย)	3 (ปาน กลาง)	4 (มาก)	5 (มากที่สุด)
ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลการดำเนินงานดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง					
ด้านสภาวะแวดล้อม					
1.หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกัน					
2.หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพชุมชน					
3.หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีความแตกต่างจากการดำเนินงานของหน่วยงานอื่นๆ					
4.เป้าหมาย วิธีการดำเนินงานและระยะเวลาในการดำเนินการมีความเหมาะสมและปฏิบัติได้จริง					
ด้านปัจจัยเบื้องต้น					
1.ชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) อย่างเพียงพอ					
2.ชุมชนได้รับการสนับสนุนหรือประสานแผนงานด้านงบประมาณจากชุมชนหรือหน่วยงานภายนอกในการดำเนินงานโครงการฯ					

รายละเอียดประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
	1 (น้อย ที่สุด)	2 (น้อย)	3 (ปาน กลาง)	4 (มาก)	5 (มากที่สุด)
3.มีวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือในการ สนับสนุนการดำเนินงานโครงการฯ อย่างเพียงพอ					
4.การดำเนินงานโครงการฯมี เจ้าหน้าที่/บุคคลากรร่วม ดำเนินการที่เหมาะสมและเพียงพอ					
5.เจ้าหน้าที่และบุคคลากรในการ ดำเนินงานโครงการฯมีความรู้ ความเข้าใจและความสามารถในการ ปฏิบัติงานเป็นอย่างดี					
6.การดำเนินงานโครงการฯมี คณะทำงานที่มีความหลากหลาย (ช่วงวัย/สถานภาพทางสังคม/กลุ่ม อาชีพ)					
ด้านกระบวนการ					
1.การดำเนินงานโครงการฯมี การศึกษาสภาพปัญหา ความ ต้องการในการพัฒนาของชุมชน					
2.มีการกำหนดแผนงาน กิจกรรม ตามสภาพปัญหาและความ ต้องการในการพัฒนาของชุมชน					
3.การวางแผนในการดำเนินงาน โครงการฯมาจากกระบวนการมี ส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน					
4.การดำเนินกิจกรรมเป็นไปตาม ขั้นตอน กระบวนการที่กำหนดไว้					
5.มีกระบวนการในการติดตาม สรุปผลการดำเนินงานเป็นระยะ และมีความต่อเนื่อง					

รายละเอียดประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
	1 (น้อย ที่สุด)	2 (น้อย)	3 (ปาน กลาง)	4 (มาก)	5 (มากที่สุด)
6.มีการประเมินผลการดำเนินงาน โครงการฯ					
7.มีการสรุปบทเรียน ปัญหา อุปสรรคและนำผลการวิเคราะห์มา พัฒนาการทำงานอย่างต่อเนื่อง					
ด้านผลผลิต					
1.การดำเนินงานโครงการฯ ก่อให้เกิดศูนย์เรียนรู้ที่เป็นแหล่ง ถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ใน ชุมชนและภายนอกได้เป็นอย่างดี					
2.การดำเนินงานโครงการฯ ก่อให้เกิดกระบวนการเสริมสร้าง เครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม ตำบล					
3.การดำเนินงานโครงการฯ ก่อให้เกิดการพัฒนารูปแบบการ ดำเนินงานส่งเสริม กระบวนการพัฒนาชุมชนใน รูปแบบการขับเคลื่อนงานความ รับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท(PTT Model)					
ภาพรวมผลการดำเนินงานโครงการชุมชนเข้มแข็ง					
ท่านมีความพึงพอใจในภาพรวมผล การดำเนินงานโครงการพัฒนา ชุมชนเข้มแข็งในระดับใด					

รายละเอียดประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
	1 (น้อย ที่สุด)	2 (น้อย)	3 (ปาน กลาง)	4 (มาก)	5 (มากที่สุด)
ความเปลี่ยนแปลงหลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยเปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง					
1.ความเข้มแข็ง ศักยภาพ ความพร้อม ของคณะทำงาน					
2.การดำเนินงานมีกลุ่ม/องค์กรในชุมชนเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรม					
3.การดำเนินงานที่ผ่านมาของชุมชนมีรูปธรรมความสำเร็จในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา					
4.ชุมชนมีการกำหนดเป้าหมาย วิสัยทัศน์ อุดมการณ์ร่วมของชุมชนในการพัฒนา					
5.ชุมชนมีแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน					
6.มีการบริหารจัดการองค์กรที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล แบ่งหน้าที่กระจายความรับผิดชอบ					
7.ชุมชนมีความร่วมมือกับหน่วยงาน ทั้งภายในและภายนอกชุมชน					

ส่วนที่ 3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมต่อการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR)

1. การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ขององค์กรกับชุมชน ควรมีเป้าหมายวัตถุประสงค์เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

2. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ควรมีการสนับสนุน หรือ เตรียมความพร้อมหรือเพิ่มเติมหรือลดปัจจัยในด้านใดในการสนับสนุนการดำเนินงานโครงการฯ

.....

.....

.....

3. การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน) ควรมีการปรับปรุงกระบวนการดำเนินงานโครงการฯในเรื่องใด

.....

.....

.....

4. จากการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง บริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน) ควรมีการมุ่งเน้น หรือ ปรับปรุง หรือเพิ่มเติมผลผลิตในเรื่องใด เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนต่อไป

.....

.....

.....

5. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณท่านในการให้ความร่วมมือ

ผู้ดำเนินการวิจัย

ภาคผนวก ค แบบหวัข้อคำถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

แบบหวัข้อคำถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

สัมภาษณ์: ผู้นำ คณะทำงานชุมชน

ประเด็น	หมายเหตุ
รูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม	
ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในความหมายของท่านเป็นอย่างไร	
การดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรควรดำเนินการในรูปแบบลักษณะอย่างไร	
ชุมชนเข้มแข็ง	
นิยาม ความหมาย องค์ประกอบ ชุมชนเข้มแข็งในมุมมองท่านเป็นอย่างไร	
เงื่อนไข ปัจจัยที่นำไปสู่ ภาวะชุมชนเข้มแข็งควรเป็นอย่างไร	
โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง	
สภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง แตกต่างกันอย่างไร	
การดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเป็นอย่างไร และควรมีการดำเนินการปรับปรุงในด้านไหนเป็นสำคัญ(เป้าหมาย-วัตถุประสงค์/ปัจจัยนำเข้า/กระบวนการ/ผลผลิต)	
การดำเนินงานโครงการก่อให้เกิดศูนย์เรียนรู้ที่เป็นแหล่งถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ในชุมชนและภายนอกได้เป็นอย่างดี	
การดำเนินงานโครงการก่อให้เกิดกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มตำบล	
การดำเนินงานโครงการก่อให้เกิดการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท(PTT Model)	
สภาพชุมชนหลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็งเป็นอย่างไร	

แบบหวัข้อคำถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)
สัมภาษณ์: เจ้าหน้าที่ภาค พนักงานกิจการเพื่อสังคมบริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน)
และที่ปรึกษาโครงการฯ

ประเด็น	หมายเหตุ
รูปแบบการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคม	
ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในความหมายของท่านควรเป็นอย่างไร	
ท่านคิดว่าการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรควรดำเนินการในรูปแบบลักษณะอย่างไร	
ตามความคิดของท่าน ท่านคิดว่าทิศทาง แนวทางการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในมิติด้านสังคมในอนาคตของบริษัท ปตท. จำกัด(มหาชน)ควรเป็นอย่างไร	
ท่านคิดว่า ปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จต่อการดำเนินงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในมิติด้านสังคมควรเป็นอย่างไร	
ชุมชนเข้มแข็ง	
นิยาม ความหมาย องค์ประกอบ ชุมชนเข้มแข็งในมุมมองท่าน ประกอบไปด้วยเรื่องอะไร	
ท่านคิดว่า เงื่อนไข ปัจจัยอะไรที่นำไปสู่ ภาวะชุมชนเข้มแข็ง	
โครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง	
สภาพชุมชนก่อนการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็งเป็นอย่างไร	
ในมุมมองของท่าน ท่านคิดว่าการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเป็นอย่างไร และควรมีการดำเนินการปรับปรุงในด้านไหนเป็นสำคัญ(เป้าหมาย-วัตถุประสงค์/ปัจจัยนำเข้า/กระบวนการ/ผลผลิต)	
ในมุมมองของท่าน ท่านคิดว่าผลการดำเนินงานโครงการฯก่อให้เกิดศูนย์เรียนรู้ที่เป็นแหล่งถ่ายทอดและขยายผลการเรียนรู้ในชุมชนและภายนอกได้เป็นอย่างดีหรือไม่ อย่างไร	
ในมุมมองของท่าน ท่านคิดว่าการดำเนินงานโครงการฯก่อให้เกิดกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มตำบลหรือไม่ อย่างไร	
ในมุมมองของท่าน ท่านคิดว่าการดำเนินงานโครงการฯก่อให้เกิดการพัฒนาแบบการดำเนินงานส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบการขับเคลื่อนงานความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท (PTT Model) หรือไม่ อย่างไร	
ในมุมมองของท่าน ท่านคิดว่าสภาพชุมชนหลังการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเปรียบเทียบกับตัวชี้วัด ภาวะชุมชนเข้มแข็ง มีความเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง	

ภาคผนวก ง กิจกรรมการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

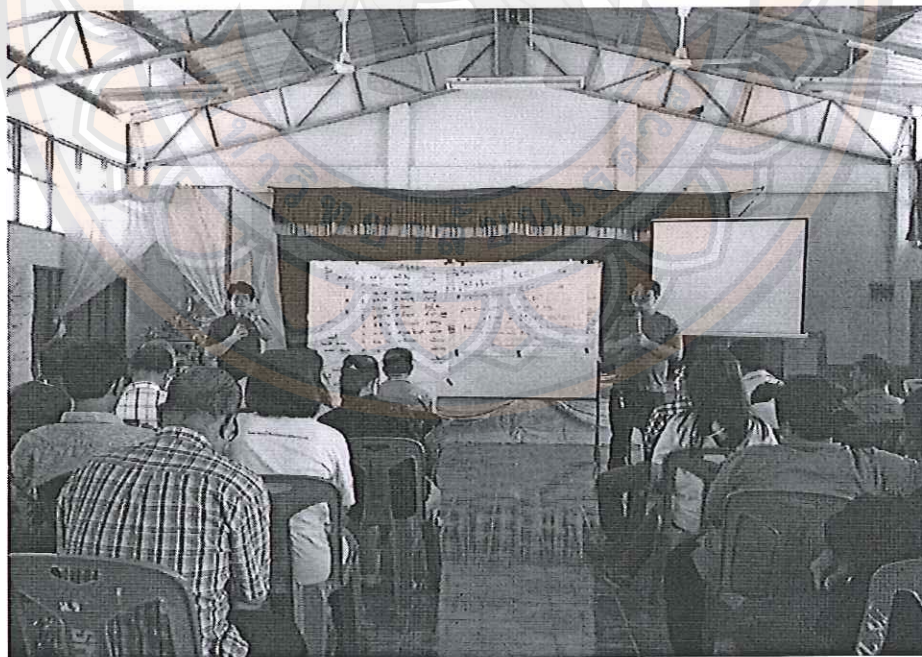
ภาพ 18 แสดงการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน
จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 19 แสดงการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ตำบลบ้านน้ำพุ อำเภอศีร์ษะเกษ
จังหวัดสุโขทัย

ภาพ 20 แสดงการรวบรวมข้อมูลแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างตำบลนาโบสถ์
อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก

ภาพ 21 แสดงการรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participatory
observation) ในพื้นที่ศึกษาโครงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งภาคเหนือ